

Tereza Freidingerová, Peter Ivanič ja Berit Renser

INIMESSED RIDADE VAHEL

Rändetemaatika käsiraamat
(tulevastele) ajakirjanikele

Käesolev käsiraamat on valminud projekti “Inimesed ridade vahel: oskuste arendamine rändeteemade kvaliteetseks kajastamiseks” raames, mis on kaasrahastatud Euroopa Liidu õiguste, võrdõiguslikkuse ja kodakondsuse programmist. Eestis kaasrahastab projekti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

Publikatsiooni sisu peegeldab autorite seisukohti ja Euroopa Komisjon ei ole vastutav selles sisalduva informatsiooni kasutamise eest.

Väljaanne on mõeldud mittetulunduslikeks koolitusteks ja töötubadeks. Paljudamine on lubatud üksnes mitteäriksel eesmärgil, tingimusel, et on viidatud allikale ja teavitatud autoriõiguse omanikku.

Avaldatud People in Need – Tšehhi, People in Need – Slovakkia ja MTÜ Mondo koostöös

Autorid:

Tereza Freidingerová, Peter Ivanič, Berit Renser

Tõlkija:

Anna-Liisa Kilk

Toimetajad:

Tereza Freidingerová, Anna Pacovská

Metoodiline nõustaja:

Tom Law (Eetilise Ajakirjanduse Võrgustik)

Konsultant:

Karel Čada, Ph.D.

Kujundajad:

Vojtěch Švec, Triinu Tulva

Inimesed ridade vahel

Rändetemaatika käsiraamat (tulevastele) ajakirjanikele

© People in Need, o.p.s.

Praha, veebruar 2020

Kõik õigused kaitstud.

ISBN 978-9949-9774-9-9 (pdf)

Sisukord

Autoritest	6
Tänusõnad	7
Eessõna	8
1. Kriis – avaldub meedia tõeline pale	10
<i>Ülesanne 1.1: 8-realine harjutus teemal AJAKIRJANDUS (5 minutit)</i>	10
1.2 Mis on ajakirjandus ja kes oleme meie, ajakirjanikud?	11
<i>Infokast 1.3: Ajakirjanduse funktsioonid</i>	11
1.4 Ajakirjanduse ja ajakirjanike tähtsus ja positsioon rändega seotud teemade käsitlemisel	12
<i>Infokast 1.5: Apsakad meie mõtlemises (eksperiment)</i>	12
1.6 Kes on meie lugejad? Kuidas nad käituvad ja ajas muutuvad?	13
1.7 Millist võimu me, ajakirjanikud, omame ja kuidas saaksime seda vastutustundlikult kasutada?	14
<i>Infokast 1.8: Protsessid, milles meedia võim võõra käsitlemisel avaldub</i>	15
2. Meedia mõjuvõim. Milliseid lugusid ajakirjanikud valivad? Miks? Kuidas nad neid kajastavad?	17
<i>Ülesanne 2.1: Teemade valimine (15 minutit)</i>	17
2.2 Mis lugusid me kajastame ja miks?	18
<i>Infokast 2.3 Kõneaine kujundamise teooria</i>	19
<i>Infokast 2.4: Klikkidega upitamise mehhanism</i>	20
2.5 Diskursuse ja raamistamise tähtsus	20
<i>Ülesanne 2.6: Kes avastas Ameerika? (15 minutit)</i>	20
<i>Infokast 2.7: Julgeoleku diskursuse mõjuvõim</i>	22
<i>Ülesanne 2.8: Pildid meie peades (15 minutit)</i>	23
<i>Ülesanne 2.9: Kontekst ja kriitika (15 minutit)</i>	24
<i>Ülesanne 2.10: Tükike reaalsust (15 minutit)</i>	26
<i>Infokast 2.11: Raamid, raamid, raamid</i>	27
<i>Ülesanne 2.12: Kuidas (mitte) raamistada (15 minutit)</i>	27
<i>Infokast 2.13: Näpunäiteks üks video – migratsiooni raamistamine</i>	28
2.14 Õigusnormid ja ajakirjanduseetika rändega seotud teemade käsitlemisel	29
<i>Ülesanne 2.15: Kuidas (mitte) raamistada II (15 minutit)</i>	31

<i>Infokast 2.16: Viiepunktiline juhend migratsiooni kajastamiseks</i>	32
<i>Infokast 2.17: Ajakirjanduseetika lisaallikad</i>	33
3. Meie peateema: ränne	34
<i>Ülesanne 3.1: Vabas vormis kirjutis teemal “Mis on rahvusvaheline ränne?” (15 minutit)</i>	34
3.2 Ränne – inimkonna ajalugu	34
3.3 Ränne sõjajärgsest Euroopast	35
<i>Infokast 3.4: Migrant, Euroopa kodanik ja kolmanda riigi kodanik</i>	36
3.5 Kas ränne on kaasaegne nähtus?.....	37
<i>Teabekas 3.6: Miks ei tohiks kasutada väljendit “illegaalne migrant”</i>	39
<i>Ülesanne 3.7: Tõuke- ja tõmbepõhjuste tabel (20 minutit)</i>	40
3.8 Tõuke- ja tõmbepõhjused: miks inimesed emigreeruvad või mitte	40
<i>Teabekast 3.9: Sundränne (põgenikud, ümberasustatud isikud ja rahvusvaheline kaitse)</i>	42
3.10 Ränne kui majandusstrateegia.....	43
<i>Ülesanne 3.11: Minu rändelugu (10 minutit)</i>	45
4. Ränne Eesti meedias	47
<i>Ülesanne 4.1: Loe, meenuta ja vasta küsimustele (10 minutit)</i>	47
<i>Infokast 4.2: Ränne Eestis</i>	47
4.3 Rändekriisist Marrakechi lepinguni	47
4.4 Rändekriis (2015–2016).....	48
4.5 Valimiseelne periood (2017).....	49
4.6 ÜRO rändelepe ja rändetemaatika tagasitulek.....	50
<i>Ülesanne 4.7: Mõttele loetule ja vasta küsimustele (10 minutit)</i>	51
5. Välitöö	52
<i>Ülesanne 5.1: 5-realine harjutus teemal REPORTER (5 minutit)</i>	52
5.2 Enne välitööle asumist.....	52
<i>Infokast 5.3: Vahendaja ehk fixer</i>	54
5.4 Välitööl	54
5.5 Dilemmad, millega töö käigus silmitsi seisame	56
<i>Ülesanne 5.6: Kuidas valida sobiv foto? (10 minutit)</i>	56
5.7 Näpunäited, kuidas intervjuud läbi viia.....	58

<i>Ülesanne 5.2: Mõttemaart – välitöö ettevalmistus (30 minutit)</i>	61
6. Töö allikatega	64
<i>Ülesanne 6.1: Milline teistega kokku ei sobi? Teema: INFOALLIKAD (5 minutit)</i>	64
6.2 Kuidas töötada statistika kui infoallikaga?.....	64
6.3 Võimalikud rändealased info- ja teabeallikad	67
<i>Ülesanne 6.4: Diagrammi lugemine (15 minutit)</i>	69
Lõpetuseks	73
Allikmaterjalid:	74

Autoritest

Tereza Freidingerová, PhD

Analüütik vabaihenduse People in Need Tšehhi harus ja Karli Ülikooli sotsiaalteaduskonna teadur. Omandanud Karli Ülikooli loodusteaduskonnas doktorikraadi sotsiaalgeograafia ja regionaalarengu vallas. Doktorikandidaadina veetis Tereza semestri Pariisi Sorbonne'i 4. Ülikoolis ning Hanoi VNU Sotsiaal- ja Humanitaarteaduste Ülikoolis. Oma karjääri jooksul on ta läbi viinud teadusuuringuid Tšehhis, Vietnamis, Ukrainas, Poolas, Saksamaal ja Prantsusmaal rändekalduvuste, rändeotsuse tegemise, transnatsionaalsuse, rahasaadetiste ja teise põlvkonna või ebakorrapärase rände alal, keskendudes neis Vietnamile ja Ukrainale. Oma raamatus "Vietnamese in Czechia and the World: Migration and Adaptation Tendencies" (2014) uurib Tereza rände mõju kodumaa ja sihtriigi pertseptsioonile ning sellest tulenevalt vietnamlaste rändestrategiatele. Ta loeb Karli Ülikoolis ja Praha Metropolitani Ülikoolis loenguid "Migratsioon ja meedia" ja "Migratsioon Kagu-Aasias". Tereza on ka külalislektor Bratislava Comeniuse Ülikoolis ja Bratislava Majandusülikoolis.

Peter Ivanič

Ajakirjandusliku algatuse "Inimesed ridade vahel" ("People between the Lines") liige ja programmijuht. Algatuse eesmärk on Slovakkias globaalse ajakirjanduse loomine ja arendamine. Samuti loeb ta Bratislava Comeniuse Ülikooli ajakirjanduse osakonnas kahte ainekursust: "Globaalsed väljakutsed (mitte vaid) ajakirjanikele" ja "Ajakirjandus ja globaalne areng". Lisaks on Peter Slovakkia ühes suurimas uudisteportaalis "HN Globálne" uudisterubriigi üks välisloimetajaid, inimõigusorganisatsiooni Minority Rights Group Internationali poolt pakutava ajakirjandusalase veebikoolituse "Meedia, migratsioon ja vähemused" kaasautor ja juhendaja, ajakirjandusega seotud globaalsete probleemide analüütik, ajakirjandusõpikute autor ja publitsist. Ta on ka Tšehhi, Eesti ja Slovakkia meedia rändekajastuse uurimuse kaasautor. Peter on õppinud politoloogiat Bratislava Comeniuse Ülikoolis ja õpib praegu Praha Karli Ülikoolis ajaloolist sotsioloogiat. Ajakirjandus on siiski alati olnud tema õpingutes tähtsal kohal.

Berit Renser, MA

Berit Renser on Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudis meediauuringute doktorantuuris ja tegeleb oma doktoritöö raames sotsiaalmeedia uuringutega. Samuti töötab ta teaduskommunikatsiooni kvaliteedile keskendunud projekti Quest juures teadusuuringute assistendina. Berit omab magistrikraadi meediakommunikatsioonis Tallinna Ülikoolist ja on varasemalt spetsialiseerunud rände ja turismi temadele Tartu Ülikooli semiootika ja etnoloogia magistriõppes.

Tänuõnad

Autorite ja nende meeskondade (People in Need Tšehhi haru haridusprogrammi “Varianty” rändalase teadlikkuse programmist ja People in Need Slovakkia haru maailmahariduse osakonnast) laialdased kogemused rändetemaatika käsitlemisega meedias moodustavad käesoleva väljaande aluse, käsiraamat poleks aga valminud tiheda koostööta paljude inimeste ja asutustega, keda siinkohal tahaksime tänada.

Oleme äärmiselt tänulikud koostöö eest Karli Ülikooli sotsiaalteaduskonna ajakirjandusosakonnale, mis võimaldas meil sealse õppekava raames tutvustada ainekursust “Ajakirjanik ja vähemustemaatika – meedia ja migratsioon”. Eriline tänu kuulub selle osakonna juhatajale, dotsent Filip Lábile. Oleme tänulikud ka Comeniuse Ülikooli kunstide teaduskonna ajakirjandusosakonnale, kus loeme ainekursusi “Globaalsed väljakutsed (mitte vaid) ajakirjanikele” ning “Ajakirjandus ja globaalne areng”. Täname ka Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituuti tiheda koostöö eest oma tudengite koolitamisel.

Suur tänu kuulub ajakirjanikele ja ekspertidele rände- ja integratsiooniteemade, meedia raamistamise, diskursuse ja terminoloogia alal, kes meie kursuste külalislektoritena löid kaasa ainekavade koostamisel ja kelle loengutele käsiraamatu sisu tugineb.

Oleme väga tänulikud Tom Law’le Eetilise Ajakirjanduse Võrgustikust erialaste konsultatsioonide eest ja meie toimetuse konsultandile Karel Čadale, PhD, Karli Ülikooli sotsiaalteaduskonnast tema väärtusliku panuse eest.

Lõpetuseks täname Euroopa Liidu õiguste, võrdõiguslikkuse ja kodakondsuse programmi nende helde rahalise toetuse eest, mis tegi võimalikuks käesoleva käsiraamatu avaldamise ja ajakirjandustudengitele mõeldud ainekursuse läbiviimise.

Eessõna

“[Inimesed] elavad samas maailmas, aga nende mõtted ja tunded erinevates.”

– Walter Lippmann, “Avalik arvamus”, 1922

Ajakirjanikena oleme teadlikud, et see meedia-teoreetika klassiku Walter Lippmanni tsitaat kehtib ka meie puhul. Me teadvustame, et maailm on liiga avar, keerukas ja “voolav” – nagu Zygmunt Bauman on öelnud –, et suuta teda lõpuni mõista või kirjeldada.

Samas lasub meil ajakirjanikena ühiskondlik vastutus ja kohus **pakkuda lugejale maailma kohta võimalikult kompleksset, mitmekülgsset, täpset ja tasakaalustatud teavet**, aitamaks meie lugejal, kuulajal või vaatajal langetada teadlikke valikuid, et tulla toime väljakutsetega, mis puudutavad eri riike, aga ka maailma tervikuna.

Selleks tuleb meil alustada iseendast, püüdes parimal võimalikul moel tänapäeva maailma tema keerukuses ja “voolavuses” lahti mõtestada, et oma nägemust ka auditooriumiga jagada. Siinse käsiraamatu eesmärk on meid – ning sind, lugeja ja õpilane – selles aidata.

Kuigi käsiraamatu keskne teema on ränne ja sellega seonduv, võib juhtuda, et järgneva käigus saame rohkem teada iseenda kui rände kohta.

Kes me sellised oleme ja kuidas mõjutab see antud teemavaldkonnale lähenemist? Miks on meie arvamus migratsioonist kujunenud nimelt selliseks – meie, ajakirjanike kui üksikisikute ja meie, ajakirjanike kui ühiskonna liikmete? Kuidas ja miks kujuneb arusaam, et migrandid (siinkohal võime “migrandi” all mõelda keda tahes) on niisugused ja naasugused, aga kindlasti mitte sellised nagu meie?

Millist rolli mängib rändeteemalise loo sisu ja vormi valimisel ajalehetoimetuse ja millist toimetuse ajakirjanik? Kuidas kujundavad meie (tihti alateadlikud) veendumused avalikku arvamust ja riigi poliitikat? Kuidas mõjutavad avalik arvamus ja poliitilised arutelud meid ja meie tööd? Mida see kõik meie kui ajakirjanike jaoks tähendab?

Käesolev käsiraamat loodab leida vastuse vähemalt mõnele neist küsimustest, aidates meil paremini mõista peamisi tegureid, mis migratsiooniteemalisi kajastusi mõjutavad. Samuti vaatleme, kuidas mõjutab teemavaldkonnale lähenemist ajakirjaniku enda isik.

Õpitud võime rakendada erinevate sotsiaalse rühmade puhul. Eriti juhul, kui tegu on *võõraga*. *Võõras* võib olla mis tahes sotsiaalne rühm, mille liikmeks me iseend ei pea – midagi muud kui *oma*: näiteks rändajad või teiste vähemuste liikmed.

Edasistes peatükkides püüame anda lugejale võimaluse värskelt õpitud kinnistada. Selleks kasu-

tame hulga näiteid, juhtumianalüüse, aruteluküsimusi, erineva pikkuse ja interaktiivsuseastmega ülesandeid.

Viimaseks, aga väga oluliseks eesmärgiks on rõhutada asjaolu, millele osutas ligi saja aasta eest eelmainitud Walter Lippmann – ajakirjanik, filosoof ja meediakriitik 20. sajandi esimesest poolest: massimeedia ja ajakirjanikel, kes meediasisu toodavad, lasub tohutu ühiskondlik vastutus. See vastutus on midagi, mida ei või unustada ja millest tuleb iga avalikustamisele mineva lause puhul lähtuda.

Selle kõige abil püüame julgustada eri alade üliõpilasi – kuid peamiselt tulevasi ja praegusi ajakirjanikke – astuma sammukese tagasi ning vaatama maailmale ja ühiskonnale *võõra* vaatenurgast, nähes tegelikkust avarama pilguga ja vastutustundlikumalt, erilise analüütilise ja kriitilise rõhuasetusega neil, kes on nõrgad, nähtamatud, hääleta.

Sea kõik kahtluse alla

Enne, kui sissejuhatusest edasi liigute ja lugema asute, olge hoiatatud.

Ärge uskuge pimesi mitte midagi sellest, mida lugema hakkate. Olete ajakirjanikud ning ajakirjaniku ülesanne on kõike kontrollida ja kinnitada. Tehke uurimistööd, otsige vastakaid vaatenurki ja võimalikke seletusi, tundmatuid tegureid ja faktipõhist teavet. Lugege kriitilise pilgu, kerge kahtluse ja piisava kartesiaanliku skepsisega, mis pole üksnes ratsionalismi, epistemoloogia ja kogu tänapäeva teaduse aluseks, vaid ka hea ajakirjanduse nurgakiviks. *De omnibus dubitandum.*

Loodame, et raamat pakub teile naudingut ja palju uusi teadmisi!

Raamat on jagatud kolmeks peatükiks, mis lähenevad samale teemale erineval viisil:

1.–2. peatükist leiad teoreetilised taustateadmised, mis on vajalikud raamatu läbiva teema mõistmiseks. Püüame vastata küsimusele, kuidas tekib meedias rände kuvand ja mil moel see meid inimestena mõjutab.

Edasine peatükk lahkab migratsiooni fenomeni süvitsi, tutvustades olulisi mõisteid ja fakte, kuid esitades ka kvalitatiivsemaid andmeid.

Seejärel liigume teooria juurest praktilise poole peale, andes ülevaate asjaoludest, mis Euroopas rände kajastamisega kaasnevad ning võrreldes situatsiooni Tšehhis, Slovakkias, Eestis jt riikides.

Käsiraamatu lõpust leiate menüü ja praktilise peatüki nimega “Välitöö”, mis jagab kasulikke nõuandeid ja tutvustab tegevajakirjanike töömeetodeid.

Kuidas käsiraamatut kasutada?

Käesolev käsiraamat (ja selle pedagoogiline lähenemine) tugineb evokatsiooni, tähenduse mõistmise ja refleksiooni mudelile, mis jaguneb kolmeks järjestikuseks faasiks. *Evokatsiooni* faasis püüame esile kutsuda idee, mis teatud teemaga seostub. Teises faasis leiame antud ideed toetavad faktid ja kindlakujulised definitsioonid, et jõuda *tähenduse mõistmiseni*. Viimases ehk *refleksiooni* faasis suhestume õpitu iseendaga, püüdes tuvastada seoseid ja kindlaks määrata, kuidas teemale teadlikul ja informeeritud moel läheneda.

Selle hoolikalt valitud meetodi eesmärk on aidata lugejal järgnevate peatükkide sisu lihtsamini haarata ja käsiraamatust maksimaalselt kasu saada.

1. Kriis – avaldub meedia tõeline pale

Ülesanne 1.1: 8-realine harjutus teemal AJAKIRJANDUS (5 minutit)

1. Käsitlusobjekt (1 sõna)
2. Mis objekti iseloomustab? Selle positiivsed omadused (2 sõna, tavaliselt omadussõnad)
3. Mida objekt teeb/mis objektiga juhtub? (3 positiivset sõna, tavaliselt tegusõnad)
4. 4-sõnaline positiivse kõlaga lause objekti kohta
5. 4. sammu vastandlause
6. 3. sammu vastandsõnad
7. 2. sammu vastandsõnad
8. 1. sammu vastand

ajakirjandus

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Selle harjutuse käigus mõtleme hetkeks ajakirjanduse rollile. Täida tühjad väljad sõnadega, mis ajakirjandust kirjeldavad ja jaga mõtteid kaaslastega.

2015. aastal oli Euroopa alles toibumas suurimast finantskriisist pärast teist maailmasõda. Selle protsessi sotsiaalmajanduslikud tagajärjed ei ole veel ilmsiks tulnud – ning ajalugu õpetab meile, et säärase raputavate sündmuste järelkaja vaibumine võib võtta aastaid ja aastakümneidki –, kuid juba kerkis pinnale uus ja Euroopa avalikkusele valdavalt tundmatu väljakutse: migratsioon.

Ühel suvel sai Euroopast äkitselt¹ sadade tuhandete inimeste sihtkoht – saabusid suured inimhulgad, kõik ühekorraga. Sel aastal tabas Euroopat väljakannatamatu kuumalaine ja avanesid peaaegu apokalüptilised vaatepildid maanteedel kõndivast lõputust rivist, rahvahulkadest Budapesti raudteajaamades ja teistes nn Balkani rändeteel asuvates linnades ning põgenikelaagritest Schengeni tsoonis. Humanitaarkriisidest tuttavad stseenid, mis kuuluvad keskmise eurooplase arusaama järgi kuhugi *sinna, meist kaugemale* – olles vahest kõige käegakatsutavamad mõnel tundmatul Itaalia saarel –, ilmuvad

järsku *siin, meie lähistel*. Ühtäkki keerles kõik rändetemaatika ümber. **Ühiskonna ja meedia reaktsioon oli enesestmõistetav.**

Niinimetatud pagulas- või sisserändekriisi ei kajastatud mitte ainult uudistes – sellest sai ka huviobjekt uurimuste ja analüüside jaoks, mis keskendusid migratsiooni käsitlemisele Euroopa meedias. Neis ilmnes mitmeid erilisi fenomene. Esiteks oli paradoksaalne see, et meedia käsitles rännet kui üha aktuaalsemat teemat, ehkki pärast 2015. aastat hakkas avalikkuse huvi raugema. Teiseks selgus, et lood, mis üle Euroopa ilmusid, erinesid sarnasel moel, kuid mitte tingimata samal viisil² kui nende riikide avalik diskursus ja poliitiline debatt (Fengler ja Kreulter, 2020). Lääne meedia pöörab suuremat tähelepanu migrantide ja põgenike olukorrale ning arutleb võimaluste üle neid abistada. Kesk- ja Ida-Euroopa meedia keskendub seevastu rohkem rände, sisserändajate ja pagulastega seotud probleemidele ning migratsioonivastastele meelevaldustele,

¹ Seda aga ainult laiema avaliku diskursuse vaatenurgast; asjade areng polnud üllatuseks neile, kes end juba varem teemaga kursis hoidsid.

² Tšehhis, Eestis ja Slovakkias läbi viidud analüüs (Pospěch jt, 2019) näitas, et kuigi Slovakkias ja Tšehhis on rännet käsitlev avalik diskursus ühesugune, reageerib meedia sellele erinevalt.

näitab European Journalism Observatory (EJO) ja Saksamaa sihtasutuse Otto Brenner Stiftung poolt läbiviidud uurimus (Fengler ja Kreulter, 2020).

Seetõttu on asjakohane küsida, mis (või kes) on tegelikult meedia ja ajakirjanduse taga rändeteemasid jälgimas. Kes oleme meie, ajakirjanikud, kes sel teemal kirjutavad? Milline on ajakirjanduse ja aja-

kirjanike roll seoses migratsiooni kui väljakutsega? Milliste raskustega ajakirjanik oma töös silmitsi seisab (usaldusväärse kaotamine, meedia kui meelelahutusallikas jm)? Kes on meie lugejad, kuidas nad käituvad ja aja jooksul muutuvad? Milles seisneb meie mõjuvõim ja kuidas seda vastutustundlikult kasutada?

1.2 Mis on ajakirjandus ja kes oleme meie, ajakirjanikud?

“Sa oled reporter, mitte staar. Sa teenid inimesi, mitte ei valitse nende üle. Sa otsid teadmisi, mitte ei valva neid. Sul on palju tutvusi, aga kõik nad pole su sõbrad. Sa oled olemas, aga nähtamatu – vari. Sa oled kohal, aga mitte loo keskpunktis ega see, kellega midagi juhtumas on. Sa ei ole uudisloo peategelane. Sinu eriala on kõige tavalisem töö. Sa oled professionaal, kellelt saadud info põhjal kujundab enamik meist oma maailmapildi.”

– “Principles of Journalistic Work” (Suhola, Turunen, Varis, 2005, viidatud Media Guide, 2020 kaudu)

Kui sisestame otsingumootorisse päringu “Mis on ajakirjandus?”, leiame mitmeid definitsioone. Kõigi nende määratluste ühine nimetaja on uudiste ja teabe kogumine, töötlemine ja levitamine vähemal või rohkemal määral ühiskonna huve silmas pidades (vt infokast 1.3). Oma olemuselt on ajakirjandus töö sõnumitega, mis teavitavad auditooriumit meie ümber lakkamatult toimuvatest sündmustest ja nähtustest. Tänapäeval omistatakse ajakirjanduse meelelahutuslikule küljele üha rohkem tähtsust, kuid see jääb siiski alla esmasele funktsioonile, milleks on aidata meediatarbija maailma lahti mõtestada. “Niisiis on ajakirjanduse eesmärk anda kodanikele vajalikku teavet, et langetada parimaid võimalikke otsuseid, mis puudutavad nende elusid, kogukondi, ühiskondi ja valitsusi” (Dean, W. (i.a)).

Meedia vorm ei oma siinkohal tähtsust. Kovach ja Rosenstiel (2014.) kirjutavad: “Ajakirjanduse funktsiooni ei määratle tehnoloogia, ajakirjanikud ega nende kasutatav metoodika; [vaid pigem] [---] miski hoopis üldisem: tähtsus, mis on uudistel inimeste elus”. See ei ole muutunud isegi veebiajastul. **Muutunud oleme vaid meie, ajakirjanikud.**

Eetilise Ajakirjanduse Võrgustiku (Ethical Journalism Network, EJN) asutaja Aidan White juhib tähelepanu sellele, et **alles hiljuti oli ajakirjaniku amet üsna ühemõtteliselt mõistetav**. Ajakirjanikuks peeti isikut, kes töötas mõnes meediaettevõttes ja omas vastavat kvalifikatsiooni (näiteks ülikooli-diplomit) või oli ajakirjanike liidu liige. **Enam see nii ei ole ja ajakirjanikku identifitseerida on palju keerulisem**. Seepärast on oluline välja selgitada tunnusjooned, mis määravad, kes on ajakirjanik ja kes mitte. White rõhub ajakirjanikutöö kvaliteedile ja standarditele, mis lähtuvad eetikakoodeksitest (Ethical Journalism Network, 2015). Ausus, erapooletus, sõltumatus äri- ja poliitilistest huvidest, aga ka vastutustunne (Media Guide, 2016), täpsus, tasakaalustatus, eelarvamusevabadus, objektiivsus (Reuters, 2008) – erinev sõnastus, aga sama läbiv idee.

Võib-olla just nende standardite järgimine ühendab meid ajakirjanikena ja eraldab neist, kes “paneivad toime ajakirjanduslikke tegusid”, nagu Aidan White (Ethical Journalism Network, 2015) seda nimetab – koguvad, töötlevad ja levitavad teavet, olles sageli ise siiralt veendunud, et nad teevad seda ühiskonna huvides –, teadmata midagi ajakirjandustöö nõuetest, põhimõtetest ja väärtustest. Üksnes ajakirjanikud, kes neid nõudeid järgivad (ja suudavad seega näiteks iseenda arvamusi ja kommentaare oma artiklitest välja jätta), saavad panna ajakirjanduse järgmisesse rolli, milleks on

Infokast 1.3: Ajakirjanduse funktsioonid

(loetelu ei ole ammendav)

- Annab infot
- Harib
- Tõlgendab meie ümber toimuvat
- Aitab arvamusi kujundada
- Võimaldab demokraatlikke otsustusprotsesse rakendada
- Aitab maailma muuta
- Pakub meelelahutust

avaliku sektori otsustussüsteemi usaldusväarsuse kasvatamine ja alalhoidmine (Media Guide, 2016). Ideaalis saavutatakse see kodanikele täpse ja usaldusväarse teabe edastamise teel.

Oluline on lisada, et vaadeldav tunnus ei peaks ajakirjaniku määratlust kitsendama, vaid hoopis üldistama. Nagu eelnevas mainitud, võib peaaegu igauks tänapäeval ajakirjanik olla. Samamoodi võib

igauks järgida standardeid ja põhimõtteid, mis ta ajakirjanikuks kvalifitseerivad. Ühtlasi võime siinkohal leida vastuse küsimusele, kuidas õnnestub ajakirjanikul isehakanud žurnalistide hulgas usaldusväarsus säilitada. See on saavutatav, kui jääda kindlaks selgelt ja valjult väljakuulutatud ajakirjanudlikele standarditele, mida meediatarbija on lihtne ära tunda.

1.4 Ajakirjanduse ja ajakirjanike tähtsus ja positsioon rändega seotud teemade käsitlemisel ning kaasnevad väljakutsed

Ajakirjanik on vaid inimene, mis tähendab, et tal on inimlikud nõrkused ja tugevused, huvid, arvamused, (lünklikud) teadmised ja oma arusaam maailmast. Samaaegselt on ta **meediaettevõtte koosseisus**, millel on oma sisepoliitika, ideoloogilised

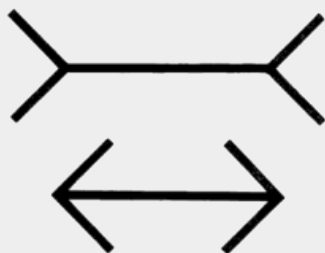
kalduvused ja kus on mängus omanike huvid. Lisaks on ajakirjanik ka **ühiskonna liige ja loob sisu auditooriumile**, mis esindab murdosa sellest ühiskonnast ning mille liikmetel on maailma suhtes omad ootused ja tõekspidamised (vt infokast 1.5).

Infokast 1.5: Apsakad meie mõtlemises (eksperiment)

Rännet kajastavate ajakirjanike rolli ja positsiooni lahkamisel tuleb alustada iseendast. Peame teadustama, et oleme üksnes inimesed ja inimhõimustus on oma võimetelt piiratud – soovitatav on teavet kogudes, töödeldes ja levitades seda silmas pidada. Iseäranis teravalt avaldub meie piiratus vastuoluliste, võõraste, aga ka väga lähedaste (geograafiliselt, kultuuriliselt, sotsiaalselt jne) teemade puhul.

Näitlikustame sedalaadi piiratud optilise illusiooniga – nähtusega, millel ei ole esmapilgul ajakirjandusega mingisugust seost. Küll aga demonstreerib see väga selgelt lünki ümbritseva maailma tajumises ja peegeldamises. Ja see on juba väga tihedalt ajakirjandusega seotud. Täpsemini sellega, kuidas tunnetame ja kujutame meile tundmatut.

Kumb joon on pikem?

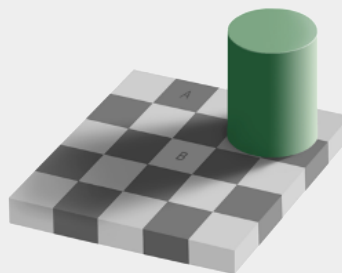

See on Müller-Lyeri illusioon. Need kaks joont on mõistagi identsed. Probleem seisneb selles, et näeme neid erinevatena, ehkki teame, et nad seda ei ole. Asi pole silmanägemises, hoopis aju petab meid.

Mis on sellel pistmist ajakirjandusega? Võimetus neid kahte ruutu identsena näha tuleneb asjaolust, et meie mõistus ei arvesta kahe juhusliku teineteisest sõltumatu ruuduga, vaid võtab automaatselt arvesse kogu malelauda, mis on konkreetne üldtuntud muster. Aju seab sissetuleva info tuttavasse konteksti, kuid koos teiste sisenditega (antud juhul silinder ja selle vari) ei pruugi tõlgendus õige olla.

Kujutlege nüüd, et mõtleme samamoodi mõne käsitletava teema üle. Ehkki need kaks näidet on abstraktsed, ilmnevad kompleksse teema puhul sarnased mehhanismid. Rääkimata meile mingis mõttes kaugetest teemadest, mida ränne kahtlemata on. Seetõttu võiksid meie seasmised häirekel-lad neil puhkudel märku anda, et peaksime iseenese piiratudust rohkem silmas.

Milline ruut on tumedam: A või B?

Õige vastus on, et ruut A on tumedam. Või kas ikka on? Tegelikult on ruudud täpselt sama varjundiga, olgugi et meie aju keeldub seda tunnistamast. Kas ei usu? Vaata seda YouTube'i videot: bit.ly/shade-illusion.

Inimesed – sealhulgas ajakirjanikud – kipuvad oma teadmiste ja sügavalt juurdunud hoiakute põhjal teiste inimeste kohta käivaid fakte üldistama. Nende hoiakute alged on muu hulgas seotud sellega, kes me oleme ja kust me pärineme. See kehtib ka rändetemaatika mõistmise ja kajastamise puhul. Oleme altimad uskuma “pilte oma peades” kui kasutama kriitilist mõtlemist, et sellest lähtuvalt arusaamisele jõuda (“Walter Lippmann”, 2020). See tendents on tugev, mistõttu peatume järgmises peatükis teemal pikemalt.

Mis veel sisu loomisel ajakirjanike otsustusprotsessi sekkub – isiklikul, eri meediumite, ühiskonna tasandil? Neid tegureid on palju.

Uuringud viitavad, et üheks teguriks võib olla soov meelitada ligi lugejaid (ja saada klikke), mis mõjutab ajakirjaniku palganumbrit, aga ka toimetuse ebapädevus või ressursside puudus, mis takistab teatud teemaga seotud lugusid ammendavalt kajastamast. Samal ajal seisavad toimetused ja ajakir-

janikud silmitsi sotsiaalse ja poliitilise surve, manipulatsioonide ja viha täis kommentaaridega. Et auditooriumile meele järele olla, loobutakse sageli teema tasakaalustatud ja põhjalikust kajastusest ning vastatakse hoopis lugeja ootustele, kaldudes valeinfo ja libauudiste poole (Pospěch, 2019; ICMPD, 2017). Samuti on oma osa sotsiaalvõrgustikel ja seelsel kalduvusel vaenu õhutada.

Säärastele väljakutsetele ja survele vastu astumine on omaette katsumus ning mitte kõik meedialkanalid ei saa sellega hakkama. Sellest tingituna on (mh eelpool mainitud uuringute põhjal) rände kajastamine meedias sageli kallutatud, pealiskaudne, lihtsustav, lisaks kasutatakse puudulikke allikaid ning järgitakse üksnes poliitilise eliidi esitatud domineerivat narratiivi, mida auditoorium juba oodata oskab. Rännet kujutatakse meedias enamasti probleemina, mitte ei käsitleta seda kui mitmekülgset globaalset fenomeni, mis hõlmab riske, aga ka võimalusi.

1.6 Kes on meie lugejad? Kuidas nad käituvad ja ajas muutuvad?

“Video killed the radio star.”

– The Buggles, 1979

Digitaal tehnoloogia arengu tõttu on ajakirjaniku ja meediatarbija vaheline piir hägustunud. Kui varem tegeles teabe kogumise, töötlemise ja levitamisega ainuisikuliselt meedia ja ajakirjanike monopol, siis nüüd on toimunud nihe. Tänu veeb 2.0-le³ saab igaüks ajakirjanduses kätt proovida (aga: ajakirjanik olla on midagi muud). **Muutunud ei ole üksnes viis, mil moel auditoorium teavet hangib, vaid ka see, mis positsioonilt teabele lähenetakse.**

Sotsiaalvõrgustikest on saanud justkui uus esileht, mille autoriks on (varjatud algoritmide soovimatu abiga) auditoorium ise. Võrgustikud võimaldavad kasutajale kiire ligipääsu uudistele ja teabele, lubades ühtlasi kommentaaride, postituste ja sisu jagamise kaudu võrgustiku loomisprotsessis osaleda (Holton, Goddington, Lewis ja Gil de Zúñiga, 2015). Kui lähtuda kõneaine kujundamise põhimõttest ja värvavahi teooriast (vt infokast 1.8 ja 2. peatükk), võime öelda, et auditoorium ja sotsiaalmeedia on osa ajakirjanike võimust enda kätte haaranud. Aeg, mil televaatajad ootasid õhtupoolikut, et lemmikanali diktorilt päevauudiseid kuulda, on möödanik. Nüüdseks on meist saanud uudiste “omnivoorid”, kes kogu päeva vältel kõikvõimalikku teavet ahmivad (Thorson ja Wells, 2015).

Osaliselt kujundavad lugejad ise kõneainet ja teatud määral on neist saanud ka iseenda värvava-

hid (vt infokast 1.8), kuid samal ajal – oma isiklike eelistusi näidates (uudistevoos ilmuvate lehekülgede ja “sõprade” postituse meeldivaks märkides), salapärase algoritmi kaasabil – võib juhtuda, et nad lähevad ringiga mööda teabest, mis nende maailmapilti ei sobi. Loetakse ainult endale meelepärast materjali, ilma et peaks kuulama ühtegi vasturääkivat ideed. Millise sisuga inimesed kokku puutuvad, sõltub suuresti nende sotsiaalvõrgustiku kontaktide huvidest ja käitumisest (Thorson ja Wells, 2015). **Vastuoluliste teemade puhul, mis nõuavad pealiskaudse lähenemise asemel süvenemist, võib see põhjustada isolatsiooni filtrimullis.**

Traditsiooniline meedia (kus professionaalsed ajakirjanikud teevad palgatööd) toodab jätkuvalt enamiku meediasõnumitest, k.a sõnumid, mis jõuavad lugejaskonnani sotsiaalvõrgustike kaudu (Domingo, Masip ja Costera Meijer, 2015). Muutus seisneb selles, et enam ei oska meedia oma haardeulatust prognoosida ega märkimisväärselt mõjutada ning lisaks asjaolus, et auditoorium ei pruugi sõnumeid passiivselt aktsepteerida. **Liikumine veebiriiumi ja sotsiaalvõrgustikesse on eriti silmatorkav noorte puhul.** Reutersi instituudi digitaalsete uudiste aruanne 2019. aastast osutab, et 18–24-aastased lugejad (Z-generatsioon) suunduvad automaatselt sotsiaalvõrgustikesse – algoritmide poolt

3 Veeb 2.0 on “termin, loodud eristamaks dot-comi mulli järgset veebi, kus rõhuasetus on suhtlusvõrgustikel, kasutajate sisuloomel ja pilveandmetöötlusel, sellele eelnenust” (Hosch, 2007).

isikupärastatud keskkonda –, jõudmata päris uudisteportaali (Newman, 2019).

See muudab meediaäri elujõuliseks hoidva lugeja/kuulaja/vaataja raskemini kättesaadavaks, kuid lugejaskonna harjumusi võib pidada väljakutseks ka ajakirjanduse üldisele toimimisele ja lausa demokraatiale tervikuna (Min, 2010; Elvestad, 2014: 1, kohandatud). Lisaks kaldub nooremajaline auditoorium eelistama kirjasõnale uusi meediaformaate nagu taskuhääling ja video.

Veebikeskkonnale ja sotsiaalvõrgustikele üleminek ei ole ainus märk, mis muutustele viitab. Teine areng, mille auditoorium läbis, on kasvav nõudlus meelelahutuse järele ja vastumeelsus uudiste eest maksmise suhtes. Vanemad põlvkonnad

mäletavad veel aega, kui uudised olid midagi tõsiseltvõetavat: õhtune rituaal, mille käigus uut infot lausa neelati. Siis saabus aga aeg, mil jänised, kassid ja muud armsad olevused kaaperdasid uudisteülekande viimase osa ja meedia hakkas oma usaldusväärset kaotama. Tänapäeval näevad inimesed uudiseid erinevalt – sageli meelelahutusena, mitte teadmiste ja kindla teabe allikana. Võidab see, mis igavust peletab. Meediaagentuuride andmed näitavad, et töötajad jätavad artiklid poolikuks või lühendavad neid, kuna lõpuni inimesed neid niikuinii ei loe. Sageli visatakse pilk peale vaid pealkirjale, juhtlõigule, pildigaleriile või videole. Ja kui artikkel ei jõua sotsiaalvõrgustikesse, pole seda (peaaegu et) olemaski.

1.7 Millist võimu me, ajakirjanikud, omame ja kuidas saaksime seda vastutustundlikult kasutada?

Kas teie meelest on ajakirjanikel mingit võimu? Diskursuseanalüüsi alal tunnustatud keeleteadlase Teun A. van Dijki (1995) poolt juhitud eksperdid on selle olemasolu veenvalt tõestanud. Ajakirjanikel on võimu sümbolite ja veenmise tasandil ning meedia kätkeb teatavat potentsiaali kontrollida oma lugejate ja vaatajate meeli, ehkki on võimetu otseselt kontrollima nende tegevust. Ajakirjanikena peaksime oma võimupositsiooni üle kriitiliselt⁴ reflekteerima (vt infokast 1.8) – olema teadlikud selle olemasolust ja kasutama seda vastutustundlikult. Meedia ja ajakirjanike kontekstis tähendab see ühiskonnas teatud tasakaalustamata suhete otsimist, nende teadvustamist ja reflekteerimist, püüdes välja selgitada, kes on mõjutaja ja kes mõjutatav, kes omab võimu (selle sõna kõige laiemas tähenduses) ja kes on selle potentsiaalne ohver ning kuidas nad vastavate positsioonideni jõudsid.

Ajakirjanikena on meie käes üks võimusuhte aktiivsetest vahenditest, mis määravad ja mõjutavad meie maailmanägemust. Ajakirjanike võimu uurimisel soovib Teun A. van Dijk otsida *domineerimist* (1995). See peaks olema meie lähtepunkt. Sotsiaalne reaalsus põhineb alati hierarhial – sellel, kes on “alamad” ja kes on “ülemad” – ning see hierarhia on kõikjal. Kui tahame mõnda probleemi või nähtust tundma õppida, peame kõigepealt mõtlema selle peale, kes on kes, aga iseäranis selle peale, kes oleme me ise, veendumaks, et võimusuhted ja neist tulenevad mõjutused ei avalda meie poolt loodavale ajakirjanduslikule sisule negatiivset mõju. Meedia kontekstis võib “ülem” olla ajakirjanik, kes enesele teadmata kajastab maailma jõuka eurooplase privi-

legeritud positsioonilt, võtmata arvesse miljardite inimeste vaatepunkti, kes elavad märksa sügavamal vaesuses kui enamik eurooplasi on kogenud.

⁴ Mõistel *kriitiline* on mitu tähendust. Pinnapealselt lähenedes peetakse kriitiliseks näiteks seda, kui meie sõber teeb järsu märkuse meie uue soengu kohta. Seda me siin silmas ei pea.

Infokast 1.8: Protsessid, milles meedia võim võõra käsitlemisel avaldub

Representatsioon – Kuidas me maailma näeme.

Tõlgendamine – Levitatavate representatsioonide kaudu pakub meedia oma sisu vastuvõtjale selgitusi ja õpetab, kuidas maailma, teisi ja iseennast lahti mõtestada.

Hindamine – Tõlgendamisel eelistab meedia pidevalt teatud teemasid ja identiteete teistele, millele omistab madalama väärtuse. Sel moel lisab meedia meieni jõudvale teabele teatavad hinnangud.

Teabe levitamine – Tänapäeval levib meediasisu globaalselt. Vaja on vaid juurdepääsu internetile, mis on iga päevaga üha rohkematele inimestele kättesaadav. Meediasuhtluse kvaliteet on jõudnud täiesti uuele tasemele.

Väravavahiks olemine (ingl *gatekeeping*⁵, mille käigus teave meedias levitamiseks filtreeritakse) – Protsess, mille abil kontrollitakse, kes ja mis esitatud teabes sisaldub ning kelle hääl kuuldavaks tehakse.

Kõneaine kujundamine (ingl *agenda-setting*⁶) – Protsess, mille käigus esitab meedia teemasid (kõneainet), millele keskendutakse ja mida avalikkus sellest tulenevalt oluliseks peab.

Allikas: O'Shaughnessy ja Stadler, 2008 (kohandatud)

Oma uurimustes töötas Van Dijk (1993) ideega, et **eliidil kui kõrgema sotsiaalse üksuse esindajal on rohkem võimalusi mõjutada avalikku arvamust. Ajakirjanikke võib teatud mõttes samuti eliidiks pidada, kuna nendegi positsioon võimaldab ühiskonna seisukohti suunata. Ta rakendab oma teooriat enamuse ja vähemuse suhete peal, rõhuasetusega nn uuel vähemusel ehk rändetaustaga inimestel. Van Dijki järgi on meedia loomuldasa enamuse kätes, viies eespool mainitud hierarhiani.**

Enamus on see, kes otsustab, milliseid kuvandeid meedias esitatakse. Ka vähemusi tunneme meedia kuvandi järgi, nägemata seda, millised nad tegelikkuses on. Enamus toob nähtavale vaid kuvandid, mida ta kas näeb või tahab näha. Need kuvandid mõjutavad seejärel enamuse domineerimise struktuuri, seda läbi domineeriva grupi ühiste ideede (representatsioonide) teatud sotsiaalse rühma ja nende omavaheliste suhete kohta. Teisisõnu, valdav osa sellest, mida enamus vähemustest teab ja nende kohta usub, põhineb diskursusel ja kommunikatsioonil (van Dijk 1993: 113) ning see mõjutab enamuse käitumist. Teine samavõrd oluline tendents on see, et enamik inimesi tahab näha sotsiaalseid rühmi, kellega nad ei samastu, negatiivsena ja iseend positiivsena (Bauman, 2004). Samamoodi kehtib siin sotsioloogiline põhimõte, et gruppi, kuhu me ise ei kuulu, kipume nägema homogeense ning omaenda gruppi mitmekesisena.

Praktilise väljundi leiab see kõik teemade valikus ning viisis, kuidas neid teemasid esitatakse. Van Dijk (1993) kasutab näitena sündmusi, mille

algatasid afroameeriklased Ameerika äärelinnades ja moslemid Pariisis. Neid esitati rassiliste rahutuste, mitte protestide või vastupanu vormidena ning rõhk oli irratsionaalsel vägivald, mida võõralt stereotüüpelt eeldatakse. Samal ajal vaikuti probleemi sügavamatest takkudest: vaesusest, ebavõrdsusest, diskrimineerimisest, politseipoolsest ahistamisest jne. Sarnaseid mustreid võime näha ka rännet, sisserändajaid ja põgenikke kajastavates uudistes – **migrante kujutades jäetakse sageli välja taustainformatsioon, mis oleks enamusrahvuse puhul reportaažides omal kohal.** Pariisi äärelinnades toimuvaid rahutusi käsitledes räägib meedia küll etnilisest taustast, religioonist ja vägivaldast, kuid jätab välja ebamugavad sotsiaal-majanduslikud tegurid ning kogukondade geograafilise ja sotsiaalse tõrjutuse. Enamuse kohta käivates reportaažides nii ei juhtuks.

Kuidas võimuga vastutustundlikult ümber käia? Lähenedes sellele ettevaatusega ning analüüsides igat olukorda eraldi. Kirjutades kas rändest või mõnel teisel teemal, saame lähtuda allpool esitatud küsimustest (Návojský, 2017; Ivanič, 2017, kohandatud), mis aitavad meil avada teema erinevaid külgi. Samuti võivad need toetada meie sihipäraseid püüdlusi tegeleda omaenda eelarvamuste, stereotüüpide, hinnangute ja võimuga. Ärge võtke neid küsimusi siiski liiga rangelt – eelkõige on eesmärgiks pakkuda tuge problemaatiliste teemade ja ka iseenda üle mõtisklemisel, et saaksid tõhusamalt töötada ning tuua auditooriumini lood, mis on mitmekülgsed ja tasakaalustatud.

5 [https://en.wikipedia.org/wiki/Gatekeeping_\(communication\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Gatekeeping_(communication))

6 https://en.wikipedia.org/wiki/Agenda-setting_theory

1. Kas oled teadlik oma positsioonist autorina, kellel on teatud sotsiaal-majanduslik taust, maailmavaade, päritolu ning kes on vahest ka enamuse liige?
2. Kas kasutate kaasavat keelepruuki? Tuleta meelde, kuidas kasutate sõnu *meie*, *meid*, *nemad*, *neid* ja mil moel sa antud sõnadega inimesi kirjeldad.
3. Kuidas lähened teemadele ja lugudele, mida sa ei mõista?
4. Kas kasutate allikaid, mis peegeldavad erinevaid kultuure, arvamusi ja vaatenurki?
5. Kas käsitlete rändajaid ja põgenikke ühe tervikuna ning enamusrühvast või Euroopa Liitu nende vastandina?
6. Kas kasutate mitmesuguseid allikaid? Kas kasutate sama palju allikaid, mis esindavad teistsuguseid kultuurilisi ja sotsiaalseid kontekste ja seisukohti, kui neid, mis esindavad sinu (kui indiviidi, eurooplase, enamuse) oma vaatenurka?
7. Kas väldid konstruktsioone, mis sisendavad teistest kultuuridest “õige” või “vale” kuvandi? Kas juhud auditooriumit kuvandi juurde, mille nad peaksid omaks võtma?
8. Kas lisad teksti inimeste autentse hääle ja kas tunned nende elu konteksti?
9. Kas sa mõtled selle peale, kelle hääl tekstis kuuldavaks tehakse ja kelle hääl mitte? Kas pakud ka portreeritava rühma vaatenurka ja kas sellele on piisavalt leheruumi pühendatud? Kuidas sinu artiklis inimesi kujutatakse ja kirjeldatakse? Kas neile on külge kleebitud mõni kollektiivne identiteet või silt?
10. Kas oled teadlik sellest, kuidas sa oma lugu raamistad? Milliseid fotosid, pealkirju ja alapealkirju kasutate, milliseid inimesi tsiteerite? Milline on sinu teksti toon?
11. Kas püüad leida puuduvat taustateavet, enne kui lepid selgitusega, mis pärineb sinu sügavalt juurdunud arusaamadest maailma kohta (nt puuduvad sotsiaal-majanduslikud või sotsiaal-ajaloolised põhjendused vs. idee, et laiskusel on geneetiline eelsoodumus)?
12. Kas kordad lihtsalt vanu tõdesid? Kas sinu loodud sisu on ülemäära kooskõlastatud levinud arusaamaga teatud ühiskonnagrupist, antud juhul migrantidest ja põgenikest?

Meedia ülesanne võõra (rändajatest vähemusteni) kohta teavet jagada ei ole kergete killast. **Tuleb siluda sageli äärmiselt toksilist avalikku arutelu** – näiteks eesmärgipäraselt rassismist hoidudes ja lubamata äärmuslastel end väljendada – ilma et kogemata pisendataks ühiskonna muresid ja hirme, sest nii väheneks meedia usaldusväärsus.

Kõik, kes antud teemadega tegelevad ja kellel on võim avaliku arutelu üle – mitte ainult ajakirjanikud, vaid ka poliitikud jt – peaksid hoiduma poliitmängude mängimisest (mille olemus võib Euroopas riigiti erineda, kuid on sageli seotud vähemuste ja/või rändajate ja põgenikega⁷) ning ära kasutamast inimeste hirme ja kõhklusid, vältima vastasseisu ja vaenulikkust keelekasutust ning soodustama kogu ühiskonda haaravat diskussiooni. Kõik nad peaksid oma võimu vastutustundlikult kasutama.

Parafraseerides Harvardi ülikooli kognitiivset psühholoogi ja keeleteadlast Steven Pinkerit (2018) tema essees *The Wall Street Journali* veebisaidil: asju on vaja näidata mitte paremas ega halvemas valguses, vaid võimalikult täpselt.

Peame olema teadlikud igasugusest kannatusest ja ebaõiglusest, aga ka sellest, kuidas kannatust ja ebaõiglust meedias pehmendada. Vastupidine lähenemisviis võib viia radikaalsete “lahenduste” nõudmiseni ja see ei ole see, mida me ajakirjanikena õhutama peaksime.

Järgmises peatükis astume sammukese võrra edasi: liigume indiviidi tasandilt kogu ühiskonda haaravate mõjudeni, mis jätavad jälje meie tööle ja rändega seotud teemade käsitlemisele.

7 Näite võib leida Daniel Hot'ka (2018) artiklist, kus vaatluse all olevate tekstide autorid kasutasid seotut viidet Malmö rahvusvähemustele, et suunata auditooriumit nägema asja tagamaid teataval viisil – situatsioon oli lavastatud. Lisaks toimiti ebaeetiliselt, kasutades ära lugeja hirmutunnet ning (erapooletu ja sõltumatu) raporteerimise asemel lähtuti poliitilistest huvidest.

2. Meedia mõjuvõim. Milliseid lugusid ajakirjanikud valivad? Miks? Kuidas nad neid kajastavad?

Ülesanne 2.1: Teemade valimine (15 minutit)

“Kui ma sel teemal kirjutan, siis millestki, mida toimetus mulle pakub (1). Ja pakutakse krimiuudiseid. Kuidas süürlane kellegi tappis või vägistas, midagi varastas (2). Ühesõnaga, tahetakse lugusid, millel on lugejaid, mis raputavad (3). Ja kuna me kirjutame tavalise lugejaskonnale, kirjutame seda, mida nad kuulda tahavad (4).”

Veebiväljaandes töötav ajakirjanik (Pospěch jt, 2019)

Tööjuhend: Õeldu pärineb ühelt osalejalt ajakirjanike seas läbi viidud uuringus, kus vaadeldi, kuidas Tšehhi, Slovakkia ja Eesti riigis rändetemaatika käsitletakse (Pospěch jt, 2019). Lugege tsitaati ja püüdke nummerdatud laused ühendada järgmiste mõistetega, millega käesolevas peatükis kohe ka lähemalt tutvume:

- A. Tabloidiseerumine ja klikisööt
- B. Raamistamine
- C. Valitseva diskursuse järgimine
- D. Kõneaine kujundamine

Lauseid ja mõisteid ühendades mõtiskle alljärgnevate küsimuste üle. Kui teed harjutust kellegagi koos, arutage küsimusi omavahel. Vastused leiad ülesande lõpust.

Küsimused:

- Millist rolli (nii positiivset kui ka negatiivset) mängivad meedia ja meedias töötavad ajakirjanikud uudiste loomises – sisu ja vormi valikus?
- Milline on rände kajastamisel meie, ajakirjanike, tihtipeale alateadlike otsuste mõju linna/riigi/mandri avalikule arvamusele ja avalikule poliitikale?

Vastused: 1-D, 2-B, 3-A, 4-C

Mõne aasta eest, kui raadiotoimetaja ja ülikooli õppejõud Trina Creighton ning tema kolleegid Nebraska-Lincolni Ülikoolist uurisid meedias kajastatavate kuritegude seotust etnilise kuuluvusega, jõudsid nad märkimisväärsete tulemusteni. Uurimuse käigus leiti, et Nebraskas (Ameerika Kesk-Läänes asuvas osariigis, mida tuntakse rohkem kauboide ja maisi kui mitmekultuurilise elanikkonna

järgi)⁸ oli osariigi suurima linna Omaha teleuudistest 60% seotud kuritegevusega. See polekski nii kummaline, kuid enam kui kaks kolmandikku neist 60%-st kajastasid afroameeriklastest meeste kuritegusid – vaatamata asjaolule, et afroameeriklasi oli kõigist Omahas arreteeritustest vähem kui kolmandik (Creighton, Walker ja Anderson, 2014).

Ehkki lool puudub otsene seos rändega, haakub

see käesoleva käsiraamatu läbiva teemaga, tõstatades küsimuse, kuidas informeeritakse avalikkust nii kallutatud ja moonutatud viisil. Ajakirjanikena peaksime juurdlema, millise tulemuse annaks sarnane uuring meie riigis⁹, lisaks pöörama tähelepanu järgmistele küsimustele:

- Miks nii juhtub?
- Millist rolli (nii positiivset kui ka negatiivset) mängivad meedia ja meedias töötavad ajakirjanikud uudiste loomises – sisu ja vormi valimises?
- Milline on rände kajastamisel meie, ajakirjanike, tihtipeale alateadlike otsuste mõju linna/riigi/mandri avalikule arvamusele ja avalikule poliitikale?

• Ja vastupidiselt: milline on avaliku arvamuse ja poliitilise arutelu mõju meie ja meie tööle ajakirjanikena?

• Mida see kõik meie kui ajakirjanike jaoks tähendab?

Järgnevas peatume pikemalt eelmises peatükis käsitletud teemadel:

- Mis on *kõneaine kujundamine*?
- Kuidas on ajakirjaniku töö seotud mõistetega *diskursus* ja *raamistamine*?
- Milles seisneb keele vägi ja kuidas me seda kasutame?

2.2 Mis lugusid me kajastame ja miks?

“[Press] ei pruugi olla edukas ütlema inimestele, kuidas mõelda, kuid on vapustavalt edukas ütlema inimestele, millest mõelda. Maailm näib erinevatele inimestele erinev, sõltuvalt sellest, millise pildi maalivad loetava lehe ajakirjanikud, toimetajad ja kirjastajad.”

– Bernard C. Cohen (Cohen, 1963, viidatud Johnson–Cartee, 2004: 17 kaudu)

Kõneaine kujundamise eesmärk on kirjeldada, kuidas ja miks jagab meedia nimelt teatud lugusid, sündmusi, nähtusi ja fakte (vt infokast 2.3) ja mitte teisi. Seoses sellega oleme eessõnas tsiteerinud pea saja aasta eest ilmunud Walter Lippmanni teost “Avalik arvamus” (“Public Opinion”). Toona, vahetult pärast esimest maailmasõda ning ammu enne televisiooni ja interneti, oli see Ameerika meedia-teoreetik kõneaine kujundamise printsiibi juba lahti mõtestanud, olgugi et ta mõisteti kui sellist ei nimetanud (Lippmann, 1998).

Mees, kes lisaks muule võttis kasutusele *stereotüübi* mõiste selle tänapäevases tähenduses (Kleg, 1993), tuli välja ka väitega, et meedia on sild reaalses maailmas toimuva sündmuse ja selle sündmuse kujutise vahel, mis eksisteerib avalikkuse teadvuses (või “peades”, nagu Lippmann selle sõnastas) (Lippmann, 1998). See arusaam oli väga lähedal meedia kõneaine kujundamise ideele.

⁹ Näiteks Slovakkias toimunud *Syndróm Rómi* kampaania (Ludia proti rasizmu: “*Syndróm Róm*”) kohaselt ei tea slovakid, et “keskmised” romad elavad samamoodi nagu enamusrahvus, olles slovakidega segunenud. See tuli välja ka Slovakkia meedias, kus (asukoha mainimisel) räägiti enamasti kogukonniti elavatest romadest (Slovak Governance Institute, 2017). Ent Slovakkias elab ainult umbes 18% romadest kogukondades, teistest eraldatuna. Absoluutarvudes on see ligikaudu 74 000 inimest.

Infokast 2.3 Kõneaine kujundamise teooria

Kõneaine kujundamise teooria kirjeldab uudismeedia mõjuvõimu selle üle, millist tähtsust avalikkuse huviobjektidele olevatele teemadele omistatakse. Teooria väidab, et meedial on lugejaskonna üle suur mõjuvõim, sisendades neile, mida nad peaksid mõtlema. **Kui mõnda uudist pidevalt esile tõstetakse** (nt paremal eetriajal või parema paigutusega ajalehes/veebilehel) **ja sageli kajastatakse, peab auditoorium seda teemat olulisemaks kui teisi.**

Enamik uurimusi kõneaine kujundamise teemal lähtuvad kahest läbivast ideest:

1. Meedia ei peegelda reaalsust, vaid filtreerib ja vormib seda.
2. Meedia suurem rõhuasetus teatud küsimustele ja teemadele viib selleni, et ühiskond näeb neid teistest olulisemana.

Niisiis on fookuses korrelatsioon selle vahel, **kuidas meedia teatud sündmust või nähtust kajastab ja kui oluliseks meediatarbija seda sündmust või nähtust peab.** Kõneaine kujundavad need, kes jagavad teavet – mitte ainult ajakirjanikud, vaid ka poliitikud jt. Teisisõnu, nemad määravad, mis oluline on. Sellest võimest tuleb teadlik olla ja kasutada seda ühiskonna suhtes vastutustundlikult.

Allikas: Wikipedia: Agenda-setting theory

Kontseptsiooni, mis käsitleb meedia märkimisväärsust (ja mõõdetavat) mõjuvõimu selle üle, millist tähtsust avalikus arutelus teatud teemale omistatakse, defineerisid ja tõestasid empiirilises uurimuses pool sajandit hiljem kaks teoreetikut, Maxwell McCombs ja Donald Shaw, viies läbi kvantitatiivse uurimuse USA presidendivalimiste põhjal. McCombs ja Shaw testisid Lippmanni teesi “piltidest meie peas” ja leidsid otsese seose meedias käsitletud teemade ja küsitletud kindla eelistusega valijate poolt oluliseks peetud probleemide vahel (McCombs ja Shaw, 1972). Teisisõnu, nägid, et rõhuasetus uudismeedias võib üle kanduda ka avalikku arvamusse (Vu, Guo ja McCombs, 2014: 670). McCombs ja Shaw olid esimesed, kes kogusid andmeid eesmärgil tõestada ja mõõta meedia mõjuvõimu avaliku arvamuse ja poliitika kujundamise üle.

Teooriat testiti hiljem veel sadades empiirilistes uurimustes maailma eri paigus ja eri oludes ning tänase päevani ei ole keegi seda ümber lükanud. McCombs ise kirjutas 2005. aastal ajakirjas *Journalism Studies* ilmunud artiklis, kuivõrd julgustav ja intellektuaalselt stimuleeriv oli näha, et nende teooria osutus eri tingimustes ühtmoodi tõeseks.

See viis McCombsi üsna kategoorilise väiteni, et “Ajakirjanikud mõjutavad kahtlemata märkimisväärselt oma auditooriumi maailmapilti”, kuid ta lisab, et valdavalt on see nii praktilistel kaalutlustel: “Kõneaine kujundamise mõju on juhuslik kõrvalsaadus, mis tekib vajadusest keskenduda uudistes iga päev vaid mõnele kindlale teemale” (2004: 19). Lühidalt öeldes, ajakirjanik töötab ajalise surve all ning enne internetti oli ka ajalehe veergudel ruumi piiratud. Sellegipoolest näitavad uuringud, et meedia poolt avaldatud sisu on tihedas omavahelises seoses ajakirjanike endi vaadetega poliitikale, majandusele ja kultuurile. Samuti on ilmselge, et suurema geopoliitilise võimuga riigid leiavad meedias

rohkem kajastamist (McCombs, 2004).

Nagu väidab Glasgow Media Groupi poolt läbi viidud nimekas uuring “Bad News”: ajakirjanikud on meediasisu vahid, kelle väravast läbi pääsevad vaid heakskiidetud uudised – ajakirjanikud otsustavad, mida vaataja teada saab (Giddens, 2013: 686). Küll aga tuleb rõhutada, et ajakirjanike **potentsiaalne mõjuvõim sõltub tehnoloogia arengust.** Tänapäeval keskenduvad uurijad küsimustele, mis on seotud kokkupuutepunktidega nn *traditsioonilise meedia* ja *virtuaalmaailma* vahel (Aruguete, 2017) ning millega kaasnevad uued suhted, struktuurid ja võimalused meediatarbija jaoks, kes saab nüüd ise sisu luua ja jagada ning seda vaid kliki abil esile tõsta (vt infokast 2.4).

Teised uuringud antud teemal keskenduvad kõneaine kujundamise muudele aspektidele, näiteks meedia võimele luua auditooriumi peas mitte ainult pilte, vaid ka erinevate teemade omavahelisi seoseid jne (Vu jt, 2014: 670–671). Lippmanni sajand tagasi kasutusele võetud kontseptsioon “meie peades olevatest piltidest” laieneb seeläbi veelgi.

Infokast 2.4: Klikkidega upitamise mehhanism

Võimujaotus ajakirjanike ja auditooriumi vahel on osaliselt muutumas kuna lugeja saab klkkide ja muude meetodite abil – näiteks suhtlusvõrgustikes midagi jagades – toimetuse aktiivse panuseta mõne teema avalehele üle viia või sisu levikule kaasa aidata (näiteks kui sisu muutub viraalseks). Selle tulemusel võib teatud info muutuda “tähtsamaks” kui teine. Küll aga on ajakirjanik see, kes valib konkreetse lugejaskonnale esitatava teabe ja võimaldab sellele klõpsata. Veel ühe muudatuse tõi sisse veeb 2.0, andes isehakanud ajakirjanikele võimaluse luua iseseisvalt sisu, mis võib samuti sotsiaalvõrgustikes levida. Seeläbi sisenes diskursusesse meediasisu, mille autoriks polnud meedia ega ajakirjanikud, vaid vähemal või rohkemal määral asjaga seotud auditoorium.

2.5 Diskursuse ja raamistamise tähtsus

Ülesanne 2.6: Kes avastas Ameerika? (15 minutit)

Tööjuhend: Vasta järgmisele küsimusele automaatselt, ilma pikemalt mõtlemata. Vali vastus, mida koolis õppisid. Seejärel ava allpool oleva video link ja vasta harjutuse lõpus esitatud küsimustele.

Kes avastas Ameerika?

- a) Christoph Kolumbus
- b) Viikingid

Vaata videot: – bit.ly/kristof-kolumbus – ja mõtle järgnevate küsimuste üle:

- Millele see video tähelepanu juhib?
- Milline vastus küsimustikust puudub?
- Miks on Kesk-Euroopas üldiselt aktsepteeritud ajaloosündmus põlisameeriklaste kirjeldatud nägemusest nii erinev?
- Mis on “õige” vastus?
- Kas saame tõmmata paralleeli selle vahele, kuidas on kujutatud Kolumbuse isiku rolli ja kuidas kujutab meedia rändega seotud teemasid?

“Algkoolist keskkoolini õpetatakse meile, et Christoph Kolumbus avastas Ameerika. Me ei sea seda tõlgendust kahtluse alla, sest see on üldtunnustatud ajalooline fakt. Samuti ei kahtle me Lääne tsivilisatsiooni nägemuses Kolumbusest kui vaprast maadeavastajast, sümbolist, kelle avastus tõi tolleaegsesse Euroopasse muutused” (Návojský, 2017). Ent kas see on tõepoolest kõigi poolt aktsepteeritud fakt? Ja kas on see “tõde”? Oleneb. Kas üleüldse on võimalik raamatutest kõigile küsimustele tõeseid vastused leida? Kui vaatleme Ameerika “avastamist” kriitilisemal pilgul, seades kangelase ja maadeavastaja kuvandi kahtluse alla, võib pilt meie peades muutuda. Adume, et Kolumbuse rännakutega seotud sündmusi saab tõlgendada mitmel eri moel. Näiteks nii, et oma ekspeditsioonidel kohtles Kolumbus põliselanikke jõhkvalt, mõrvas ja orjastas

neid. Seda ülekohut pole siiani unustatud.

Mida harjutuse 2.6 video meile näitab? Lihtsamini öeldult demonstreerib see, et **teatud nähtusi ja sündmusi võib tõlgendada erineval moel, olenevalt isiklikust vaatenurgast ja positsioonist.**

Tihti on niisuguse mõtteviisi eelduseks, et vabaneme maailma kohta käivatest eelarvamustest, mis pole aga alati lihtne. Selleks tuleb vaadata kogu lugu (ja mitte vaid Kolumbuse oma) teise pilguga – **iseäranis nende pilguga, kes on loos nõrgemal positsioonil, piiratud võimuga või üldse ilma selleta.** See ei tähenda, et nad vajavad eeliskohtlemist, vaid et nende häält võetakse kuulda, sest seda nad loo objektidena ometi väärivad. Alljärgnevas osas arutame, kuidas lähtuda kellegi teise vaatenurgast ja otsida erinevaid seisukohti.

Diskursus ja selle vägi

[S]irgjoon, mida ta kutsub oma kuningriigiks ja millel ta oli mööda saatnud kogu elu, moodustabki terve maailma ja koguni terve ruumi. Kuna ta sai liikuda ja näha ainult oma sirgjoone ulatuses, puudus tal igasugune käsitus kõigest sellest, mis jäi joonelt välja. [---]

Kuningas: Näidake siis, palun, mulle seda liikumist vasakult paremale.

Mina: Ei, seda ma ei saa, kui te ei astu tervenisti oma joonelt välja.

Kuningas: Oma joonelt? Kast te mõtlete oma maailmast? Ruumist välja?

Mina: Nojah. Teie maailmast välja. Teie ruumist välja. Sest teie ruum ei ole tõeline ruum. Tõeline ruum on tasapind, kuid teie ruum on kõigest joon.

– Edwin A. Abbot, 2015 (1884)

See, kuidas me ümbritsevat maailma näeme, sõltub paljudest erinevatest faktoritest. Alustades kultuuriruumiga, millest me tuleme, ja lõpetades sellega, milline on meie sotsiaal-majanduslik taust ja hetkeolukord. Meid mõjutavad ka eelarvamused ja juurdunud arusaamad (“tõed”, mida endastmõistetavana võtame), mis hõlbustavad meil luua raamistikke ja lugusid. Need omakorda aitavad meil maailmas toimuvat lahti mõtestada.

Nagemust maailmast mõjutab meie haridustee, religioon (või muud usuvormid), perekondlik taust, kokkupuuted teiste kultuuridega ja meie sotsiaalne keskkond selle sõna kõige laiemas tähenduses (k.a riigiparaat ja poliitika üldiselt, traditsioonilised ja kaasaegsed institutsioonid jne). Lisaks mõjutab meie arusaama olulisel määral ka meedia.

Nende teadmiste põhjal, mis meil kõneaine kujundamisest on (vt infokast 2.3), võime julgelt väita, et **inimesed formuleerivad maailma kohta ideid, tuginedes paljuski teabele, mille nad hangivad meediast**, st ajakirjanikelt. Niisiis võib meediapoolne info raamistamine täielikult muuta seda, kuidas ühiskond teemat või lugu näeb.

Nagu eelmises peatükis arutasime, ei saa unustada, et ka ajakirjanikud on vaid inimesed. Kedagi ei tohiks üllatada, et kõikidel ülalnimetatud teguritel on mõju meie ettekujutusele maailmast. Mida teadlikum on ajakirjanik nende ettekujutuste olemasolust ning sellest, kuidas kujutlused tekivad, seda paremini suudab ta olulise teabega töötada.

Nii pöördumegi tagasi selle juurde, mida sotsioloogias nimetaksime *diskursuseks*. See on **determineeriv mõõde, mis määrab, kuidas me maailmast aru saame**. Giddensi sõnul seab diskursus subjekti ümber piirid, mis kitsendavad seda, mida

subjekti kohta on asjakohane öelda (Giddens, 2013: 685). **Diskursus determineerib arutelu struktuuri ja piirid ning defineerib tingimused ja reeglistiku, kuidas tõde luua ja tajuda**. Võiksime peaaegu öelda, et see määrab ära, mida meil on lubatud mõelda.

Diskursus, milles me elame ja mõtleme, loob omamoodi filtri, mille kaudu me eneselegi teadvustamata maailma näeme. See võib olla filter, läbi mille näeb riigi enamusrahvus välismaalasi või vähemusrahvast; filter, läbi mille vaatab keskklassi liige tõrjutud kogukondi; maa- või linnainimese, uskliku või ateisti filter.

Probleem on selles, et diskursused võivad kergesti muutuda domineerivaks ja liiga kergesti aktsepteeritavaks, küsimusi esitamata. Justnagu automaatselt, otsekui teisiti ei saakski. On loogiline, et **domineerivad filtrid, mis esindavad ühiskonnas võimul olevate inimeste või rühmade arusaami (ja huve)**. Käesoleva raamatu kontekstis võime siinkohal kõrvutada rahvusenamust ja riiki saabuvasid välismaalasi, aga näiteks võib tuua ka selle, millisena näeb enamus vähemusi või kuidas kesk- ja kõrgema klassi liikmed näevad vaesuse käes kannatavaid inimesi jne.

Nagu me kõneaine kujundamise juures rääkisime, on ajakirjanikud võimelised mõjutama auditooriumi suhtumist ja arvamusi: mida nad millestki arvavad ja kuidas seda tõlgendavad ehk millises diskursuses nad elavad ja läbi mille maailma näevad. Sellest johtuvalt on diskursustel järgmine iseloomulik joon: **diskursus ei ole üksnes reaalsuse peegeldus, ühiskonnale teadmiste, ideede ja kuvandite avamine, vaid ka konstrueeriv vahend, millegi looja – näiteks poliitilise arutelu vormis** (vt infokast 2.7).

Infokast 2.7: Julgeoleku diskursuse mõjuvõim

Slovakkias võis *julgeoleku diskursus* seoses 2015. ja 2016. aasta sündmustega (taandades teema küsimusteks julgeolekust, piiride kaitsest, terrorismist, ohtudest) ja valitsenud partei esindajate, aga ka muude üksuste poolt propageerituna kaasa aidata sellele, et pärast 2016. aasta valimisi õnnestus parlamendil vastu võtta nn terrorismivastaste seaduste pakett. Need seadused andsid politseile ja muudele valitsusasutustele rohkem võimu ning suurendasid Slovakkias elavate sisserändajate ja kõigi teiste elanike õiguste rikkumise riski (Kriglerová ja Chudžíková, 2016).

Erinevalt Slovakkias õnnestus Ungari valitsusel saada meedia toetus. Võimul oleva partei poolt otsestelt mõjutatav valitsusmeelne meedia (mis 2019. aastal moodustas 80% Ungari meediatourust) sai juhised, kuidas rändetemaatikat käsitleda, millist sõnavara ja fotosid kasutada, mil moel uudiseid raamistada. Kuna meedia kujutas valitsuse nõudel pagulasi ja rändajaid ohuna, võis see kaasa aidata Viktor Orbáni võidule 2018. aasta valimistel (Nolan ja Walker, 2018).

Sobiv näide on ka Suurbritanniast. Briti poliitikud, sealhulgas töö- ja pensioniminister, pooldasid kärbeta tegemist sotsiaalvaldkonnas, rääkides "hüvitiste kerjajatest" (ingl *benefit scroungers*) – väljend, mis tungis avalikku diskursusesse vastuolulisest tõsielusarjast "Benefits Street" (Price, 2014).

Sellised filtrid ja mõttemallid on osa meist ja nende kaudu tõlgendame me maailma. **Me elamegi diskursustes ja see on loomulik. Eesmärk on seda aktsepteerida ja arvesse võtta: olla teadlik viisist, kuidas sa maailma näed ja miks just nii, milline on selle mõju lugudele ja sündmustele, mida sa auditooriumile edastad.** Meedial ja meil – ajakirjanikel, kes meedias töötavad –, on loomulik tendents toetuda oma lugudes juba juurdunud arusaamadele maailmast ja nii neid arusaamasid veelgi süvendada. Seda mitte hoolsa analüüsi tõttu, vaid lihtsalt, kuna "nii need asjad on".

Tegelikkuses levitame sageli teavet, mis põhineb meie enda spetsiifilisel maailmapildil, ilma seda ise mõistmata või selle vastu teadlikult ja süstemaatiliselt võitlemata – filtrit kõrvaldamata ja teistest vaatenurkadest lähtumata. Ränne ja selle portreerimine meedias on valdkond, kus võimetus filtrit n-ö kõrvaldada avaldub väga selgelt. Sellepärast ongi oluline teadvustada, kuidas ja miks on teave konkreetsel moel raamistatud ning millisele diskursusele see on rajatud. Ja kuidas see mõjutab meid, kes me meedias töötame. **Kui see meil õnnestub, võime õppida teavet hoolikalt raamistama, et saaksime auditooriumini tuua kompleksse, täpse, mitmekesise ja tasakaalustatud meediasisu, mis võimaldaks neil teha teadlikumaid otsuseid, et tulla toime väljakutsetega, mis puudutavad eri riike, aga ka maailma tervikuna.**

Positiivne on, et eelarvamuste kallal teadlikult töötamine võib pakkuda põnevust ja olla intellektuaalselt stimuleeriv. See on lõbus. Polegi nii oluline, kas rakendame omandatud oskust rände ja muude globaalsete väljakutsete kajastamisel, ajakirjandustöös laiemalt või muudame selle abil tervet oma mõtteviisi. Arutlegem nüüd järgmiste küsimuste üle:

- Kas üheainsa diskursuse domineerimine avalikus arutelus on probleem?
- Millise reaktsiooni osaliseks saaksid, kui eiraksid oma artiklites dominantset diskursust? Kas negatiivsed reaktsioonid võivad viia iseregulatsiooni või enesetsensuurini?
- Kas leiad, et ajakirjanikena oleme vastutavad domineeriva diskursuse levimise eest? Kui nii, siis kas peaksime selles osas midagi ette võtma?

Ülesanne 2.8: Pildid meie peades (15 minutit)

Tööjuhend: Vaata videot Nigeeria päritolu kirjaniku Chimamanda Ngozi Adichie TED-ettekandest: bit.ly/danger-of-single-story-en. See pakub kirjanduslikku vaatenurka kujundile “piltidest meie peades” ehk diskursusele, milles elame ja läbi mille maailma tõlgendame või “üheainsa loo ohule” (nagu kirjanik selle sõnastab). Esimesed kaheksa ja pool minutit on meie teema seisukohalt kõige olulisemad, aga soovituslik on vaadata kogu videot.

Küsimused:

- Milline on autori sõnul Aafrika puhul domineeriv diskursus?
- Milline Aafrika kuvand sinu riigis domineerib?
- Kuidas see kuvand ajakirjaniku tööd mõjutab?

Raamistamine kui diskursuse täide

Ülesanne 2.9: Kontekst ja kriitika (15 minutit)

Allikas: [Wikimedia Commons](#)

Vaata fotot ja loe kahte võimalikku pealkirja:

1. *Boda boda*, Kampala, Uganda
2. Tavaline päev Kampalas Ugandas

Mõtle järgmiste küsimuste peale:

Mida pealkirjast teada said? Kas antud info on piisav?

Kuidas need pealkirjad situatsiooni raamistavad?

Mille peale paneb mõtlema teine pealkiri? Kas see võimendab veelgi eelarvamusi ja stereotüüpi laisast elumõnust nautivast aafriklasest? Kas see ühtib teatud inimeste ja riikide kohta käivate domineerivate diskursustega?

Loe kolmandat pealkirja ja mõtiskle järgmiste küsimuste üle:

3. Klientide ootel. *Boda boda* ehk kohaliku takso juht Kampalas Ugandas.

Kas see muutis sinu arvamust olukorrast? Milles seisneb erinevus?

Allikas: Návojský, 2014 (kohandatud)

Diskursus kui dimensioon, mis määrab juba ette ära meie arusaama maailma kohta, on tihedas seoses diskursiivse raamistamisega (ingl *framing*). *Diskursiivne raamistamine* on osa igasugusest kommunikatsioonist, sh meediarepresentatsioonist. Võib öelda, et raamistamine loob silla diskursuse ja meedia vahel.

Raamistamine seab diskursuse ja selle elemendid kindlasse terminite ja sümbolite konteksti, mida kõik inimesed kohe ja üheti mõistavad. Aafriklased on laisad elunautijad (“see on ju kõigile teada”) ja immigrandid on samasugused – otsekohe valmis riigikassa sotsiaalühvitistest tühjaks tegema ja meie töökohad ära varastama.

Sotsioloog Erving Goffman tõi välja raamistamise kaks aspekti. Esimene on põhimõte, et “vaatlejad projitseerivad jooksvalt oma taustsüsteeme neid vahetult ümbritsevasse maailma” (Goffman, 1986: 39). **Me projitseerime oma ideed maailmast tegelikku maailma.** Naastes filtri metafoori juurde, võime mõelda diskursuse raamidest kui filtri toonist või tugevusest.

Näide niisugusest projektsioonist on meie nägemus Idamaadest, mida on andekalt kirjeldanud Edward Said praeguseks klassikute hulka jõudnud uuringus “Covering Islam” (1997), mis analüüsis tendentse, kuidas meedia kujutab islamit ja moslemite eluolu. Kuvandi, mis meil Idamaadest on, lõime me ise (st ühiskond, kus me elame). Aladdin, “Tuhat ja üks ööd”, vesipiip ja haaremid – täielik vastand Euroopa elustiilile, ebamaine ja müstiline, aga ühtlasi primitiivne ja mitteusaldusväärne, demokraatliku korra ja inimõiguste jaoks põhimõtteliselt kõlbmatu. Kõik eelnev on osa muinaslugudest või tragöödiast, mil pole tegelikkusega mingit pistmist, kuid see ei tähenda, et me Lähis-Idas toimuva kajastamisel neid raamistikke ei kasutaks. Sarnane lähenemine kehtib ka paljude teiste paikade puhul üle kogu maailma.

Teine oluline raamistamise aspekt on Goffmani sõnul see, et **sarnaselt diskursusele ei kasutata ka raamistamist teadlikult.** Raamides elades jäävad need märkamata, just nagu Idamaade, rändeteemaliste sündmuste ja lugude ning avaharjutuses käsitletud “laiskade” aafriklaste raamistamise puhul. Selle automatiseeritud protsessi käigus paigutame teatud situatsiooni konkreetsetesse raamidesse vastavalt meie veendumustele, kogemustele, teadmistele või arvamustele – diskursusesse, milles elame ja mille kaudu maailma tõlgendame. Asjaolu, et see pole reaalsus ega objektiivne, ei oma tähtsust.

Robert Entmani (1993: 52) sõnul tähendab raamistamine “mõne tajutava reaalsuse aspekti valimist ja selle kommuniqueeritavas tekstis¹⁰ silmapaistvamaks muutmist viisil, mis soodustab mõne konkreetse probleemi püstitamist, põhjuslikku

tõlgendamist, moraalse hinnangu andmist ja/või kirjeldatu soovituslikku käsitlemist”. See on **teatud aspektide valik, mida kommunikatsioonis esile tõstame, luues seeläbi ühe valitud osa reaalsusest** (vt infokast 2.4). Näiteks kirjeldati 2015. aastal sadu tuhandeid inimesi läbi Euroopa rändamas, kujutades neid halduskoormusena, väljakutsena politseijõududele või iseseisva kriisikoldena. Tähelepanuta jäeti aga rände põhjustanud olud päritolumaal, mis jättis viimaks lugejatele mulje, et põgenikud ise ongi põhjus, mitte tagajärg (Tkaczyk jt, 2015). Teisisõnu, **me suuname teadlikult või alateadlikult auditoriumi tähelepanu teatud aspektidele ja kindlale tõlgendusele, mis eristub märkimisväärselt teistest võimalikest tõlgendustest.** Kas tuleb tuttav ette?

10 Mitte tingimata kirjalik tekst.

Ülesanne 2.10: Tükike reaalsust (15 minutit)

Tööjuhend: Vaata järgmisi postitusi, mida jagasid Twitteris kaks suurt uudisteagentuuri (Associated Press ja Agence France-Presse) 2005. aastal, kui orkaan Katrina tabas New Orleansi. Seejärel vasta harjutuse lõpus olevatele küsimustele.

“Kaks elanikku sumavad läbi rinnuni ulatuva vee, pärast kohalikust toidupoeist leiva ja karastusjoo- gi leidmist [---]”

“Noormees kõnnib pärast toidupoe rüüstamist läbi rinnuni ulatuva vee [---]”

Küsimused:

- Milles seisneb piltide ja pealkirjade vahe? Kuidas postitused lugu raamistavad?
- Milliseid elemente postitused rõhutavad ja mille välja jätavad?
- Miks otsustasid ajakirjanikud kirjeldada situatsiooni just sel moel? Kas nad tegid seda sihilikult?

Infokast 2.11: Raamid, raamid, raamid

Muu hulgas mängib raamistamises rolli **intervjueeritavate valik** – kui valime politseinikud, julgeolekuanalüütikud ja siseministri, siis raamistame olukorra väga erinevalt (julgeoleku diskursus) sellest, kui küsitleme eksperte, kes uurivad mingi nähtuse põhjuseid ja tagajärgi, nt sotsioloogid, sotsiaaltöötajad, humanitaartöötajad või inimõiguste spetsialistid (sotsiaalne/humanaarne diskursus).

Raamistame teavet ka kasutatava keele, metafooride, sünonüümide, nimisõnade ja omadussõnade valikuga ning sellega, kas kasutame isikulist või umbisikulist tegumoodi jne.

Samuti võime raamistada kogu narratiivi, mis on “loo või järjestikuste sündmuste kirjeldus; konkreetne viis sündmuste selgitamiseks või mõistmiseks” (Cambridge'i sõnaraamat). Näiteks narratiiv, mis baseerub võitjatel ja kaotajatel, või teine, mis põhineb eksimuste paljastamisel, võib suunata teemast teatud moel mõtlema.

Lühidalt öeldes on **raamistamiseks palju moodsuseid ja kõiki neid märgata ei ole lihtne. Seetõttu tasub olla teadlik raamide olemasolust ja õppida neid paremini tunnetama**. Alati me seda aga ei suuda.

Kõneaine kujundamise ja *väravavahiks* olemise kaudu mõjutavad meedia ja ajakirjanikud diskursusi ja neid täitvaid raamistikke. Kahjuks domineerivad migratsiooni puhul sageli negatiivsed raamid ja narratiivid tasakaalustatute üle.

Kui me ajakirjanikena sisu toodame, valime – kas teadlikult või alateadlikult –, kuidas seda raamistada. **Need oleme me ise, kes teatud mõttes reaalsust määratlevad, valides nähtuste ja sündmuste puhul kindlad tõlgendusviisid ning juhata-des auditooriumit teatud suunas**. Suunas, mis on kooskõlas meie (võimalik, et alateadlike) ideedega

maailmast, meie diskursusega, milles me maailma peegeldame. Seeläbi lasub meil suur vastutus, mida peame oma töös arvesse võtma, näiteks eesmärgipäraselt tasakaalustatuse poole püüeldes, teadvustades oma positsiooni ühiskonnas (vt 1. peatükk). **Võib öelda, et projitseerime omaenda maailmapildi – sõltumata sellest, kas see on maailma peegeldus või vaid osalt täpne arusaam sellest peegeldusest – ümbritsevatele reaalsusele**. Seejärel jagame pilti auditooriumiga, aidates neil selle vahendusel nende endi isiklikku maailmapilti kujundada.

Ülesanne 2.12: Kuidas (mitte) raamistada (15 minutit)

Tööjuhend: Kujutle, et kirjutad artiklit, mis käsitleb välismaalaste integratsioonipoliitikat. Kellelt kommentaari paluksid ja miks? Milliseid uurimusi tsiteeriksid? Konkreetseid nimesid nimetama ei pea, aga mõtle, milliseid inimesi küsitleksid ja millist laadi uurimusi kasutaksid. Võrdle oma lähenemist artikliga: bit.ly/integration-foreigners. Vasta järgnevatel küsimustel:

- Kellega artikli autor vestles? Kellega sina otsustasid vestelda?
- Millise tunde artikkel jätab, kui silmas pidada intervjueeritavate valikut? Millise suuna artikkel seetõttu võtab?
- Millist sõnavara autor kasutab?
- Mida neist kahest reaalsusest arvad – sinu enda kujutletavas artiklis ja loetud artiklis?
- Milline oleks võinud artikkel olla, kui autor oleks valinud teised intervjueeritavad ja teise sõnakasutuse?

Infokast 2.13: Näpunäiteks üks video – migratsiooni raamistamine

John Oliveri saatesarja “Last week tonight” käesoleva episoodi teemaks on rändeteemalise teabe raamistamine (ja nn libauudised): bit.ly/framing-video. Raamistamisest räägitakse esimese nelja minuti jooksul, aga soovitatav on vaadata kogu episoodi.

Pärast video vaatamist püüa vastata järgmistele küsimustele:

- Milline keelekasutus oli valdav sinu riigi meedias 2015.–2016. aastal sisserändajate kirjeldamisel? Milline on keelekasutus praegu?
- Milline on mõju auditooriumile ja nende arusaamale migratsioonist, kui meedia (ja poliitikud) kasutavad selliseid sõnu nagu “kihama” ja “laine”?
- Kas tuleb pähe veel mingeid sõnu ja fraase, mida sinu riigi meedia kasutab? Millised on nende sõnade tähendusvarjundid?

Migratsiooni ja migrantide raamistamine sõnadega, mida kasutatakse tavaliselt loodusõnnetuste (*laine, tuhv, vool*) ja loomade (*kihama, kari*) puhul, dehumaniseerib sisserändajaid. Lisaks juhib see auditooriumi tähelepanu kõrvale teatud taustateabelt, jättes mulje, nagu inimesed ise oleksid probleemi põhjustajad ning vaadates mööda tegelikest murekohtadest, milleks on vaesus ja sõjalised konfliktid.

Mida rändetemaatika raamistamisel silmas pidada?

Meie keelekasutus

Keelel on oluline roll enamuse ja vähemuste (või võõraste nagu migrantid) vaheliste võimusuhte määramisel. Vali oma sõnu hoolikalt. Hoidu sõnadest, mida kasutatakse sageli välismaalaste kirjeldamiseks ja mis omavad seetõttu emotsionaalselt laetud tähendusvarjundeid. Välti väljendeid, mis on seotud loomade ja loodusõnnetustega.

Statistika

Rändega seotud arve on veelgi keerulisem tõlgendada kui üldpopulatsiooniga seotud arve. Oluline on läbivalt eristada erinevaid inimgrupe (migrandid, põgenikud, varjupaigataotlejad) ja võrrelda vaid võrreldavat (vt 6. peatükk).

Objektistamine

Ärgem kirjutagem migrantidest ja põgenikest neid endid kaasamata. Ei piisa, kui intervjuuerime mõnda varjupaigataotlejat või kedagi põgenikelaagrist. See võib käsitletavaid sotsiaalseid grupe teatud moel raamistada. Peaksime küsima ka ekspertarvamust, et raamistus saaks tasakaalustatum.

Pildid

Ära vali fotosid lugeja ootuste põhjal, vaid selle järgi, et need peegeldaks reaalsust (nt kajastades Kreekas toimuvat, ära kasuta avafotona pilti vihastest noortest meestest, kui 60% Kreeka põgenikelaagrite elanikest on naised ja lapsed). Samal ajal võta arvesse, et säiliks portreeritavate inimväarikus. Alati küsi endalt, kas avalikustaksid sarnase foto mõnest tuttavast või kellestki sinuga samasse sotsiaalsesse rühma kuuluvast? Kui mitte, siis miks sa teiste puhul nii teeksid?

Stereotüübid

Stereotüüpidega võitlemine on riskantne. Kindlameelne võitlus stereotüüpidega võib omada vastupidist efekti ning neid hoopis laiemalt levitada.

2.14 Õigusnormid ja ajakirjanduseetika rändega seotud teemade käsitlemisel

“Paljude maailma eri paikade järeldused olukorrast on tähelepanuväärselt sarnased: ajakirjandus on nõrgeneva meediamajanduse surve all; poliitiline kallutatuse ja oportunistlikud kujundavad uudiste kõneaine; varitsevad ohud, mis on tingitud vaenukõnest, stereotüüpiseerimisest ning põgenike ja rändajate sotsiaalsest tõrjutusest. Kuid samal ajal on olnud inspireerivaid näiteid hoolikast, tundlikust ja eetilise ajakirjandusest, mis on ohvritesse empaatiaga suhtunud.”

– “Moving Stories” (Ethical Journalism Network, 2015)

Eetilise Ajakirjanduse Võrgustiku (Ethical Journalism Network, EJN) poolt kirjeldatud “inspireerivad näited” ongi see, mille poole me ajakirjanikena peaksime

me püüdlema. Vaja on vaid lähtuda ajakirjanduseetikast. Seoses rände kajastamisega meedias peaksime erilisel viisil vältima diskrimineerimist.

ÜRO konventsioonidest meie klaviatuurini

Ajakirjanduseetika on riigiti sätestatud erinevates mitmetasandilistes õigus- ja/või kutse-süsteemides, alates rahvusvahelisest tasandist ja lõpetades iga ajakirjaniku isikliku tasandiga. Mittediskrimineerimise põhimõtte on osa sellistest rahvusvahelistest dokumentidest nagu inimõiguste ülddeklaratsioon, Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja Euroopa inimõiguste konventsioon. Õigusnormide hierarhia järgimiseks lisatakse nendest dokumentidest lähtuvad põhimõtted üksikute riikide põhi-seadustesse või riigiõigusesse, mis sisaldavad tavaliselt lõike mittediskrimineerimise kohta. Need lõigud puudutavad peamiselt vähemusi – tagades vähemustele, et kuuluvus oma rühma ei tee neile kahju –, kuid neid saab selles kontekstis kohaldada ka sisserändajate ja põgenike suhtes. Järgmine tase õigussüsteemis on konkreetsed mittediskrimineerimisalased õigusaktid, Euroopa Liidus on see osa *acquis communautaire*’ist, EL-is akumulunud õigusnormidest, mille kõik liikmesriigid pidid oma seadusandlusesse lisama. See määratleb ja keelab otseselt ja konkreetselt diskrimineerimise etnilise kuuluvuse, usutunnistuse, päritolu jms alusel ning võimaldab selle vastu võidelda. See keeld kehtib ka meedia ja ajakirjanike suhtes.

Kui seadusandlusest edasi liikuda, on järgmiseks kutseorganisatsioonide tase, st erinevad meediasutused ise. Neil on tavaliselt eetikakoodeks, mis lisaks diskrimineerimise keelule sisaldab tihti mitmesuguseid juhiseid, kuidas vältida halvustavat või vaenulikku keelekasutust, kuidas intervjuueeritavaid tundlikkusega kohelda, kuidas töötada visuaalsete materjalide ning pealkirjadega, kuidas luua tasakaalustatud sisu jne. Üldjuhul (väheste eranditega) ei puuduta need koodeksid selgesõnaliselt rännet. Sellegipoolest (nagu nähtub allpool 2015. aasta ar-

tiklite valikust) paljud meediasutused tegelevad sellega.

Niinimetatud pagulas- või rändekriisi äreval ajal alustas debatti Katari telejaam Al Jazeera, otsustades kutsuda Vahemere kaudu kontrollimatult migreeruvaid inimesi eranditult “pagulasteks”. Aruteluga liitusid teised olulised meediaorganisatsioonid, hiljem ka eksperdid. Allpool näete kronoloogilises järjestuses mõnd olulist panust sellesse arutellu:

- *Al Jazeera* – “Why Al Jazeera will not say Mediterranean ‘migrants’” – Malone, B. (20. august 2015) – bit.ly/migration-aljazeera
- *The Washington Post* – “It is time to ditch the word ‘migrant?’” – Taylor, A. (24. august 2015) – bit.ly/migration-wp
- *The New York Times* – “Migrant or Refugee? There Is a Difference, With Legal Implications” – Sengupta, S. (27. august 2015) – bit.ly/migration-nyt
- *BBC News* – “The battle over the words used to describe migrants” – Ruz, C. (28. august 2015) – bit.ly/migration-bbc
- *The Guardian* – “We deride them as ‘migrants’. Why not call them people?” – Marsh, D. (28. august 2015) – bit.ly/migration-guardian
- *Faculty of Law of Oxford University* – “Refugees are also Migrants. All Migrants Matter” – Carling, J. (4. september 2015) – bit.ly/migration-oxford

- *The Conversation* – “Migrant or refugee? Why it matters which word you choose” – Taylor, C. (14. september 2015) – bit.ly/migration-theconversation
- *Language on the Move* – “Who is a real refugee?” – Bodis, A. (23. september 2015) – bit.ly/migration-language

Järgnevatel kuudel ja aastatel on lisandunud veel palju uusi näiteid.

Ülesanne 2.15: Kuidas (mitte) raamistada II (15 minutit)

Juhised: Lugege järgnevaid tekste ja mõelge esitatud küsimuste peale.

TEKST 1: Al Jazeera – “Why Al Jazeera will not say Mediterranean ‘migrants’” – bit.ly/migration-aljazeera

- Mis teile Al Jazeera lähenemisviisi juures huvitav tundub?
- Kas nõustute/ei nõustu tekstis öelduga? Miks?

TEKST 2: BBC News – “The battle over the words used to describe migrants” – bit.ly/migration-bbc

- Mis teile BBC lähenemisviisi juures huvitav tundub?
- Mille poolest erineb see Al Jazeera lähenemisviisist?

TEKST 3: Oxfordi Ülikooli õigusteaduskond – “Refugees are also Migrants. All Migrants Matter” – bit.ly/migration-oxford

- Milline lähenemisviis eetilisele käsitlusviisile tundub teie arvates kõige mõistlikum?
- Kas teie keeleruumis tõstatuvad sarnased küsimused? Tšehhis, Eestis ja Slovakkias 2019. aastal läbi viidud rändetemaatilisi meediakajastusi analüüsiva uuringu (Pospěch jt, 2019) kohaselt on terminite “pagulane” ja “migrant” tähendus muutunud ja omandanud uusi konnotatsioone. Ungaris on pelgalt kasutatava termini põhjal võimalik eristada, millised meediaasutused on otseselt valitsuse poolt mõjutatud (kuni 80% riigi meediast) ja millised on sõltumatud (valitsuse poolt mõjutatud meedial ei ole lubatud kasutada terminit “pagulane”).
- Kas olete sellest temast rääkinud koolis, tööl või oma kolleegidega? Kas see on olemas teie toimetuse eetikakoodeksis?

Klaviatuuri juures

Kõik viidatud normid alates ÜRO globaalsest tasemest kuni üksikute meediaasutuste eetikakoodeksiteni lõppevad alati ühes kohas – ajakirjanike juures. Oleme viimane instants, kes saab sekkuda. Oma ametialase aususe tõttu peaksime teavitamisel olema eetilised ning meie kirjutised vastavuses eelmaintitud koodeksites ja õigusnormides sätestatud ajakirjandusstandarditega.

See on seotud paljude selles ja eelmistes peatükkides mainitud asjaolude teadvustamisega, eriti

nende, mis puudutavad raamistamist ja keele väge. Samuti peame meeles pidama oma võimu ja positsiooni ajakirjanikena ning domineeriva sotsiaalse rühma liikmetena. Sellega seoses on palju väärtuslikke allikaid, millelt võime tuge leida. Üheks neist on Eetilise Ajakirjanduse Võrgustiku üsna lihtne, kuid sisutihe kontrollnimekiri, mis kannab nime “Viiepunktiline juhend migratsiooni kajastamiseks” (vaata kogu teksti infokastis 2.16).

Infokast 2.16: Viiepunktiline juhend migratsiooni kajastamiseks

1) Faktid, mitte eelarvamused

Kas meie kajastus on täpne, erapooletu, kaasav ja faktipõhine? Kas me tegutseme sõltumatult narratiividest, mis tuginevad poliitikale ja emotsioonidele ning mitte faktidele? Kas kajastame migratsiooni mõjusid kogukondadele õiglaselt ja läbipaistvalt?

2) Tunne seadust

Varjupaigataotleja? Pagulane? Inimkaubanduse ohver? Välistööline? Kas me kasutame mõistet “ebakorrapärane migrant”? Kas me mõistame ja kasutame migrante puudutavaid definitsioone õigesti ja kas me väljendame selgelt oma sihtgrupile, mis õigused migrantidel on tulenevalt rahvusvahelistest, regionaalsetest ja riiklikest õigusaktidest?

3) Näita üles inimlikkust

Inimlikkus on eetilise ajakirjanduse tuum. Siiski peame me hoidma oma emotsioonid vaos, vältima ohvrustamist, ülelihtsustamist ja kajastuse paigutamist piiratud humanitaarkonteksti, mis ei võta arvesse laiemat tausta.

4) Räägi kõigi eest

Kas me anname migrantidele häält? Kas kuulame kogukondi, kust nad läbi lähevad või kellega ühinevad? Uuri, kuivõrd ennast kogukondade ja migrantide eestkõnelejana määratlenud inimesed seda tegelikult on.

5) Astu vaenule vastu

Kas oleme vältinud äärmuslust? Kas oleme võtnud aja, et hinnata, kas provokatiivne sisu migrantide või migratsiooni piirata soovijate kohta võib viia vaenu õhutamiseni? Sõnadesse “massid”, “tulvad” ja “lained” tuleks suhtuda ettevaatusega, samamoodi nagu sõnade “rassism” ja “ksenofobia” valimatusse kasutamisesse.

Allikas: Ethical Journalism Network¹¹

Sõnavabadus vs. vaenukõne

Kus lõpeb sõnavabadus ja kus algab vaenukõne? Kas seda tüüpi kõnet on vaja piirata? Need on mõned paljudest küsimustest, millega meedia ja eksperdid tänapäeval tegelema peavad. Teemat arutatakse koguni ÜRO-s. 2019. aasta veebruaris kinnitas ÜRO peasekretär António Guterres oma kindlat otsust võidelda vaenukõne vastu isegi sõnavabaduse kontekstis: “Näeme ka lokkavat ksenofoobiat, rassismi ja sallimatust – sealhulgas tõusujoones antisemitismi ja vaenu moslemite vastu. Vaenu õhutamine seab ohtu demokraatlikud väärtused, sotsiaalse stabiilsuse ning rahu. See levib kulutulena läbi sotsiaalmeedia, interneti ja vandenõuteooriate. Seda õhutab avalik diskursus, mis häbimärgistab naisi, vähemusi, sisserändajaid, pagulasi ja kõiki võõraid. Tõepoolest, vaen on liikumas peavoolu – nii liberaalsetes demokraatlikes riikides kui ka autoritaarsetes süsteemides.”¹²

Püüdlused vaenukõne vastu võidelda tekitavad muret teatud osale ühiskonnast, kes õigustatult küsib, kas need jõupingutused ei suru maha sõnavabadust. Sõnavabadus ja vaenukõne on tõesti omavahel seotud, kuid ei tähenda kaugeltki sama asja. Lihtsustatult võime öelda, et sõnavabadus tagab meie õiguse öelda kõike, mida tahame, sõltumata sellest, kas see on faktiliselt korrektne ja objektiivne. Millal algab vaenukõne? Sel hetkel, kui see piirab teiste inimeste sõna- ja eneseteostusvabadust ning eitab seetõttu nende õigusi.

Ei ole olemas ühtset vaenukõne määratlust, kuid võime võtta arvesse ÜRO oma, mis defineerib vaenukõne kui “igasugune suhtlus kõnes, kirjas või käitumises, mis ründab üksikisikuid või isikute gruppi või kasutab nende suhtes halvustavat või diskrimineerivat keelt selle alusel, kes nad on, teisisõnu, lähtudes nende usutunnistusest, etnilisest kuu-

11 <https://humanrights.ee/2017/10/viiepunktiline-juhend-migratsiooni-kajastamiseks/>

12 <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2019-02-25/remarks-the-human-rights-council>

luvusest, rahvusest, rassist, nahavärvist, päritolust, soost või muust identiteeditegurist.”¹³ Seetõttu ei laiene sõnavabadus vaenukõnele – kõnele, mis piirab kellegi teise sõnavabadust.

Ajakirjanikel tuleb endil vaenu õhutamise hoiduda, aga lisaks pöörata tähelepanu ka teiste, näiteks poliitiliste esindajate, väljenduslaadile. **Küsigem endilt, kas ajakirjanikud peaksid lubama poliitikutel meedias vaenukõnet levitada? Kui mitte, siis kuidas jääda kindlaks oma avalikku teenust osutava töö iseloomule ning samal ajal anda tasakaalustatud ja täpset teavet?**

Võimaliku vastuse neile küsimustele andis ühe Slovakkia väljaande peatoimetaja 2019. aastal Tšehhis, Eestis ja Slovakkias läbi viidud rändetemaatiliste meediakajastuste uuringu raames (Pospěch jt, 2019). Ta sõnas, et isegi kui selle taga oleks silmapaistev poliitik, ei laseks ta ilmuda avaldusel, mis edendab vaenu ega austa migrantide inimväarikust. Tasakaalustatud ajakirjandustavast

lähtuvalt võib ta sellele reageerida näiteks kommentaariga. Või lihtsalt – ignoreerimata olukorda, kuid valides ennetava lähenemisviisi – mitte lubada teabel levida reflekteerimata selle vihkavat olemust. See on hetk, mil pörkume kokku klassikalise *sallivuse paradoksiga*, mille on sõnastanud Karl Popper, kes kirjutab: „Piiramatult sallivus viib paratamatult sallivuse kadumiseni. Kui me laiendame piiramatult sallivust isegi nendele, kes on sallimatud, kui me ei ole valmis kaitsma sallivate ühiskonda sallimatute rünnaku eest, hävitatakse sallivad ja ühes nendega sallivus” (Popper, 2013).

Täpse piiri määratlemine pole alati lihtne ja eetikakoodeksid ei anna meile siinkohal ühest vastust. Seepärast peamegi eeskätt alustama iseendast – teadvustama oma sotsiaalset vastutust ja küsima, ega me loodud sisu kaudu tahtmatult vaenu levita. Soovitame kasutada 1. peatüki küsimusi, mõeldes iseendale, oma võimule ja ajakirjanikupositsioonile.

Infokast 2.17: Ajakirjanduseetika lisaallikad

- BBC – The BBC’s Editorial Values and Standards – [bit.ly/bbc-code](https://www.bbc.com/news/health-51888888)
- Reuters – Standards and Values – Reuters Handbook of Journalism – [bit.ly/reuters-code](https://www.reuters.com/standards-values)
- BOND, 2019. Putting the People in the Pictures First – Ethical guidelines for the collection and use of content (images and stories) – [bit.ly/bond-ethical-code](https://www.bond.org.uk/ethical-guidelines)
- Ethical Journalism Network, 2015. Moving Stories – International Review of How Media Cover Migration – [bit.ly/moving-stories-ejn](https://www.ethicaljournalism.org/moving-stories)
- International Centre for Migration Policy Development, 2016 – Study: How does the media on both sides of the Mediterranean report on Migration? – [bit.ly/migration-coverage-analysis](https://www.icmpd.org/publications)
- Media Diversity Institute, 2004 – Reporting Diversity Manual – [bit.ly/diversity-coverage](https://www.mediadiversity.org/reporting-diversity-manual)

13 <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

3. Meie peateema: ränne

Ülesanne 3.1: Vabas vormis kirjutis teemal “Mis on rahvusvaheline ränne?” (15 minutit)

Tööjuhend:

Võta paber ja pliiats ning mõtiskle järgnevad 5 minutit rahvusvahelise rände teemal, kasutades nn vabakirjutamise tehnikat. Hetkest, mil sa kirjutamist alustad, järgi järgmisi reegleid:

- Kirjuta kogu harjutuse vältel (5 minutit). Kui midagi pähe ei tule, ära kirjutamist katkesta. Pane kas või kirja, et sa ei suuda midagi välja mõelda (“Mulle ei tule mitte midagi pähe, ma ei tea, mida kirjutada...”), peaasi et sa kirjutamist jätkaksid.
- Kirjutis peab olema täislausete kujul; ära pane mõtteid kirja punktide kaupa.
- Ära naase mõne eelmise lause juurde, et seda parandada või muuta.
- Ära mõtle grammatikale ega stiilile, et need sind ei aeglustaks.

Kui lõpetad, mõtiskle järgmiste küsimuste üle. Tehes harjutust koos teistega, võite ideid võrrelda ja arutleda, miks lähenesite teemale nimelt sellisel moel.

- Kas kirjutasid kogu harjutuseks mõeldud aja?
- Kas jäid teema juurde või kaldusid sellest kõrvale? Kui, siis miks?
- Kas sul tekkis teemaga seoses mõni uus mõte?

Selline vabakirjutamise harjutus *rahvusvahelise rände* teemal on avalöök kursusele, mis käsitleb migratsiooni kujutamist meedias. Tavaliselt vastatakse, et “rahvusvaheline ränne tähendab seda, et keegi kolib ühest riigist teise” või “migratsioon on sama vana kui inimkond”. Igaühel meist on mõni teadvustamata idee selle kohta, kes migreerub ja miks, millised hüved ja riskid sellega kaasnevad. Teemat põhjalikumalt uurides avastame aga, et miski pole nii must-valge, nagu algul näib. Mõistame, et meie ideede taga on poolikud teadmised, mis pärinevad eri allikatest ning et me läheneme teema-

le tihti distantsilt. Just nagu lugedes autoõnnetuse kohta, samal ajal endale öeldes, et meisse see ei puutu. Käesolevas peatükis vaatame rahvusvahelist rännet laiemas globaalses ja üksikisiku kontekstis. Vaatleme migratsiooni arengut nüüdisajaloo raames, tutvume peamiste rändealaste mõistetega ja mõtiskleme selle fenomenaalsuse üle. Meie eesmärgiks ei ole pakkuda aseainet rändealastele teadustekstidele, vaid julgustada kõiki teemahuvilisi (eriti, kui soovid sel teemal kirjutada) käsitlema seda peatükki kui hüppelauda, jõudmaks edasise info juurde.

3.2 Ränne – inimkonna ajalugu

Professor Russell King Sussexi Ülikoolist on inimkonna elu Maal tabavalt kokku võtnud nii: “Inimränne on maailma ajaloo kese ja olevik selle ajaloo peegeldus.” Korduvalt on kinnitust leidnud Kingi väide, et “Teatud mõttes on inimesed rändajaks sündinud, sest aegade algusest on meie evolutsioon tihedalt migratsiooniga seotud, rännates ühest kohast teise ja kohanedes uute oludega” (King, 2007). *Homo sapiens*’i kroonika, mille kirjutamist alustasime 300–400 000 aasta eest Ida-Aafikas,

on alati keerelnud eesmärgi ümber otsida ja hõivata paiku, kus meie põhivajadused rahuldatud saaksid. Leiud paleontoloogia, antropoloogia ja geneetika vallas tõestavad, et meie esivanemad püüdsid (küll tulutult) Aafrikast lahkuda juba 125 000 aasta eest. 35 000 aastat hiljem ületasid nad viimaks Punase mere ja asusid tervet planeeti asustama. Ligikaudu 90 000 aastat tagasi jäid nad paikseks Hiinas, 40 000 aastat tagasi vallutasid Austraalia, 5000 aastat pärast seda jõudsid Euroopasse ja veel 15 000 aas-

tat hiljem randusid Ameerikas. Ja inimene ei lõpeta rändamist ka 21. sajandil, 9500 aastat pärast Lõuna-Aafrika lõunapoolseima tipu koloniseerimist (King, 2007).

400 põlvkonna vältel on inimene olnud globaalne olend. Alles 15. sajandist võttis ränne globaalsed mõõtmed, intensiivistudes alates 19. sajandist, mil tehnoloogia võidukäik ja kaasnevad ühiskondlikud muutused seda toetasid. Stephen Castles ja Mark Miller, tunnustatud eksperdid rahvusvahelise rände alal, võtsid akadeemilises diskursuses kasutusele idee nimetada 20. sajandi lõpp ja 21. sajandi algus "rändeajastuks". Raamatut "Rändeajastu: rahvusvahelise populatsiooni ränne kaasajal" ("The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World"), mis nägi trükivalgust 1993. aastal ja mille 6. trükk ilmus 2019. aastal, võib nüüdseks tituleerida kaasaegseks klassikaks. Castles ja Miller keskenduvad järgmistele teemadele: Nõukogude Liidu lagunemine ja dihhotoomne maailmapilt, olles lõhestunud liitlasteks ja vastasteks, apartheidi lõpp Lõuna-Aafrikas, Lahesõda ja teised sõjad, näljahädad ja kriisid kogu Aafrika kontinendil, kiire majanduskasv Aasias, nihe diktatuuridelt ebastabiilsetele valitsustele ja võlastunud demokraatiatele Ladina-Ameerikas, Euroopa majandusliku ja poliitilise integratsiooni kasvav mõju (Castles, De Haas ja Miller, 2014). Autorid väidavad, et kõigi nende sündmuste ühisjoon on ulatuslik ränne. Küll aga ei ole ränne praegusel ajastul erakordne oma ulatuse poolest: unikaalsed on hoopis rände asjaolud ja see, kellele rände mõju laieneb.

Ulatuslik rahvusvaheline ränne ühest maailma otsast teise toimus ka minevikus. Terved hõimud ja rahvad rändasid. Protsentuaalselt on tänapäeva rände mastaap maailma rahvaarvuga kõrvutades naeruväärselt väike, kui võtta võrdluseks mõni varasem ajajärk. Ajalootundidest mäletame iisraellaste rännet Egiptusest Tootatud Maale, suurt rahvasterännet hi-

lisantiikajal, Aleksander Suure sõjakäike, Kuldhordi ja maure, Euroopa konkistadooride rännakuid Aafrikasse, Aasiasse ja Ameerikasse ning kurikuulsat transatlantilist orjakaubandust, mille käigus leidis aset miljonite aafriklaste sunniviisiline ümberasustamine teisele kontinendile. Nüüdisajaloost võime tuua näiteks armeenlaste väljasaatmise Türgi aladelt ja eurooplaste väljarännet Uude Maailma – näiteks viis näljahädast ajendatud ulatuslik ränne Iirimaa elanikkonna märkimisväärse languseni.

Atlandi-ülene eurooplaste (Iirimaalt, Suurbritanniast, Austria-Ungarist, Põhjamaadest, Hispaaniast, Portugalist, Itaaliast, Saksamaalt, Venemaalt) ränne Ameerikasse (Ühendriikidesse, Kanadasse, Brasiiliasse ja Argentiinasse) aastatel vahemikus 1870 ja 1915 võttis tänapäeva rände kontekstis rekordiliselt ulatuslikud mõõtmed. Selle perioodi vältel lahkus Euroopast ligikaudu 37 miljonit inimest. Enamus neist asus elama Ameerika Ühendriikidesse (hinnanguliselt 25 miljonit), millest suurem osa ei naasnud enam kodumaa- le. Saadavaloleva teabe põhjal kasvas Ühendriikide populatsioon 1860.–1921. aastal 250%, millest 125% moodustasid immigrandid. Samal ajal toimus hüppeline 200% rahvaarvu kasv Kanadas, millest 150% oli tingitud migratsioonist (Nugent, 1992). 19. sajandi ulatuslik ränne oli industrialiseerimise, intensiivpõllunduse ja üleüldise arengu otsene tagajärg, milles mängisid eriti suurt rolli aurutranspordi vahendid, k.a meretransport. Siin kajastuvad ka minimaalsed rännet piiravad õiguslikud ja administratiivsed piirangud. Atlandi-ülene ränne, mis soodustas eurooplaste migreerumist läände, viis sihtriikides kaasaegse rändepoliitika kehtestamiseni. Immigratsiooni hakati reguleerima reisidokumentide, viisade ja kvootidega ning välja töötama *integratsioonipoliitikat* eesmärgiga toetada immigrante ja vastuvõtvat ühiskonda kohanemisel uue olukorraga.

3.3 Ränne sõjajärgsest Euroopast

Kuni 1950-ndate aastateni piirdus rahvusvaheline ränne suuremal määral Euroopa-sisese rändega ning rändega Euroopa ja Ameerika vahel, milles jäi arvuliselt kaotajaks Euroopa. Mõistagi on inimesed rännanud ka mujale, kuid see polnud rännet uurivate õpetlaste ja teadlaste huviorbiidis – migratsiooniuringud hakkasid alles kanda kinnitama. Kõik muutus teise maailmasõja lõpuga. Euroopa, ja sellega kogu ümbritsev maailm, läks liikvele.

Kui sõda lõppes, hakkasid üle Euroopa rändama miljonid inimesed, kes soovisid koju naasta või kes olid pidanud sunniviisiliselt ümber paiknema. Nende rännete hulgas olid kõige laiahaardelisemad järgmised: ligikaudu 11,5 miljoni saksa keele kõneleja väljasaatmine Kesk- ja Ida-Euroopast (Tšehhoslovakkia,

Ungari, Poola, Rumeenia, Nõukogude Liit jt) Saksamaale ja Austriasse; 2 miljoni poolaka sunniviisiline väljasaatmine Nõukogude Liidu poolt annekteeritud Ida-Poolast Pommeri ja Sileesia idapoolsetele aladele, mis Poolaga liideti; 2 miljoni Nõukogude Liidu kodaniku naasmine liitlaste poolt okupeeritud aladelt ning poole miljoni ukrainlase, valgevenelaste ja teiste rahvuste esindajate küüditamine Poolast Nõukogude Liitu; sadade tuhandete sunnitöölise koju saabumine Saksa Riigist; holokausti ja Natsi-Saksamaa koonduslaagrid üle elanud inimeste vabastamine, mille tagajärjel otsisid kümned tuhanded turvalist elupaika, kuna nende endi kodud olid okupeeritud (Wasserstein, 2011). Samal ajal vastasid kümned tuhanded Ida- ja

Kesk-Euroopa elanikud sõjajärgsele võimujaoitusele ja kommunismi levikule läände (peamiselt Põhja-Ameerikasse) pagemisega.

Kahanenud rahvaarvu ja materiaalsete ressursidega riikide sõjajärgne taastumine ning sellest tulenev tööstuse, põllumajanduse ja rahvusvahelise kaubanduse elavnemine alustas inimirände ajaloos uut peatükki. Tööjõu puudus sõjast kiirelt toibuvas Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas viis välistööjõu värbamiskampaaniateni, mida tuntakse ka külalistööliste süsteemina. Algselt leiti tööjõud lähistel asuvatest madala sissetulekuga riikidest (Euroopa äärealadelt, nt Hispaaniast, Itaaliast, Jugoslaaviast), endised koloniaalvõimud aga sõltlasterritooriumidelt. Kui Lõuna-Euroopas elujärg paranes, laieneti tööjõuotsingutel aladele, millega seni side puudus. Need värbamiskampaaniad on nurgakiviks, millele

rajati lähte- ja sihtriikide vaheline võrgustik, sest nii pandi alus peamistele rändemarsruutidele heal majanduslikul järjel olevate maade ja lähetavate riikide vahel (nt Saksamaa - Türgi, USA - Mehhiko) ning, vastupidiselt algselt plaanile, on need marsruudid siiani kindlad (Castles jt, 2014). Selline ajutine ränne ehk ringränne – külalistööliste süsteem – arvati algselt toimivat nii, et võõrtöölistel naasevad kodumaale, kui neid enam vaja pole. Šveitsi kirjanik Max Frisch on oma tuntud tsitaadis tabavalt öelnud, et nii see ei ole ja usutavasti ei saa kunagi olema: “Palusime töölisi, aga saadeti inimesed.” Algselt majanduslikel põhjustel sisserännanud võõrtöölistes ei jäänud üksnes paikseks, vaid neile järgnesid ka terved perekonnad – olenemata võõramaalase staatusest ja keerulisest majanduslikust olukorrast, mille põhjustas 1973. aasta naftakriis.

Infokast 3.4: Migrant, Euroopa kodanik ja kolmanda riigi kodanik

Migrant ehk *rändaja* ei ole Euroopa kontekstis juriidiline termin ja Euroopa seadusandlik võim seda ei tunnista. Pigem kasutatakse terminit antropoloogias, sotsioloogias, geograafias, psühholoogias, poliitikas, etnoloogias jne. See kirjeldab kellegi rändekogemust, kes võib, aga ei pea olema välismaalane. Termin kätkeb vaid seda, et kõnealune inimene sündis või on pikalt elanud mõnes teises riigis kui tema praegune elukoht. Keegi, kes elas aastaid välismaal ja on sünnimaale naasnud, on tegelikult migrant. Samal ajal aga ei ole migrandi staatuses migrandi lapsed (teise või kolmanda põlvkonna immigrandid), seda ka juhul, kui nad kvalifitseeruvad välismaalasteks. See asjaolu tekitab statistilistes andmetes kõrvalekaldeid, sest enamik riike seirab välismaalaste (inimesed, kes pole oma elukoha ametlikud kodanikud) arvu ja ei erista seda, kas inimene saabus riiki sisserände käigus või sündis seal. Näiteks annab Eurostati statistika välismaalaste arvu, kes on liikmesriigis elanud üle aasta ja eristab Euroopa Liidu kodanikke kolmandate riikide kodanikest, kuid ei erista sisserändajaid põlvkonna kaupa.

ÜRO andmetel on migrant rahvuskuuluvusest olenemata keegi, kes lahkub riigist, kus ta muidu elab (valdavalt riigist, kus sünnitakse), eesmärgiga oma elu mingil moel muuta, ja seda pikemaks kui üheks aastaks, vähemal või rohkemal määral enda vabast tahtest. Valikuvabaduse aspekt on küsitav, kuna definitsioon hõlmab kõikvõimalikke migratsiooni vorme, välja arvatud pagulaste rännet, kes on määratletud 1951. aasta pagulaseisundi konventsioonis, mida muudeti Euroopa õigusaktide kvalifikatsiooni direktiiviga 2011/95/EL (vt infokast 3.3). See tähendab, et rännet kehva saagi, näljahäda või looduskatastroofi ajendil käsitletakse kui vabatahtlikku, sest kodumaale naastes ei ohustaks migranti tagakiusamine päritoluriigi, selle institutsioonide ega korrakaitse poolt. Selle loogika järgi võib migrant, vastupidiselt *pagulasele*, vabalt kodumaale naasta, langemata tagakiusu ohvraks.

Vastupidiselt pagulaste seadusele otsustatakse migrantide (eeskätt välismaalaste) riiki sisenemise ja riigis elamise nõuded vastava liikmesriigi tasandil. EL-i õiguses eristatakse Euroopa Liidu sisest rännet – Euroopa kodanike ja Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) kodanike rännet – kolmandate riikide kodanike (KRK) rändest. Esimene neist järgib isikute vaba liikumise õigust ja Euroopa kodanike rändele Euroopa Liidu piires on piirangud minimaalsed. Teine puudutab kodanikke väljastpoolt EL-i ja Euroopa Majanduspiirkonna ning selle suhtes kehtivad ranged sisserände tingimused.

Välja arvatud mõned üksikud erandid teatud riikide (nt Iirimaa ja Taani) eeskirjades, on EL sisuliselt ühtlustanud üldpõhimõtted, mis puudutavad pikaajalise elaniku staatuse andmist, liikmesriikide territooriumil ühtset elamis- ja tööloa taotlemise korda ning töötajate ühiseid õigusi, kolmandate riikide kodanike (KRK) – ja ka Euroopa kodanike, kui nende pereliikmed ei ole EL-i kodanikud – perekonna taasühinemist, KRK-de integratsiooni ning ebaseaduslikult riigis viibivaid KRK-sid ehk ebakorrapäraseid rändajaid (vt infokast 3.6) palkavate töötajate suhtes kohaldatavate sanktsioonide ja meetmete miinimumnõudeid.

3.5 Kas ränne on kaasaegne nähtus?

Miks näeme rahvusvahelist rännet, mis 1980–90-ndatel aastatel hoogustus, millegi kummalise ja enneolematuna, kui ajalooallikad kõnelevad palju ulatuslikumast rändest? Kuidas erineb tänapäeva migratsioon kümnendite, sajandite ja ajastute tagusest rändepraktikast? ÜRO ja Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM) poolt iga-aastaselt avalikustatud andmete põhjal on näha, et rahvusvaheliste ümberasujate hinnanguline arv liigub tõusujoones, kuid on proportsioonis maailma rahvaarvu kasvuga (vt diagramm 3.5.1). Rahvusvaheliste rändajate protsentuaalne arv maailma rahvaarvuga kõrvutades on stabiilselt umbes 3%. Küll aga on oluline arvesse võtta, kes on loen-

dusesse kaasatud ja kes mitte. ÜRO ametlik määratlus käsitleb migrantidena inimesi, kes on elanud võõrsil üle aasta ja kes lahkusid kodumaalt rohkemal või vähemal määral oma vabast tahtest (vt infokast 3.4). Seetõttu ei hõlma uuringud suurt arvu hooajatöölisi ega õppepraktikal olijaid (nt populaarse Euroopa õpilasvahetuse programmi Erasmuse raames). Ühtlasi peegeldab see vaid rahvusvahelist rännet ja jätab kõrvale migratsiooni maades, mis on tahes-tahtmata siserände pooldest maailmas esireas. Näiteks Hiinas, mis jääb pindala pooldest vaid õige pisut Euroopale alla, on siserändajate arv kõrgem kui rahvusvaheliste rändajate arv terves maailmas kokku (King, 2007).

Hinnanguline rahvusvaheliste rändajate arv kogu maailmas (1990–2019)

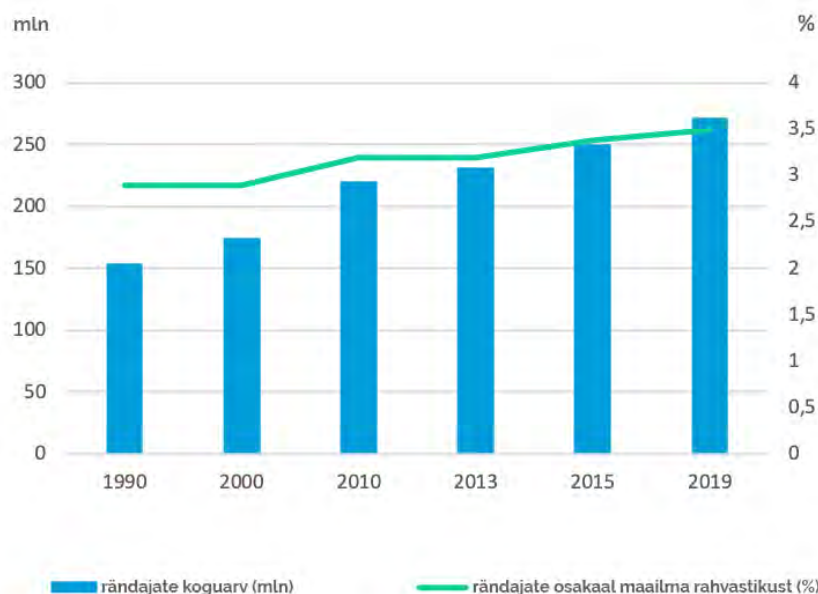

Diagramm 3.5.1 Hinnanguline rahvusvaheliste rändajate arv kogu maailmas (1990–2019)

Tänapäeva rände fenomenaalsus ei peitu mitte migrantide arvus, vaid asjaoludes, mis stimuleerivad, soodustavad, reguleerivad või pärsivad migratsiooni. Toimuv on tihedas seoses üleilmastumisega, kasvava ebavõrdsuse ja postmodernse ajastu struktuurimuutustega. Turgude globaliseerumise, transpordi taristu arengu ning teabe, kaupade, teenuste ja vara liikumise tõttu on kogu maailm omavahel tihedalt seotud ja majanduslik ebavõrdsus on tõusujoones. Paradoksaalsel kombel on peamine rände ajend majanduskasv, mis stimuleerib rännet mitmel tasandil:

- Heal majanduslikul järjel piirkondade elanikkonnana hulgas suurendab majanduskasv tööefektiivsust ja sissetulekuid, mis viib kohalikule tööjõule mitteatraktiivsete töökohtade puhul *tööturu killustatuseni*. Ettevõtete vahelise konkurentsi tõttu ja edasise majanduskasvu huvides vajab turg odavat tööjõudu.
- Majanduskasv vähendab rännet reguleerivaid majanduslikke ja logistilisi takistusi. Eelkõige on migrantidel soodsad võimalused reisi rahastamiseks (nt vara pantides) ning neid abistavad koli-

misel tööhõiveagentuurid, salakaubavedajad ja muud kontaktid.

- Majanduskasv kasvatab *suhtelist puudust* ja suhtelise vaesuse kogemist inimeste hulgas, kes võivad näha rännet alternatiivse isikliku või perekondliku majandusstrateegiana, lähtudes mõnest vahendatud (televisioon, internet jne) või isiklikust kogemusest (nt edukad naabrid, kelle sissetulek pärineb teisest riigist).

Teisisõnu loob majanduskasv põhjused migreerumiseks ja ühtlasi lihtsustab seda. Tänapäeva rände näiline ulatus ei tulene rändajate arvust, vaid asjaolust, et rännata võib igast maailma nurgast ja rändevõimalus laieneb üha rohkematele inimestele. Tänapäeva rännet iseloomustavad peamiselt alljärgnevad trendid (Castles jt, 2014; De Haas, Czaika, Flahaux, Mahendra, Natter, Vezzoli ja Villares-Varela, 2019):

- Globaliseerumine, millest tulenevalt mõjutab ränne üha rohkemaid inimesi
- Intensiivistuv ränne ja geograafiliste vahemaade relatiivsus, mis on viinud lühemate, aga ka üha pikemate rändedistantsideni.
- Rände diferentseerumine. Rändel on erinevad põhjused, mis on tihti omavahelises seoses. Sagedasemad ajendid (majandusväljavaated ja perekonna taasühinemine) on jäänud samaks, aga oletatakse, et teised põhjused, eriti keskkonnaprobleemidega seotud, on tõusujoones.
- Rände feminiseerumine. Naised pole küll migrantide hulgas enamuses (naiste osakaal on stabiilselt 47%), küll aga ei järgne nad passiivselt partneritele, vaid rändavad aktiivselt isiklikel eesmärkidel (arenenud maades on suurem nõudlus majapidajate, lapsehoidjate, meditsiiniõdede jt järele).

- Rände transnatsionaalsus ehk hargmaisuus. Migrandid käivad kahe riigi vahet, nii füüsiliselt kui ka virtuaalselt. Küberruum võimaldab migrantil olla reaalajas otseühenduses mõlema riigi rahvaga.

- Poliitiline diskursus, mis kujutab rännet kui võitlust alistatu (nn Euroopa kindlus ja Ameerika unelm) ja vallutajate vahel (migrandikaravanid, pagulaste lained) või kus majanduskonkurentsi raames näidatakse rahvusvahelist tööturgu lahinguväljana kõrgelt kvalifitseeritud töötajate pärast, nn *ajude äravool* ja *ajude tagasivool*.

Russell Kingi (2007) sõnul on tänapäeva ränne täis mitmeid paradokse:

- Tehnoloogia arengust olenemata on inimeste migreerumise võimalused piiratumad kui saja aasta eest.
- Kaupade, kapitali ja lääne ideaalide vaba liikumisega tänapäeva globaliseerunud maailmas ei kaasne inimeste vaba liikumine.
- Hoolimata üha rangematest meetmetest, millega reguleeritakse migratsiooni eeskätt vaestest riikidest heal majanduslikul järjel riikidesse, suudab üha rohkem inimesi barjäärid ületada (vaata mõistet "ebakorrapärane migrant" infokastist 3.6). Kauakestvad uuringud näitavad, et karmimad seadused ei tee rändele lõppu, vaid suurendavad ebaseadusliku rände sagenemist.
- Vastuvõtivate riikide valitsused üha karmistavad sisserändajate vastuvõtmist piiravaid seadusi, kuid samas pigistavad silma kinni illegaalselt riiki sisenenud immigrantide ees, kuna nende poolt hõivatud madalapalgalised töökohad annavad äridele ja ettevõtetele konkurentsieelise (näiteks on see saagikoristuse ajal levinud praktika Ühendriikides ja Kanadas).

Infokast 3.6: Miks ei tohiks kasutada väljendit “illegaalne migrant”?

Viimastel aastatel on aru peetud termini “illegaalne (im)migrant” problemaatilise üle. Debatt on jõudnud ka meediasse, olles eriti terav ingliskeelsetes väljaannetes. Kõige sagedamini rõhutatakse asjaolu, et inimesed ise ei saa olla illegaalsed (st ebaseaduslikud) ja seepärast on väljend “illegaalne (im)migrant” eksitav. Üksnes kellegi poolt sooritatud teod võivad olla illegaalsed või seadusevastased. Selle loogika põhjal on Ameerika uudisteagentuur Associated Press (AP) loobunud kasutamast väljendit “illegaalne immigrant”, teatades: “Välja arvatud selline otsekõne, mis on loo jaoks möödapääsematu, võib sõna “illegaalne” viidata vaid tegevusele, mitte inimesele [---].”¹⁴ Selle otsuse langetamisel toetuti eeskätt argumendile, et väljendid “illegaalne (im)migrant” ja “illegaal” on sisuliselt elamisloata isikute sildistamine ja häbimärgistamine. Kathleen Carroll, kes oli sel ajal peatoimetaja, tunnistas pressiteates, et uus lähenemine muudab ajakirjanikele asja keerulisemaks, kuid ehkki sildistada on lihtne, ei ole termin “illegaalne migrant” täpne.

2013. aasta aprillist seisavad Associated Pressi keelestiiraamatus järgmised juhised, kuidas sõna “illegaalne” rändele viidates kasutada: **“Illegaalne immigratsioon:** tsiviil- või kriminaalõigust rikkudes riiki sisenemine või seal resideerimine. Kui tegu ei ole loo jaoks olulise tsitaadiga, kasutada sõna “illegaalne”, viitamaks üksnes tegevusele, mitte inimesele: “illegaalne immigratsioon”, mitte “illegaalne immigrant”. Lubatud on järgnevad vormid: “illegaalselt riigis viibima”, “illegaalselt riiki sisenema” või “ilma legaalse loata”. Tsitaadid välja arvata, ära kasuta termineid “illegaalne tulnukas”, “illegaal”, “illegaalid” ega “dokumenteerimata”. Ära viita inimesele kui seaduserikkujale olusid täpsustamata. Kui vähegi võimalik, selgita, kuidas riiki siseneti ja kust. Ületati piiri? Viisa ületas kehtivusaja? Mis rahvusega tegu oli? Inimesi, kes toodi riiki sisse lastena, ei tohiks kirjeldada ebaseaduslikult sisserännanutenena. Noorte puhul, kellele on antud ajutine õigus Ühendriikidesse jääda DACA programmi raames, kasutada väljendit “ajutise elaniku staatus.”¹⁵

Associated Pressile järgnesid ka teised meediaväljaanded. 2013. aasta jaanuari lõpus toimus New York Timesi peahoone ees meeleväljend “illegaalne migrant” kasutamise vastu. Meeleväljenduse eestvedajad andsid The Timesi juhtkonnale üle 70 000 allkirjaga petitiooni, nõudes toimetuselt samade juhiste järgimist. Selle mõjul muutis The Times küll oma stiiljuhendit, kuid väljendit “illegaalne migrant” vahel siiski kohtab. The Timesi juhendi kohaselt on lubatud seda kasutada isiku puhul, kes “siseneb, elab või töötab Ühendriikides ilma nõuetekohase seadusliku loata.” Küll aga on reporteritel ja toimetusel soovituslik “kaaluda alternatiive ja kui sobilik, kirjeldada kõne alla oleva isiku täpsemaid asjaolusid või keskenduda sellele, mis ta teinud on.”¹⁶

Ka teised Ameerika meediakanalid on loobunud väljendi “illegaalne migrant” kasutamisest, nende hulgas ABC, The Huffington Post, NY1 jt.

EL-is on väljend “illegaalne migrant” ka PICUM-i (registreerimata rändajate teemalise rahvusvahelise koostöö platvorm)¹⁷ huviorbiidis. See valitsusväline organisatsioon (VVO) teeb koostööd rohkem kui 160 organisatsiooniga (teised VVO-d, ülikoolid, erinevad ühingud jne) enam kui 30 eri riigis EL-is ja selle lähiümbruses, k.a Tšehhis, Eestis ja Slovakkias. 2014. aastal avaldas organisatsioon #WordsMatter kampaania¹⁸ raames dokumendi soovitustega, kuidas väljendiga “illegaalne migrant” ümber käia ja milliseid alternatiive kasutada. Nende peamiseks argumendiks kõne all oleva väljendi kasutamise vastu avalikus ruumis, meedias ja poliitilistes debattides on järgnev: “Enamikes riikides ei ole dokumenteerimata olek seadusega vastuolus. See pole isikuvastane, varavastane ega riikliku julgeoleku vastane kuritegu ning kuulub haldusõiguse valdkonda. Ka riikides, kus immigratsiooniseadus rikkumist käsitletakse kuriteona, ei muuda kuriteo sooritamine kedagi “illegaalseks” inimeseks”. Nad lisavad: “Sõna “illegaalne” kujutab migrante kui valelikke ja vääritud kriminaale, kes on ohuks avalikule korrale. See normaliseerib karistusmeetmed, jõukasutuse ning ebakorrapäraste rändajate heidutamise. See edendab sisserändajate kallal politseijõudude ja kinnipidamise süstemaatilist kasutamist ning käeraudade ja muude sisserändeprotsessi piiravate vahendite normaliseerimist.”¹⁹ Täiendav vastuargument inimese “illegaalseks” tembeldamisele on inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 13: “Igaühel on õigus lahkuda ükskõik millisest riigist, kaasa arvatud kodumaa, ja kodumaale tagasi pöörduda.”²⁰ Seepärast ei saa me öelda, et ühel on õigus migreeruda ja teisel mitte.

PICUM-i soovitusel tuleks väljend “illegaalne immigrant” asendada väljenditega “ebakorrapärane migrant” või “dokumenteerimata migrant”. “Illegaalse” vahetamist “ebakorrapärane” vastu soovitab ka Euroopa rändevõrgustiku sõnastik.²¹ Samuti on õigem kasutada “ebakorrapärane” või “dokumenteerimata migratsioon” kui “illegaalne migratsioon”.

14 Kogu pressiteade saadaval <https://blog.ap.org/announcements/illegal-immigrant-no-more>

15 *Ibid.*

16 <https://www.nytimes.com/2013/04/24/business/media/the-times-shifts-on-illegal-immigrant-but-doesnt-ban-the-use.html>

17 <https://picum.org/>

18 <https://picum.org/words-matter/>

19 https://picum.org/Documents/WordsMatter/Words_Matter_Terminology_FINAL_March2017.pdf

20 <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

21 https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_en

Ülesanne 3.7: Tõuke- ja tõmbepõhjuste tabel (20 minutit)

1. OSA: Rännet stimuleerivad faktorid

Tõukepõhjused – Miks inimesed kodukohast lahkuvad; mis neid välja tõukab?	Tõmbepõhjused – Miks inimesed uude asukohta siirduvad; mis neid sinna tõmbab?
1. ...	1. ...
2. ...	2. ...
3. ...	3. ...
...	...

Tööjuhend: Joonista näite põhjal paberile kahe veeruga tabel. Vasakule kirjuta kõik faktorid, mis sinu arvates inimesi kodukohast välja tõukavad. Paremale pane kirja faktorid, mis inimesi uude asukohta tõmbavad.

2. OSA: Rännet takistavad faktorid

Tõmbepõhjused – Mis inimesi kodukohas hoiab?	Tõukepõhjused – Mis takistab inimesi välismaale rändamast?
1. ...	1. ...
2. ...	2. ...
3. ...	3. ...
...	...

Tööjuhend: Joonista veel üks kahe veeruga tabel nagu näites. Vasakule kirjuta kõik võimalikud põhjused, mis inimesi kodumaal hoiavad. Paremale kirjuta põhjused, mis takistavad inimesi välismaale rändamast. Kujutle, mida tunneksid, kui oleksid mõne võimaliku migrandi asemel. Kui lõpetad, võrdle tabeleid ja arutle järgnevate küsimuste üle. Sooritates harjutust koos teistega, võrrelge tabeleid ning leidke grupisisest sarnasid ja erinevaid tõuke- ja tõmbepõhjused. Mõelge, mille poolest põhjused täpsemalt erinevad ja millest see erinevus võib tulla.

- Kas ränne on ratsionaalne ja kalkuleeritud otsus või pigem emotsioonil põhinev?
- Kas mõned tõuke- ja tõmbepõhjused on mõjuvamad kui teised?

3.8 Tõuke- ja tõmbepõhjused: miks inimesed emigreeruvad või mitte

Kuigi põhjused, mis määravad, kas emigreerutakse või jäädakse kodumaale, on rahvusvahelise rände nurgakiviks, ei puuduta meedia põhjuseid tihti üldse või teeb seda lihtsustatud viisil, kasutades väljendeid nagu *majandusmigrant* või *sõjapõgenik*. Samas on rände tagamaad väga kompleksed ja rändajatel endilgi on tihti raske leida ühest vastust lihtsana näivale küsimusele “Miks sa otsustasid migreeruda?”. Ka statistika ei suuda rändepõhjusteid tuvastada. Välisriikide kodanike registrid jälgivad ainult elamislubade väljastamise põhjuseid ja Euroopa kodanike puhul põhjuseid ei registreeritagi.

Enamik riike toob põhjustena välja järgmised tegurid: perekonna taasühinemine, tööhõive, ettevõtetus, haridus, teadusuuringud, diplomaatiline lähetus ja rahvusvaheline kaitse (vt infokast 3.9). Need on siiski administratiivsed kategooriad, mis ei suuda välja selgitada sisserändaja isiklike motiive, mis on kodust lahkumise ja vastuvõtva riigi valiku taga. Rände ajendid ja põhjused saab kindlaks teha ainult uuringute abil, mis keskenduvad rände üle otsustamise protsessile, võttes arvesse põhjuseid nii makro- (objektiivsed motiivid nagu töötuse määr, sissetulekute tase jne) kui ka mikrotasandil (isikli-

kud motiivid nagu soov kolida teise kliimasse, igavus jne). Vaadates elamislubade väljastamise põhjuseid, on näha kauakestvat trendi tulla arenenud riikidesse, et taasühineda sugulastega. 2017. aastal moodustasid perekondlikud põhjused umbes 40% kogu rändest Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) liikmesriikidesse. Neist 43% suundus USA-sse (OECD, 2019), kus sisseränne pere taasühinemise eesmärgil on protsentuaalselt üks kõrgemaid – püsivalt umbes 65% kogu sisserändest (Kandel, 2018). 2018. aastal oli kõigist EL-i poolt kolmandate riikide kodanikele väljastatud esmakordsetest elamislubadest 28,4% perekonna taasühinemise, 27,5% majandustegevuse ja 20% hariduse omandamise eesmärgil (Eurostat, 2019). Kuid põhjused, mis loa taotlemisel antakse, ei pruugi vastata tegelikele põhjustele. Perega ühinejal võib olla ka majanduslik motiiv ja vastupidi. Kujutage näiteks ette täiskasvanut, kellel ei ole enam kodumaal sugulasi ja kelle ainus lähedane on välismaal elav õde/vend. Nad sooviksid lähestikku elada, kuid täiskasvanud õdedele-vendadele perekonna taasühinemise eesmärgil elamislubasid ei väljastata. Vastuvõtmiseks peavad nad leidma muu põhjuse, näiteks taotlema tööluba, et alustada ettevõtlusega.

Inimesed rändavad ja jäävad kodumaale mitmesugustel erinevatel, aga siiski omavahel seotud põhjustel. Ühest küljest mõjutavad otsust tõekefaktorid (mis riigist välja tõukavad, nt madalad palgad, halb keskkond, tühjustunne), teisest tõmbegurid (mis teise riiki tõmbavad, nt hea haridus, kogukond samast riigist pärit inimesi, töövõimalused). Keskel aga on hulk takistusi ja võimalusi, mis mõjutavad otsustusprotsessi, sihtkohta ja reisimeetodit, rännet ennast ja seda, kuidas migrant uues keskkonnas kohaneb. Mõned võimalikest takistustest on näiteks viisa, kultuuritõke ja keelebarjäär või hirm.

Migreerumine on väga komplitseeritud ja raske, nii füüsiliselt kui ka vaimselt. See paneb rändaja sotsiaalsed suhted proovile; mitte kõik ei suuda oma elu nii radikaalselt muuta. Et rände motiive paremini mõista, ei või unustada põhjuseid, miks jäädakse kodumaale ja ei emigreeruta. Eriti kogukonnasuhete tähtsust, hirmu tundmatu ees, keele- ja kultuuritõkkeid, sotsiaalse staatuse kaotust jne. Vajadus kodumaa sotsiaalsete ja emotsionaalsete sidemete järele on sageli palju tugevam kui soov teenida majanduslikku kasumit, mis võiks rändega kaasneda. Seepärast ei tule suuremal osal inimestest mõttesegi, et võimalik rahulolematu elu eri aspektide suhtes oleks lahendatav rände abil. Otsuse tegemisel küsitakse endalt järgmist: *Kas peaks jääma või lahkuma? Kuhu minna, kui kauaks, kellega, mida seal teha, kus elada, kui kulukaks see läheb, mis dokumente ma vajan, kes oskaks mind aidata...?* Üldiselt saame otsuseid mõjutavad tegurid ja põhjused jagada struktuurseteks (makrotasandil, välised) ja isiklikeks (üksikisiku või pere/leibkonna tasandil).

Struktuursed (välised) põhjused on iga riigi organisatsioonide tasemel. Mõned näited:

- Poliitiline režiim ja olukord riigis (rahu/sõda, demokraatia/diktatuur, juurdepääs võimule ja seadusandlikule protsessile, bürokraatlik aparaat, rahvusvahelised sidemed jne)
- Ühiskonna üldine heaolu ja jõukus (sissetulekute määr, töötuse tase, rikaste ja vaeste vaheline lõhe, sotsiaalkindlustus, juurdepääs põhivajadustele või luksускаupadele, krediidi kättesaadavus laenu kaudu, kindlustusvõimalused jne)
- Seaduste, eriti inimõiguste jõustatus
- Erinevate rühmade staatus ühiskonnas (soo, vanuse, etnilise kuuluvuse, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste arvamuste jms põhjal)
- Tervishoiuteenuste kvaliteet ja kättesaadavus
- Hariduse kvaliteet ja kättesaadavus, kvalifikatsiooni kasutamise võimalused tööturul
- Ühiskonna üldine religioosne ja kultuuriline kontekst
- Linnade ja maapiirkondade põhilise taristu kvaliteet (juurdepääs joogiveele, elekter, kanalisatsioon, jäätmekäitlus, transport jne)
- Rahvastikutihedus, sündimus ja suremus
- Juurdepääs toidule ja selle kvaliteet
- Kliima ja äärmuslikud ilmaolud
- Pinnase, vee, õhu ja keskkonna üldine kvaliteet
- Ja palju muud

Isiklike põhjused migreerumiseks, paigale jäämiseks või tagasipöördumiseks on rohkemgi. Mõned näited:

- Soov omada teatud sotsiaalset staatust, piisavalt vaba aega, kena elukohta, meelelahutust
- Soov proovida uusi asju, kohtuda uute inimestega, omada vabadust tahta erinevaid asju, omada piisavalt privaatsust, olla sina ise
- Igatsus kuuluda kogukonda, vabaduse järele oma usku praktiseerida, igatsus selle järele, et lastel oleksid head eeskujud, igatsus elada õige moraalse kliimaga ühiskonnas, turvalises keskkonnas jne

Nii struktuursed kui ka isiklikud tegurid võivad luua tingimused rändeks, kuid ei pea tingimata sel- leni viima. Rände kaalumise ei ole sama, mis rän-

deotsuse tegemine. Samamoodi pole rändeotsuse tegemine rändamine ise.

Infokast 3.9: Sundränne (põgenikud, ümberasustatud isikud ja rahvusvaheline kaitse)

Sundränne või *sunnitud ränne* on ränne, kus keegi on sunnitud kodust lahkuma või paigutatakse tahte- vastaselt ümber välismaale. Kõige sagedamini sunnivad inimesi lahkuma sõjalised konfliktid, rõhumi- ne või tagakiusamine rassi, usu, etnilise kuuluvuse, poliitiliste vaadete, soo, seksuaalse sättumuse jms alusel või humanitaarkriisid, mis vallanduvad loodus- või inimkatastroofide (näiteks tuumaõnnetuse) tõttu. Inimesi võidakse sundida välismaale kolima ka *inimkaubanduse* ja *tänapäevase orjuse* tõttu, tava- liselt sunniviisilise töö või seksuaalse orjuse eesmärgil. See murettekitav migratsiooni vorm on levinud eeskätt Lõuna- ja Kagu-Aasias.

Otsese ohu eest põgenevad inimesed otsivad tavaliselt varjupaika lähimast turvalisest sihtkohast. Seetõttu jäävad enamik neist oma koduriiki – neid nimetatakse *riigisisese ümberasustatud isikuteks* – või naaberriikidesse. Vaid murdosa rändab kaugematesse riikidesse, enamasti need, kellel on piisavalt raha või kellel on seal sugulasi. Enamik äkilise kriisi eest põgenevaid sunniviisilisi rändajaid loodab kiire naasmise peale ja püüab jääda oma kodule võimalikult lähedale (80% põgenikest elab naaber- riikides). Rahvusvahelisi sundrändajaid nimetatakse pagulasteks. Kuid mitte iga oma tahte vastaselt kodumaalt lahkuma sunnitud inimene ei ole pagulane, nagu seda mõistet on määratletud 1951. aasta *pagulasseisundi konventsioonis* (tuntud ka kui Genfi konventsioon) ja 1967. aasta *pagulasseisundi proto- kollis*, mis on ratifitseeritud kõigi EL-i liikmete poolt. Konventsioonis käsitatakse “pagulasena isikut, kes [---] põhjendatult kartes tagakiusamist rassi, usu, rahvuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste pärast viibib väljaspool kodakondsusjärgset riiki ega suuda või kartuse tõttu ei taha saada sellelt riigilt kaitset või kes nimetatud sündmuste tagajärjel viibib kodakondsusetuna väljaspool oma endist asukohariiki ega suuda või kartuse tõttu ei taha sinna tagasi pöörduda” (kon- ventsiooni artikkel 1). Pagulased on *ÜRO pagulaste ülemvoliniku* (UNHCR) eestkostel ja neid kaitseb *tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte*, mis postuleerib, et pagulast ei tohi saata „välja ega tagasi (“refouler”) mis tahes viisil selle territooriumi piiridele, kus tema elu või vabadus on ohus mingisse rassi, rahvusesse, usku või sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste tõttu” (kon- ventsioon, artikkel 33). Lepinguosalised riigid on ka lubanud, et pagulasele “ei kohalda osalisriiki karis- tust ebaseadusliku riiki sisenemise või seal viibimise eest” (konventsiooni artikkel 31).

Pagulane või sarnases olukorras olev isik (keda kiusatakse taga konventsioonis nimetamata põhjus- tel, näiteks soo, seksuaalse sättumuse või isegi kodusõja tõttu) võib paluda riigilt, kust ta varjupaika otsib, *rahvusvahelist kaitset*. EL-is jaguneb see mitut liiki *varjupaiga* (kõrgeim kaitsetase) ja *täiendava kaitse* andmiseks olukorras, kus inimene on ohus, kuid ei kvalifitseeru pagulaseks, nii nagu see on kon- ventsioonis määratletud (nt kodusõja eest põgenevad tsiviilisikud). Kuni kellegi rahvusvahelise kaitse taotlust menetletakse, nimetatakse seda isikut *varjupaigataotlejaks*. Kui kaitse on antud, muutuvad nad *rahvusvahelise kaitse saajateks* ja sõltuvalt kaitse tasemest on neil kas *pagulasstaatus* või peetakse neid *täiendava kaitse saajateks*.

EL-is määratleb Euroopa ühine varjupaigasüsteem (CEAS) rahvusvahelise kaitse andmise põhjused ja varjupaigamenetluse miinimumnõuded ning määrab ära, milline liikmesriik vastutab rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest. See on käsitletud nn Dublini määruuses, mis postuleerib, et taotlust menetleb esimene riik, kuhu sisenetakse. Seda, kas varjupaigataotlejal on õigus rahvusvahelisele kait- sele, otsustab vastutav riik ning otsustusprotsessi, sealhulgas võimalikke edasikaebamisi, reguleerib selle riigi seadusandja. Rahvusvahelise kaitse andmisest ei saa keelduda ebaseadusliku riiki sisenemise või seal viibimise alusel (konventsiooni artikkel 31) ega ka siis, kui taotleja suhtes on esitatud süüdis- tus. Vastupidi, see võib olla rahvusvahelise kaitse andmise põhjuseks (kuna näiteks mõnes moslemi- riigis võib inimese süüdi mõista homoseksuaalsuse, diktatuurides riigivastaste kuritegude eest jne).

Tänapäeval seisab rahvusvaheline üldsus silmitsi uue ohuga: kliimamuutuste ja nende tagajärgedega. Keskkonnapõhjused viivad üha enam sundrändajaid oma kodudest eemale – neid nimetatakse täna- päeval tavaliselt keskkonna- või kliimapõgenikeks. Ent rahvusvahelised seadused ei tunnista kesk- konnaalaseid põhjuseid. Sellegipoolest juhib ÜRO pagulaste ülemvoliniku amet (UNHCR) süstemaatiliselt tähelepanu sellele, et kliimamuutuste ilmingutel ja loodusõnnetustel võivad olla pagulastele samad tagajärjed kui konfliktidel, mis on ka sageli esimestega seotud. Seetõttu peaks õigus kaitsele kehtima ka neil juhtudel.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Inimõiguste Komitee esitas 2020. aasta jaanuaris avalduse, milles nad toetavad sellist kaitseõiguse tõlgendust täielikult ja kutsuvad riike üles austama õigust elule ja mitte saatma tagasi keskkonnast tingitud põhjuste tõttu üle rahvusvaheliste piiride põgenevaid inimesi, kui see tähendaks ohtu nende tervisele või elule. Üleskutse on praegu siiski pigem soovituslik ja sõltub igast konkreetsest riigist, kuidas nad sellele uuele olukorrale lähenevad, eriti kuna kliima-/keskkonnapõgeniku juriidiline määratlus veel puudub.

UNHCR-i andmetel on nende kaitse all olevate inimeste arv alates 2003. aastast pidevalt kasvanud. Kui 2014. aastal oli see 54,96 miljonit, siis 2018. aastal 74,78 miljonit inimest. Enamik neist on riigisiselt ümberasustatud isikud (32,3 miljonit 2014. aastal, 41,4 miljonit 2018. aastal), peamiselt Süürias, Iraagis, Kongo Demokraatlikus Vabariigis ja Colombias. UNHCR-i eeskoste kehtib siiski ainult nende suhtes, keda ähvardab tagakiusamine eespool loetletud, pagulast määratlevatel põhjustel. See tähendab, et näiteks maavärina või orkaani tõttu kodumaal ümberasustatud inimesi ei klassifitseerita UNHCR-i poolt riigisiselt ümberasustatud isikutena. Suuruselt teine rühm on pagulased (2014. aastal 14,4 miljonit, 2018. aastal 20,36 miljonit), peamiselt Süüriast, Afganistanist ja Lõuna-Sudaanist. Suuruselt kolmas kategooria on varjupaigataotlejad, kes ootavad oma taotluse menetlemist (1,8 miljonit 2014. aastal, 3,5 miljonit 2018. aastal). Ülejäänud on kodakondsuseta inimesed ja kodumaale tagasi pöördunud isikud.

3.10 Ränne kui majandusstrateegia

Ehkki statistiliselt kõige sagedasem põhjus, miks sisserändajad tulevad suure sissetulekuga OECD riikidesse, on perekonna taasühinemine, võib rände domineerivaks jõuks lugeda vajadust või soovi oma praegust (ja sellest lähtuvalt ka tulevast) olukorda kuidagi muuta, parandada. Filipiinlasest *au-pair* Norras, Slovakkia üliõpilane Suurbritannias, Ukraina ehitustöölane Hispaanias, Prantsuse mänedžer Tšehhis – neid kõiki motiveerib mõte saada rändest kui investeringust mingisugust kohest või hilisemat kasumit. Erinevus seisneb selles, et kui majanduslikult arenenud piirkondadest pärit sisserändajad emigreeruvad tavaliselt omal soovil, lähtudes isiklikest eesmärkidest, siis madala sissetulekuga riikidest pärit sisserändajaid suunavad sageli perekonnad, kes pakuvad rändajale vajalikku tuge (vahendid reisimiseks, abi laste hooldamisel) ning kellega jagatakse töötasu.

Selles olukorras mängivad *saadetised* võtmerolli. Saadetiseks loetakse kõike, mida rändaja kodumaale saadab. Enamasti on selleks raha ja materiaalsed kaubad, aga ka teenused. Sisserändajad saadavad raha nii ametlike kanalite (pangaülekannete või muude finantsteenuste pakkujate, nt Western Union, MoneyGram, WorldRemit, TransferWise jt)²² kui ka mitteametlike kanalite kaudu (ise või sõprade kaudu sularaha viies, bussijuhtide abil mandri piires raha edastades). Kuna rahvusvaheliste rändajate arv kasvab, on ka rahasaadetiste kogusumma tõusujoones. Maailmapanga hinnangul moodustasid ametlike ja mitteametlike kanalite kaudu üle

kantud summad 2008. aastal kokku 405,99 miljardit USA dollarit, mis 2018. aastaks oli tõusnud kuni 624,45 miljardini.²³ Makrotasandil on rahasaadetised lähteriikide jaoks oluliseks sissetulekuallikaks. Erinevalt välismaistest otseinvesteeringutest (VOI) ja ametlikust arenguabist (ODA) ei kaasne nendega halduskoormust, need on stabiilsed isegi kriiside ajal (kui VOI ja ODA langevad) ning ei ole koondunud ühte paika, vaid on enam-vähem kogu riigi lõikes jaotatud eri leibkondade vahel. Kui palju rahasaadetised tegelikult iga riigi arengule kaasa aitavad, ei ole selge, aga eksperdid nõustuvad, et üldiselt on neil leibkondade toimetuleku parandamisel oluline roll. Nii saavad leibkonnad kasutada välismaist sissetulekut saatjariigis kehvasti toimiva sotsiaalkindlustussüsteemi kompenseerimiseks või sissetulekuallikate mitmekesistamiseks ja turvavõrgu loomiseks, juhaks, kui teised leibkonna liikmed peaksid töö kaotama. Rahasaadetised võimaldavad peredel parandada oma elamistingimusi, toitumist, haridust ja tervishoidu ning aitavad seega kaudselt kaasa kohalikule majanduskasvule, suunates osa oma välistulust kohalikesse ettevõtetesse. Seepärast saab rahasaadeti kasutada investeringuteks, turuhete loomiseks, uuenduste ja äritegevuse tarbeks. Küll aga on tegelikkus niisugune, et suuremat osa rahasaadetistest ei investeerita, vaid kulutatakse – neid kasutatakse põhivajaduste rahuldamiseks, tarbekaupade või ravimite ostmiseks ning tihti ka võlgade tasumiseks, mis on sageli seotud rände endaga. Skeptikud väidavad, et saadetistest elavate

22 Rahaülekannde tegemise kulud sihtriikidest lähteriikidesse on leitavad Maailmapanga veebilehelt: <https://remittanceprices.worldbank.org/en>

23 Rahasaadetiste kogusumma tõusutrend on leitav Maailmapanga veebilehelt: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>

perede tarbimisharjumused võivad viia inflatsiooni ning kaupade ja teenuste hindade tõusuni ka nende jaoks, kellel välismaalt sissetulek puudub. Samuti võib juhtuda, et vastuvõtjad muutuvad võõrtulust sõltuvaks, passiivseks, piirates iseenda aktiivsust ja töövõimust ning omades moonutatud ettekujutust rahast ja tööst, mille abil raha teenitakse.

Rändeeksperdid Peggy Levitt ja Deepak Lamba-Nieves (2011) nimetavad ka nn *sotsiaalseid* või *kultuurilisi saadetisi*, mis tähendavad oskusi, võimeid, keelelisi ja kultuurilisi teadmisi ning muud mittemateriaalset "rikkust", mille rändaja välismaal han-

gib ja endaga koju toob. Teine konkreetne saadetiste liik on pöörsaadetised (ingl *reverse remittances*) ehk kõik see, mis saabub migrandi oma kodumaalt. Enamasti on need söödavad kaubad (näiteks vürtsid ja muud kohalikud toidud) ning religioossed või kultuuriobjektid ehk asjad, mis meenutavad immigrandile kodumaad. 2008.–2009. aastal enamikke riike tabanud ülemaailmse majanduskriisi ajal oli ka juhtumeid, kui kodumaalt saadeti rändajale saadetistena rahagi. Nii püüdsid pered "delegaate" toetada, et nad raskel ajal toime tuleks ja elamisloa säilitaks.

Ülesanne 3.11: Minu rändelugu (10 minutit)

	A Paik, kus ma praegu elan	B Kuni 50 km minu majast	C 50–100 km minu majast sama riigi piires	D Üle 150 km kodust sama riigi piires	E Välismaal Euroopa piires	F Välismaal Euroopast väljaspool
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Juhend individuaaltöök: Kirjuta igasse ritta ülalasuvas tabelis järgnev info:

- 1. rida: Kus sündisid sinu vanavanemad? Nt veergu C kirjuta, kus sündis sinu emapoolne vanaema; veergu D kirjuta, kus sündis sinu isapoolne vanaisa jne.
- 2. rida: Kus sündisid sinu vanemad? Nt veergu C kirjuta ema sünnikoht; veergu E kirjuta isa sünnikoht.
- 3. rida: Kus sina sündisid?
- 4. rida: Kus sa algkoolis käisid?
- 5. rida: Kus sa keskkoolis käisid?
- 6. rida: Kus sa ülikoolis käid/käisid?

Seejärel mõtiskle küsimuste üle, mille leiad harjutuse lõpust.

Tööjuhend gruppidele: Kui oled ülalolevate juhiste põhjal tabeli täitnud, võta kuus paberilehte ja kirjuta neile teave veergudest A–F. Aseta paberid tuppa laiali nii, et üks osa toast esindab sinu praegust elukohta ja teine paiku väljaspool Euroopat. Seejärel lähevad kõik seisma paberi juurde, mis vastab järgnevatele küsimustele:

- Kust pärineb sinu vanavanem, kes sündis sinu praegusest kodukohast kõige kaugemal? Kus sündis tema abikaasa?
- Kus sündis sinu ema?
- Kus sündis sinu isa?
- Kus sina sündisid?
- Kus sa algkoolis käisid?
- Kus sa keskkoolis käisid?
- Kus sa ülikoolis käisid?

Kui grupiga oma perede rändelugusid kaardistate, mõelge küsimuste üle, mille leiate harjutuse lõpust.

Küsimused:

- Kas mõni vanavanematest sündis välismaal (või kaugel sinu sünnikohast)? Kui nii, siis mis tõi ta sinu kodumaale? Miks ta seal paikseks jäi?
- Kas sa sündisid kuskil mujal kui paigas, kus sa haridust omandad? Kui nii, siis mis oli põhjuseks nimelt sellesse linna õppima asuda? Kas kaalusid ka teisi kohti oma kodumaal või välismaal? Kui nii, siis miks ka need kaalukaussil olid ja miks langetasid valiku siiski praeguse paiga kasuks? Kui sa teisi kohti ei kaalunud, siis miks?
- Kas tõuke- ja tõmbepõhjused, mis sinu pere rändeloos esinesid, on kirjas ka tabelis ülesande 3.11 juures? Kui mitte, siis selgita välja põhjus ja märgi ka need üles.

4. Ränne Eesti meedias

Ülesanne 4.1: Loe, meenuta ja vasta küsimustele (10 minutit)

Ajakirjanik 1, TV: “Selles olukorras, kus põgenikest või varjupaigataotlejatest räägitakse kui statistikast, tundsin ma vajadust sellele statistikale mingi nägu anda. Dehumaniseerimine on väga ohtlik.”

Ajakirjanik 2, trükimeedia: “Kui mina kirjutasin pagulastest rohkem, siis oli see tõesti uudne teema. Aga nüüd kui ma lähen toimetusse jutuga, et järjekordne pere toodi, teeme loo, siis nad võib-olla küsiks, et miks me ikka teeme sellest? Mis selles uut on?”

- Meenuta varaseid pagulaskriisi kajastusi. Kuidas kirjeldaksid neid kolme sõnaga?
- Meenuta mõnda rändeteemalist lugu, mis sind kõnetas. Miks? Kirjelda, kuidas seal migrante portreeriti?
- Ajakirjanik 1 ütleb intervjuus, et dehumaniseerimine on ohtlik. Mis sa arvad, mida ta dehumaniseerimise all silmas peab? Miks see on ohtlik?
- Ajakirjanik 2 ütleb intervjuus, et värskelt saabunud pagulastega olemusloo tegemine ei paku lugejale enam midagi uut. Kas lugejana oled temaga nõus?

2015. aastal said alguse rändekriis Euroopas ja kriisikajastused Eesti meedia veergudel. Migratsioon oli teema, mis tekitas lugejates kaastunnet, kuid ka palju pahameelt. Ehkki sisserändajate arv on Eestis madal, on eestlaste meelestatus migratsiooni suhtes Euroopa negatiivsemate seas (European Commission, 2018). Seetõttu muutub eriti oluliseks küsida ja uurida, kuidas meedia kui teadmiste vahendaja ja ajakirjanikud kui värvavahid kujundasid arusaamu rändekriisist ja sellele järgnenud ajast.

Infokast 4.2: Ränne Eestis

Eesti rändepoliitika on konservatiivne – kolmandatest riikidest sisserände piirmäär on 0,1% rahvastikust (Anniste, 2018).

Aastatel 1997–2018 andis Eesti rahvusvahelise kaitse 481 inimesele.

Eestis rahvusvahelise kaitse saanud inimesed on peamiselt pärit Süüriast (165 inimest), Ukrainast (88), Iraagist (34), Sudaanist (26), Venemaalt (26) ja Afganistanist (25).

(Eesti Pagulasabi, 2019)

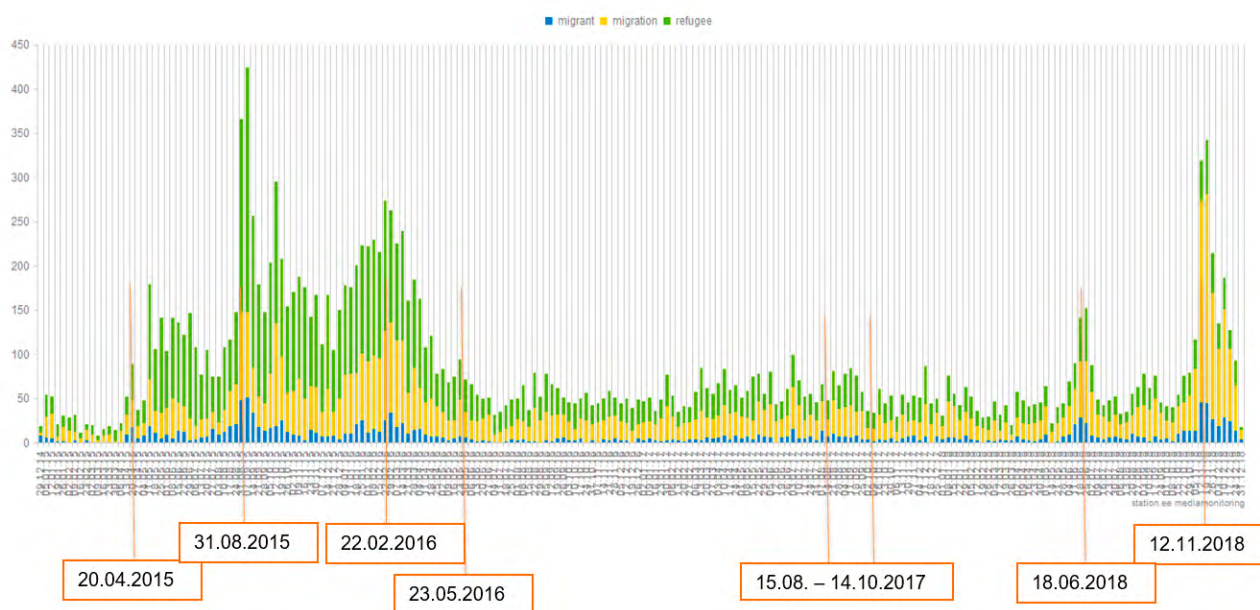
4.3 Rändekriisist Marrakechi lepinguni

Tallinna Ülikool koostöös Mondoga (Kaal ja Renser, 2019) uuris, kuidas aastatel 2015–2018 kajastati Eesti meedias rändetemaatikat. Selleks otsiti rändeteemalisi meediakajastusi Station.ee-st võtmesõnade “ränne”, “migratsioon”, “pagulane” ja

“põgenik” kaudu neljas suuremas eestikeelses trüki- ja veebiväljaandes. Samuti intervjueriti kümme ajakirjanikku tele-, raadio-, trüki- ja veebiväljaannetest.

Allpool näeme (vt joonis 1), et rändeteemade kajastamisel on nii aktiivsemaid kui vähem aktiivseid perioode. Esimene kajastuste haripunkt saabus seoses rände kui uue teema esilekerkimisega 2015.–

2016. aastal. Uuesti tõusis ränne meediapilti 2018. aastal seoses Marrakechi paktiga. Järgnevalt vaatleme nende kahe aktiivse perioodi ning nende vahele jäänud vaiksema ajajärgu iseärasusi lähemalt.

Joonis 4.3.1: Eestikeelsete trüki- ja veebiväljaannete artiklite arv, milles esinesid märksõnad “migrant”, “migratsioon” ja “põgenik” nädalate lõikes perioodil 2015–2018 (Station.ee Esta Kaal täiendustega).

4.4 Rändekriis (2015–2016)

Migrant kui number

2015. aastal sai alguse rändekriis Euroopas ja migratsiooniteemade kajastus Eesti meedias. Meedia suurt huvi teema vastu illustreerib asjaolu, et rändeteemaliste artiklite maht oli tol perioodil võrdväärne selliste võtmesündmuste kajastusega nagu 2008. aasta majanduskriis või 2011. aasta euro kasutuselevõtt (Kõnno, 2017).

Välisuudiste fookus nihkus rändetemaatikale suursündmuste ajal. Ajakirjanikud mäletasid elavalt lugusid, mis puudutasid Kreeka-Makedoonia piiri sulgemist 2016. aastal, Calais’ džungli kriisi Prantsusmaal 2015.–2016. aastatel ning Euroopa Liidu ja Türgi vahelist pagulaste haldamise kokkulepet 2016. aastal. Märgiliseks sündmuseks sai ka väikese poisi Aylan Kurdi uppumine, mis meenutas end lugejatele foto näol.

Samas käsitleti suursündmuste kõrval ka ini-

meste saabumist Euroopasse ning tihti esitati seda statistikana. Näiteks teavitati lugejat saabunud migrantide arvust ja tavapäraseks muutusid pealkirjad “Ööpäevaga saabus Kreeka pealinna 4300 migranti” (Postimees) või “Saksamaale saabus jaanuaris üle 91 000 asüülitaotleja” (Postimees). Oma magistritöös leidis Marek Kukk (2016), et pagulaste kirjeldamiseks kasutati looduskatastroofi-metafoore. Näiteks kujutati inimesi korduvalt tulvaveena, kirjeldades riikide olukorda pagulastevoolu või migratsioonilaine all uppumisena: “Pagulastulv uputab Euroopat” (Õhtuleht). Sündmuspaikadelt jõudsid meieni korrespondentide või uudisagentuuride kaudu foto- ja videomaterjalid, mis kinnitasid pilti pagulasmassist. Seega võime öelda, et rändekriisi algusaastatel oli valdav pagulaste käsitlemine ühtlase ja üsna näotu massina.

Migrant kui inimene

Just pagulaste kujutamine ühtlase massina ajendas mitmeid intervjuueeritud ajakirjanikke raamistama oma lugusid lähtuvalt “inimlikust huvist” (Semetko ja Valkenburg, 2000). Need pidid rääkima rände põhjustest, migrantide probleemidest ja kogemusest indiviidide tasandil, nagu kirjeldas ajakirjanik avatsitaadis. Temaga nõustusid ka teised ajakirjanikud:

“Meie tahtsimegi sellele asjale rohkem inimlikku palet anda. Et kes need inimesed on, kes tulevad sealt Süüriast ja Lähis-Idast ja kustiganes. Mis on nende motivatsioonid, et võtta ette sadade tuhandete kilomeetrite pikkune teekond oma kodust hoopis võõrasse riiki, võõrasse kultuuri?” (TV)

Inimliku huvi raamistust saab pakkuda nii teema- kui ka kõneisikute valiku kaudu. Ka keelekasutus ja visuaalsed lahendused aitavad mõtestada rändetemaatikat inimkeskselt. Näiteks leidis üks ajakirjanik, et ta püüab fotomaterjali valides hoolikalt kaaluda, et see migrantidest liiga ühekülgs-

set muljet ei jäta. Samas nentis ta, et inimlikkuse taotlusega ei tohi hakata reaalsust moonutama:

“Kui sul on üks beebi või naine kahesaja inimese seas ja sa paned tema pildi, siis sa moonutad reaalsust. Teisipidi jällegi on oluline näidata, et seal on ka beebid ja naised... Võib-olla see abituse näitamine aitab empaatiat tõsta.” (trükimeedia)

Ühe murekohana mainitakse, et inimlikud lood muutuvad tihti korduvaks, kaotavad oma uudisväärtuse ja võivad lugejat väsitada. Kuigi intervjuueeritud ajakirjanik tundis, et olemuslugusid migrantidest on liialt palju, siis statistikas need hirmud ei väljendunud. 2017. aastal kogutud andmete põhjal näeme, et inimliku huvi raami on kasutatud marginaalses osas lugudest (11%). Vahest võiks aidata inimlike lugude osakaalu tõsta see, kui mõelda välja uusi rakursse nende kajastamiseks? Miks mitte otsida uudiseid migrantide tegemistest sotsiaalmeediast, nagu seda mõned ajakirjanikud juba teevad.

4.5 Valimiseelne periood (2017)

Pagulane konfliktis

Vahemikus 2016–2018 oli pagulasteemaliste lugude arv stabiliseerunud ning märkimisväärset tõusu ei toimunud ka seoses 2017. aasta kohalike valimistega. Sellegipoolest annab ühe lühikese perioodi põhjalikum käsitlemine parema arusaama, kuidas rändetemaatikat kajastatakse.

Uuringust selgus, et rändeteemalised kajastused olid mahult mõõdukad, kasutasid korrektset keelt ega püüdnud kuidagi lugejat eksitada. Ometi olid just teemavalikud need, mis avalikku arvamust tol perioodil tõenäoliselt kõige enam mõjutasid. Nimelt raamistati suurem osa sisserändajatega seotud lugusid konflikti (56%) või seaduserikkumisena (36%). Need lood võisid keskenduda välisuudistele, näiteks kajastati uudiseid Itaaliast, kus Kongo asüülitaotleja vägistas Poola naise ja pagulased ründasid politseijaoskonda Roomas. Konfliktseid uudiseid tuli ka Eestist, näiteks “Neli pagulasperet ületasid väljaspool Eestit viibimise tähtaja” (Postimees) ja

“Piirivalve tabas Eestisse hiilinud süürlase ja kolm egiptlast” (ERR).

Seejuures võime eeldada, et lugude raamistamine konfliktina ei ole iseloomulik vaid konkreetsele perioodile. Ka ajakirjanikud toovad oma töös meelde jäävate näidetena välja uudiseid, mis käsitlevad konfliktset üksiksündmust ning millest kirjutati mitmeid lugusid järelkajaks. Nende hulka kuuluvad Vaos asuva varjupaigataotlejate vastuvõtukeskuse süütamine, oma abikaasa süüdanud Süüria mees ning teine Süüria pagulane, kes ähvardas oma naise põlema panna. Välismaalt jäid ajakirjanikele eredamalt meelde Euroopa terroriaktid ning noarünnakud Turus ja Helsingis. Üks ajakirjanikest võttis populaarsemad lood kokku järgnevalt:

“Mis töötavad, on sellised toredad edulood. Töötavad need, kui keegi pannakse põlema, töötavad need, kui keegi ära läheb.” (raadio)

Kes saab sõna?

Konfliktina raamistatud lugusid läbib veel üks probleem. Nimelt võtavad neis peamiselt sõna poliitikud ja ametnikud (54%), samas kui pagulased võtsid sõna vaid vähestel kordadel (9%). Ka viimastel puhkudel oli peamiselt tegemist uudislugudega, kus tsiteeriti migrante ühe-kahe lausega. Nagu nentisid ajakirjanikud, siis just poliitikud olid need, kellelt oli kõige lihtsam saada kommentaare:

“Ütleme nii, et poliitikutelt polnud vaja kommentaari küsida, sest neid tuli ustest ja akendest.” (uudisteagentuur)

Seejuures rõhutasid kõik intervjuueeritud ajakirjanikud tasakaalustatud ja erapooletu teabe edastamise olulisust. Seda püüti saavutada, vesteldes erinevate inimestega: ekspertidega, põgenikega, vabatahtlikega, ametnikega ning lugedes ametlikke dokumente. Samas pidasid ajakirjanikud pagulastele hääle andmist raskendatuks, sest tihti ei soovinud nad seda erinevatel kaalutlustel teha.

“Prantsusmaa politsei käis neid [põgenikke] seal, ütleme, ahistamas. Nende telke lammutamas, neid survestamas, et nad sealt lahkuksid. Ja vot, need inimesed ei tahtnud küll mitte mingi hinna eest kaamerasse rääkida.” (televisioon)

“Kuidagi raske oli kontakti leida... Mitte et need inimesed ise ei tahtnud rääkida, vaid nende tugisüsteem, sotsiaaltöötajad, soovitasid seda mitte teha.” (veebimeedia)

Lisaks mainiti korduvalt kalleid lähetuskulusid, mis tähendas, et sündmuskohale ligipääs oli raskendatud, mistõttu tuli tööd teha pigem kontorilaua tagant. Samuti võis raskendav asjaolu olla keelebarjäär, mis oleks nõudnud tõlkide kohalolekut, samas kui mitmed meediaformaadid (nt raadio) ei soosi võõrkeelt eetris. Seega võib öelda, et tihti oli migrantide vähese osaluse taga pigem kättesaadavuse probleem. Probleemi üheks võimalikuks lahendamise viisiks võiks ajakirjanik kaaluda võtmeisikutega pikaajaliste ja usalduslike suhete loomist, mis on seni ajakirjanikele ka tihti edu toonud.

4.6 ÜRO rändelepe ja rändetemaatika tagasitulek

Suurem huvi rändetemaatika vastu kerkis taas esile 2018. aastal, seekord seoses ÜRO rändeleppega, mida tunneme ka Marrakechi leppe nime all. Tegemist oli meetmestikuga, mis pidi aitama “hõlbustada turvalist, korrapärast ja seaduslikku rännet, vähendades ühtlasi ebaseaduslikku rännet ning selle negatiivset mõju rahvusvahelise koostöö ja globaalses ränderaamistikus esitatud eri meetmete kaudu” (Välisministeerium, 2018: 2).

Kui migratsioonikriisi ajal 2015–2016 räägiti pigem “pagulastest” ja “põgenikest”, siis nüüd nihkus teema fookus “rändele” ja “migratsioonile” kui poliitikale. Seejuures ei ole tegemist vaid valimiseelse perioodi anomaaliaga. Võrreldes Lääne-Euroopa meediaga keskenduvad rändega seotud artiklid Balti riikides sisepoliitikale või Euroopa Liidu poliitikale (EJO, 2015) ja Eesti meediamaastikku iseloomustab kohaliku elu kajastamine läbi avaliku sektori tegevuste (Kõnno, 2017: 44–45). Ka 2017. aasta valimiseelsel perioodil teiseks kõige levinumaks rändeteemade raamiks konflikti järel oli poliitika (30%).

Intervjuueeritud ajakirjanikud nägid Marrakechi rändeleppe kui teema esilekerkimise taga konservatiivseid poliitikuid, kes leppe vastu võitlesid:

“Kogu see ränderaamistik. See tekkis ei tea kust. Minu esimene reaktsioon oli, kui see tuli, et me ei kirjuta sellest juhtkirjaga midagi, sest et see ei ole teema. See on välja imetud. Aga kui Isamaa erakond tuli sinna taha, siis seda imeti veel nii tugevasti, et sellest ei saanud üle ega ümber.” (trükimeedia)

“Mulle meenutas see isegi poliitilist spinni, et ühel hetkel see lihtsalt tuli ja kõik rääkisid sellest ja sotsiaalmeedias võimendati ja tehti sellest selline müstiline asi, mille kohta, ütleme, võib-olla keskmine lugeja väga palju tausta ei teadnud ja ta lihtsalt luges, et mingi paha asi on, mida meile peale surutakse.” (trükimeedia)

Ajakirjanike hinnangul oli rändepakti temaatika puhul tegemist teisejärgulise temaga, mis ei vääri- nud suurt tähelepanu, kuid mida ei saanud poliitiku- te aktiivse tegevuse tõttu enam tähelepanuta jätta.

Ajakirjaniku tööst

Teemade leidmine. Kuigi rändeteemasid arutati toimetuses kollektiivselt, siis ajakirjanikud rõhutasid teemade valikul isikliku initsiatiivi ja sõltumatu- se vajalikkust. Ka ei meenunud ühelegi ajakirjaniku- le, et nende rändeteemaline artikkel oleks toimetuse poolt tagasi lükatud. Küll aga võidi ise teema kajas- tamisest loobuda juhul, kui tundus, et neil on teema vastu kõrgendatud huvi.

Terminite kasutamine. Ajakirjanikud ei ole toi- metuselt saanud suuniseid, kuidas kasutada erine- vaid rändega seotud mõisteid. Rändeteemade taut- ateabe kogumine sõltub suuresti ajakirjaniku enda huvist ja initsiatiivist ning peaks järgima, et mõisted oleksid juriidiliselt korrektsed. Terminite leidmiseks kasutatakse Google'i otsingut või toetutakse erine- vatest ministeeriumitest või Euroopa Komisjonist saadud ametlikele dokumentidele.

Koolitused. Ajakirjanikele pakutakse aeg-ajalt enesetäienduskoolestusi, kas toimetuse või välis- te organisatsioonide poolt. Rändeteemade kir- jutamise koolitustest olid ajakirjanikud kuulnud Siseministeeriumi, Ameerika suursaatkonna ja Euroopa Komisjoni kaudu. Üldiselt leidsid ajakirja- nikud, et kes tahab, see leiab.

Eetika. Peale Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) ei ole teistel meediaväljaannetel eetikanõuniku ning mitte ükski avalik-õiguslikus ja erameedias töötä- vatest intervjuueeritud ajakirjanikest ei maininud, et nad oleksid enne loo avaldamist vajanud või saanud toetust võimalike eetiliste küsimuste lahendamiseks. Samas jälgivad kõik küsitatud ajakirjanikud Eesti ajakirjanduseetika koodeksit ja toimetused pakkusid juriidilist tuge juhtudel, kui juba välja an- tud looga oli tekkinud probleeme.

Negatiivne tagasiside. Rändetemaatikat kajasta- vad ajakirjanikud peavad oma töö raames tegelema negatiivse tagasisidega, mis ei piirdu kirjade või kõ- nedega toimetusse, vaid jõuab ka isiklikesse infoka- nalitesse. Ähvardustega tegeletakse mitmel erineval moel, alates nende ignoreerimisest kuni politseile kaebuse esitamiseni ning sõimukirjade avalikusta- miseni. Avalikes veebikommentaariumites mode- reeritakse negatiivseid kommentaare ja vaenukõ- net ning mõningatel juhtudel on kommentaariumid täielikult suletud. Sarnaselt on toimitud ka raadio- saadete puhul, kus sissetulevaid kõnesid vastu võt- vates saadetes hoidutakse polariseerivate teemade käsitlemisest.

Tagasisivaade

Eesti uudismeedia poolt rändetemaatika kajas- tamist ei kujunda niivõrd see, kuidas ajakirjanik ar- tiklis rände- ja pagulasteemasid käsitleb (mõisted, tonaalsus, tasakaalustatus jms), vaid see, millistes sündmustes nähakse uudisväärtust ja kes saavad sõna. Umbes pooled artiklitest käsitlevad rände tee- mat konflikti raamistikus, mis edastab (tahtmatult) sõnumi, et ränne on ohtlik ja toob kaasa probleeme. Teiseks levinud raamiks on poliitika, mille kes- mes on rändevood – ehk massid üksikisiku asemel. Valdavalt saavad artiklites sõna poliitikud, kes või- vad rändetemaatikat kasutada poliitilise võitluse instrumendina. Samal ajal on rände inimlike taga- maade mõistmist toetavad lood (inimliku huvi raa-

mistik) tagaplaanil ning ainult üksikutel juhtudel on need seotud kohalike olude ja siinviibivate põgenike ja varjupaigataotlejatega. Samuti olid olemuslood väidetavalt oma korduvuse tõttu aja jooksul uudis- väärtuse kaotanud ja uusi oma nime alt arvamust avaldavaid pagulasi oli raske leida.

Tihti on sellise meediadiskursuse tekke põhju- sed praktilised – kas vähene aja- või raharessurss, püüdlus saavutada suuremat lugejate arvu sensa- siooniliste pealkirjade kaudu –, kuid rolli mängib ka poliitikute suur soov teemal kaasa rääkida, samal ajal kui migrandid ise eelistavad jääda pigem ta- gaplaanile.

Ülesanne 4.7: Mõtle loetule ja vasta küsimustele (10 minutit)

- Suur osa rändeteemalistest meediakajastustest on poliitika raamistusega ja nendes saavad sõna poliitikud. Millised tagajärjed võivad sellisel raamistusel ja kõneisikute kasutamisel olla?
- Tsiteeritud ajakirjanik leidis, et kuna peamised migrandid on mehed, toob naiste- ja lastefotode näitamine kaasa kallutatuse. Samas arvas ta ka, et see lähenemine võib suurendada empaatiat. Argumenteeri nende väidete poolt ja vastu. Kumma poole argumendid tunduvad sulle tugevamad?
- Tsiteeritud ajakirjanik leidis, et olemuslood muutuvad ajapikku korduvaks ning neil ei ole enam midagi uut öelda. Paku välja võimalikult erinevaid ja mitmekülgseid lähenemisi, kuidas kirjutada rändeteemalisi ja inimliku huvi raamistusega lugusid.

5. Välitöö

Ülesanne 5.1: 5-realine harjutus teemal REPORTER (5 minutit)

Mõtiskle pisut reporteri töö üle. Täida lüngad sõnadega, mis iseloomustavad reporterit ja jaga oma mõtteid kaaslastega.

1. Käsitlusobjekt (1 sõna, tavaliselt nimisõna)
2. Milline ta on? (2 sõna, tavaliselt omadussõnad)
3. Mida ta teeb? (3 sõna, tavaliselt tegusõnad)
4. 4-sõnaline lause antud objekti kohta (4 sõna)
5. Objekti sünonüüm (1 sõna)

reporter

_____

_____

_____

_____

_____

Käesolevast peatükist leiate hulga näpunäiteid ja praktilisi soovitusi nii käsiraamatu autorite kui ka külalislektorite poolt, kes osalevad rände ja ajakirjanduse teemalistel loengutel, mida loetakse Praha Karli Ülikooli sotsiaalteaduskonnas, Bratislava Comeniuse Ülikoolis ja Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudis. Neid teadmisi täiendab praktiline kogemus õppereisidelt Tšehhi, Saksamaa, Eesti ja Slovakkia piirkondadesse, kus rändetemaatika on päevakorral. Enamik õppereisidel osalejaist olid ajakirjanduse ja meedia eriala bakalaureusetudengid – tulevased ajakirjanikud, kes on veel oskusi oman-

damas ja kellest paljude jaoks oli see esimene kord autentses keskkonnas reportaaži teha. See asjaolu aitas meil mõista, kui oluline on noorele reporterile juba varakult tugivõrgustik tagada ning et ei maksa alahinnata näiliselt triviaalseid meetodeid ja lähene-misi, mis kogenud ajakirjanikule võivad paista ise-enesestmõistetavana. Seepärast on antud peatükk mõeldud eelkõige – kuid siiski mitte ainuisikuliselt – ajakirjanduse tudengile, et kirjeldada võimalikku asjade käiku, mis artikli tarvis materjali kogudes võib ette tulla. Samas rõhutame, et see ei ole ammendav ajakirjanduslike meetodite, nõuannete ja reeglite kogum ning see ei ole olnud ka meie eesmärk.

5.2 Enne välitööle asumist

Pole oluline, kas sa töötad kirjutuslaua taga (kogudes infot telefonitsi, meilitsi ja interneti teel uurimistööd tehes) või mõnes kauges paigas (sünd-

muskohal inimestega vesteldes ja infot kogudes), alati tasub enne põhjalikult läbi töötada järgmised küsimused:

Mis täpsemalt sulle huvi pakub?

Teavet kogudes jõuame tihti uute vaatenurkade ja paralleelsete lugudeni. Kõik näib väga põnev, mistõttu valgub teema laiali ja fookus kaob. Mitte et me ei peaks paralleelseid lugusid ja intervjueeritavate isiklikku arvamust arvesse võtma – tihti on see asja

tuumani jõudmiseks hädavajalik. Ent professionaali ülesandeks on jääda kindlaks algselt seatud eesmärgile ja jätta välja üleliigne teave, ükskõik kui palju vaeva selleni jõudmine nõudis. Teema juurde jäämine aitab ka materjali läbitöötamisel aega säästa.

Milline info on juba praegu kättesaadav?

Põhjalik uurimistöö tasub end alati ära. Sa ei ostaks ometi uut telefoni, ilma et uuriksid, mis turul veel saadaval on. Samamoodi tuleb kuulsuste intervjuerimisel eelnevalt uurida, mida nad varemalt intervjuu käigus enda kohta avaldanud on ja mis sellest infost on avalikkusele kättesaadav. Enne, kui suunduda sündmuspaika, peab end ka asukoha kurssi viima. Kui me ei ole tuttavad veebilehel oleva üldinfoga ega küsi täpsemalt asutuse kohta, mille esindajat me intervjuerime, võib see näida huvipuuduse või ebaprofessionaalsusena. Samuti

töötame nii endale vastu, sest jääme ilma võimalusest hankida potentsiaalselt huvipakkuvaid pisi-asju, milleni jõudmine on ajakulu väärt. Järgmine uurimistöö tase aitab meil asetada näiliselt kitsas teema laiemasse konteksti. Keegi ei ela isolatsioonis ja kedagi ei saa vaadelda keskkonnast eraldatuna. Seepärast hõlmabki põhjalik uurimus näiteks sisult sarnaseid lugusid, mis on aset leidnud erinevates kohtades. Nii laiendame silmaringi ja näeme teemat teisest vaatevinklist.

Kust/kellelt teema kohta infot saada?

Me ei saa toetuda vaid üldistele allikatele nagu riigi statistikaamet või peaministri arvamus (kui uurime olukorda teatud piirkonnas). Nii oleks lõpptulemus poolik ja ebaprofessionaalne. Sellistele allikatele omane autoritaarsus jätab mulje, et need on võrdlemisi erapooletud, ent teisalt on nende arvamus üldine ja pealiskaudne. Seepärast tuleb enne artikli kallale asumist koostada nimekiri looga seotud osapooltest (inimesed, asutused, andmebaasid),

kellel võib olla teema kohta midagi olulist ütelda. Ühtlasi peab lahti mõtestama, millised on eri allikate ja eri liiki teabe integreerimise kasutegurid, näiteks kvantitatiivse (nt statistika) ja kvalitatiivse (nt valdkonna ekspertide arvamus) teabe ühendamise. Pea silmas, et igal allikal ja asutusel (isegi juhtivatel) on omad motiivid. Seepärast ei saa toetuda vaid üksikallikale ega oodata üheltpki allikalt absoluutset objektiivsust.

Millised allikad on koheselt kättesaadavad ja millised raskemini ligipääsetavad?

On allikaid (nagu statistikaamet ja intervjueeritavad inimesed tänavapildis), mis on alati saadaval. Paljud teised allikad nõuavad aga rohkem energiat, aega, planeerimist, raha ja sotsiaalset kapitali (sotsiaalne võrgustik ja tuttavad). Üldiselt ei ole mõistlik asja juhuse hooleks jätta ega loota, et sõidame kohale ja allikal on koheselt võimalik meiega vestelda. Juhul kui kirjutada rände teemal, on tarvis intervjuerida rändajaid endid, mille puhul võivad osutada takistuseks keelebarjäär ja/või kultuurilised erinevused. Et aega säästa, pööra erilist tähelepanu potentsiaal-

setele allikatele ja järjestage need relevanttsuse põhjal. Alusta allikatest, milleni on raskem jõuda (nt määra kindlaks kohtumine kohaliku mõjuka ettevõtjaga või esita nõue, et avaliku teabe seaduse alusel võimaldataks sulle juurdepääs detailsetele andmetele). Migrante intervjuerides on kasulik leida vastavas kogukonnas mõjuvõimas inimene, kes võib täita tõlgi või vahendaja ülesannet (vahendajast pikemalt punktis 5.3). Üldiselt on nii, et mida rohkem energiat pühendada enne tööle asumist ettevalmistusele, seda lihtsam on hiljem infot koguda ja läbi töötada.

Infokast 5.3: Vahendaja ehk *fixer*

Vahendaja (ingl *fixer*) on justkui giid, kes aitab ajakirjanikel mõista kohalikku eluolu, lepib kokku intervjuud, tõlgib ja ajab jooksvalt kohapeal asju. Tavaks on talle maksta. Valdavalt on tegu kohalike ajakirjanikega, kes tunnevad asukohta hästi ja on ühtlasi tuttavad ajakirjaniku töö iseloomuga. Vahendaja palkab kas reporter või korrespondent, kes on saadetud riiki, mille kombes ja keel on talle võõrad ning kellel on vaid piiratud aeg nendega tutvumiseks. Ajakirjanikele leidub mitmeid veebipõhiseid gruppe, kus aidatakse üksteisel sihtriigis kontakte leida, nt hostwriter.org ja WorldFixer.com.

5.4 Välitööl

Varu aega, et loost eemalduda ja seda värske pilguga vaadata

Püüa artikliga mitte kiirustada, näiteks sündmuskohalt kontorisse joosta, et artikkel õhtuks valmiks. Kui vähegi saad, varu piisavalt aega, et kohalike oludega paremini tutvuda. Kui see ei ole võimalik (nt on tegu ühepäevase sündmusega), ole teadlik kaasnevatest ohtudest: kirjeldus on pealiskaudne, seosed jäävad loomata ja/või rõhutakse vaid näiliselt tähtsatele detailidele.

Näide: Kultuuridevahelisi festivale kajastavad artiklid on tavaliselt tulvil infot, milline toit oli laual või kuidas vietnamlannad rahvuslikes peakatetes traditsioonilist lootosõie tantsu esitasid. Sealjuures ei pöörata mingisugust tähelepanu festivali tegelikule eesmärgile, milleks on julgustada eri rahvusest inimesi kohtuma ja suhtlema. Võimalik, et see jääb artiklist välja põhjusel, et autor vajaks rohkem aega süvenemiseks, ehkki lihtsam ja kiirem võib olla pildistada kutsuvaid eksootilisi roogi.

Võta aega, et lihtsalt vaadelda ja tasapisi loori kergitada. Kui peatume, et pelgalt vaadelda ja nähtut kirjeldada, märkame ohtralt detaile ja seoseid, mis kiirustades märkamata jääksid.

Ära karda esitada näiliselt naiivseid küsimusi. Uuri kohalikelt nähtu kohta. Sind võib üllatada, kui erinev on sinu enda tõlgendus nende seisukohtadest.

Näide: Õppereisil piiriregiooni oli üliõpilaste ülesandeks välja selgitada, mis kohalikele muret valmistab. Tudengid olid kohkunud, kuivõrd kesksel kohal olid sealsed bordellid ja nende silmis oli prostitutsioon piiriregioonis suureks probleemiks. Kohalikega vesteldes panid nad aga tähele, et prostitutsiooni ei mainitud kordagi – see oli kohalike jaoks ebaoluline. Nende igapäevaelu see ei puudutanud. Kohalikud kurtsid hoopis kultuurisündmuste nappuse üle.

Ära ülehinda oma mälu ega alahinda pliiatsit-paberit

Tee läbivalt märkmeid ja ära looda, et kõik püsis meeles õhtuni, et see siis üles kirjutada. Välitööl olles – eriti, kui tegu on tundmatu paigaga – on peas kõik nii sassis, et sa ei suuda üksikuid infokilde ja muljeid eraldada.

Tee vestluse kestel märkmeid ka siis, kui sa intervjuud lindistad. Kui jääd lootma sellele, et leiad mõne spetsiifilise detaili lindistusest, mis on mitu tundi pikk, võib otsimisele kuluda tunde. Lisaks paneb märkmete tegemine intervjuueeritava tundma, et oled siiralt huvitunud sellest, mis tal öelda on. Märkmik tekitab palju familiaarsema tunde kui helisalvesti, see aitab tekkida usalduslikul suhtel ning

soodustab sinu ja intervjuueeritava vahelist avatud suhtlust. Märkmeid tehes on lihtsam juttu süveneda ja hiljem leida infokillud, mis sulle iseäranis olulised näisid.

Kirjuta üles oma muljed ja tunded. Oluline on mõista, et artiklites täiesti erapooletuks jääda ei ole võimalik. See ei ole ajakirjanduse eesmärk. Küll aga võiks eesmärgiks olla teksti tasakaalustatus. Tasakaal on saavutatav, olles teadlik iseene seisu kohast, mis puudutab konkreetset teemat ja asukohta. Oma muljeid ja tundeid üles märkides õpid paremini hindama seda, kuidas sinu isiklik mõttemaailm ja elukogemus kujundavad asjast sulle ainuomase

nägemuse ja teemakäsitle. Samuti õpid märkama enda sees peituvaid piiranguid, millest sa varem ehk teadlik polnud. Meie hinnangute ja seisukohtade kujunemisel on olulised päritolumaa, sugu, sotsiaalne taust ja sotsiaalne kapital, rahvuskuuluvus, haridus,

kogemus erinevate nähtustega (nagu ränne) jne. Meeldib see meile või mitte, need asjad mõjutavad seda, kuidas me maailma näeme ning milline teave ja millised lood meile tähtsad tunduvad.

Ära unusta kaasuvat pildimaterjali

Hea teksti kõrvale on vaja autentset fotot. Püüa mitte leida end olukorrast, kus pildid puuduvad ja pead kasutama arhiivimaterjali või pildipanga fotosid. Ideaalis on sul kaasas professionaalne fotograaf. Enne tööle asumist tuleb teil läbi rääkida, mis täpselt sind huvitab ja mida jäädvustada soovid. Muidu võib juhtuda, et piltidel domineerivad hoopis fotograafi enda alateadlikud piirangud ja stereotüüpsed arusaamad.

Veendu, et fotod ei haava ega ohusta isikuid, kes end sinu kättesse on usaldanud. Pea meeles, et ränne on eriline ja õrn teema ning mitte kõik intervjuueeritavad ei nõustu pildistamisega. Sel juhul leia mõni muu viis, kuidas teemat illustreerida (kasuta fotosid, kus nägu pole äratuntav, pildista üles nende tööruum vms). Fotode puhul võiksid rõhuda ehedusele, mitte stereotüübile.

5.5 Dilemmad, millega töö käigus silmitsi seisame

Ülesanne 5.6: Kuidas valida sobiv foto? (10 minutit)

Allikas: [Tofo Kids](#), Bastian Sander

Mida sellest fotost arvata? Kuidas sulle kui ajakirjanikule tundub idee seda artiklis kasutada? Kas kujutad ette, et midagi niisugust ilmuks sinu kodumaa väikelastest?

Loe järgnevat tsitaati:

“Isioma Daniel, Nigeeria ajakirjanik, kes on kodumaal tuntud peamiselt selle poolest, et sealne vaimulikud on kuulutanud tema vastu välja fatwa, ütleb, et niisuguse fotomaterjali kasutamine on sügavalt ebaeetiline. Tema sõnul ei tuleks kõne allagi, et reklaamifirmad kasutaksid poolalasti Ameerika või Euroopa laste pilte. Võimud ei lubaks seda. Daniel sooviks, et fotograafid keskenduksid laste abistamisele, mitte üksnes pildistamisele” (Fandlová, 2016).

Kas sa nõustud Isioma Danieliga? Meenub sulle veel midagi sarnast, mis on seotud inimeste kujutamise rände kontekstis?

Igaüks, kel on vähegi kogemust välitöoga, teab, et see erineb kardinaalselt mugavas kontoris või pressikonverentsil töötamisest. See muidu triviaalne väide on iseäranis tõene, kui töötame üksikisikute või inimgruppidega, keda me ei mõista – ei nende emakeelt, ühiskonda ega kultuuri. Meile kui ajakirjanikele tekitab see tavalisest erinevaid väljakutseid ja dilemmasid, näiteks seoses inimeste kujutamisega.

Nagu 1. peatükis mainitud, peame olema ettevaatlikud raamidega, mida enesele teadmata maa-

ilma projitseerime, ning teadlikud diskursusest – filtrist, läbi mille me maailma näeme ja seda mõtestame – ja sellest, kes me ise inimestena oleme ning kuidas see meid ja meie väljastatavaid sõnumeid mõjutab. Samal ajal tuleb arvesse võtta, et inimestel, kellega töö käigus kohtume, on samuti oma maailmavaade ja motiivid.

Vaatleme ühte kindlat juhtumit. Kujutle, et teed reportaaži Keenia põliselanike vähemuskogukonna kohta. Kogukonna liikmed on pikalt kannatanud

enamusrahvuse diskrimineerimise all. Selle käigus on nad kaotanud maa ja metsa, kus nad olid pikalt elanud ning mis oli nende traditsioonilise eluviisi aluseks. See võib viia kogukonnaliikmete koduko-
hast lahkumiseni, kolimiseni suurlinna või emigreerumiseni välismaale. Tegu on olulise teemaga, aga mil viisil sellele läheneda?

Enne reisi tuleb mõistagi teostada põhjalik uurimistöö ja võtta ühendust inimestega, kellega sa kohtuda soovid. Kuid kellega kontakteeruda? Millise loogika alusel? **Milliste faktoritega arvestada, et tulemuseks oleks tasakaalustatud sisu, mis kujutaks tegelikkust võimalikult täpselt, kaasamata sinu enda eelarvamusi ja intervjuueeritud inimeste isiklike motiive?**

Paljud meist võtaks ühendust **valitsusväliste organisatsioonidega (VVO)**, mis selle kogukonnaga töötavad, ideaalis meie oma kodumaal. Nii võime nendega mugavalt kontakteeruda, kartmata suhtlusprobleeme. Nad teevad hea meelega koostööd. Samuti pöörduksime **rahvusvaheliste institutsioonide ja kohaliku võimu esindajate** poole. Viimaks püüaksime pääseda **kogukonna** keskele. Selleks võib kasutada **vahendaja ehk fixer'i** (vt infokast 5.3) või oma sotsiaalvõrgustiku kontaktide abi.

Neil meetoditel on omad eelised ja puudused ning kahtlemata tekib palju dilemmasid, millest tuleb teadlik olla ja millega peab katsuma toime tulla. Järgnevas vaatlemegi valdavalt neid dilemmasid ja võimalikke puudusi.

Valitsusväliste organisatsioonidega töötamine on lihtne moodus kogukonnani pääseda, olenemata sellest, kas teemaks on näites toodud kogukond Keenias või laagris elavad migrandid mõnel Kreeka saarel. VVO-d avavad meile palju uksi. Kuna nad teevad kogukondades välitööd, on neil enamasti ligipääs paremale infole ja lugudele kui teistel asjaosalistel. VVO-dega töötades kerkivad esile mitmed dilemmad, mida tuleb arvesse võtta. Esiteks on VVO-del oma varjatud motiivid. Selles ei ole midagi halba, pigem on see loomulik, kuna VVO eesmärk on võidelda oma sihtgrupi õiguste eest ja seda ka läbi aktivismi. Küll aga võib see viia, lihtsustatuna öeldult, eeliskohtlemiseni. See ei tähenda, et meil tuleks loobuda koostööst VVO-dega, küll aga peame nende väiteid kontrollima, olema teadlikud VVO motiividest ja hoiduma laskmast neil oma loo sisu hulka lipsata, või tuleks vähemalt need eelnevalt tuvastada. Teine levinud viga on see, et ajakirjanikud vestlevad vaid kodumaiste organisatsioonide või teiste jõukate Põhja riikidega – sest nii on lihtsam. Tulemuseks on see, et kui kirjutada näiteks Keeniast, on loos eurooplased need, kes kohalike elu muudavad ja parendavad. Kohalikke portreeritakse kui passiivseid objekte, kes ei ole suutelised iseenda eest hoolt kandma. Nii maalib meedia kajastatavast riigist ja selle elanikest eneselegi teadmata pildi kui saamatust inimgrupist, mis ootab valge

mehe päästet – ja see haakub hästi ajakirjaniku kodumaal domineeriva diskursusega. Samal ajal takistab niisugune suhtumine fookuses oleva rahva enda võimestumist – nägemast end suutlikuna oma olukorda iseseisvalt parandada.

Levinud allikad, mida välitööl kasutatakse, on erinevad **rahvusvahelised asutused ja organisatsioonid**. Iseäranis lõunapoolkera riikides võib nende esindajaid leida peaaegu igas suuremas linnas. Nad on avatud intervjuudele ja professionaalsed ning nendega on lihtne ühist keelt leida. Sarnaselt VVO-dele ei ole rahvusvaheliste organisatsioonidega koostöö tegemine otseselt ebasoovitav. See sõltub koostöö ulatusest ning oluline on sealjuures mõista, et neil on erinev vaatepunkt (tihti rohkem “makrotasandil”, mis ühtaegu lähtub piiratud volitustest, millest kaugemale nad vähemalt ametlikult kommentaare ei anna). Samal ajal looksime kuvandi inimestest, kelle eest hoolitseb ja kellest professionaalselt kirjutab keegi teine. Tähtis on ka asjaolu, et võime lihtsa vaevaga kohalike ekspertidega ühendust võtta, kuid siinkohal seavad piiranguid meie endi eelarvamused maailma suhtes. Peaaegu kõikjal maailmas on ülikoole ja teadusühinguid või mõttekodasid, kust leida **kohalikke eksperte**. Sageli me isegi ei mõtle sellele võimalusele, kuna see ei ühti meie ettekujutustega sellistest riikidest ja ühiskondadest. Ekspertide kaasamine annab meie tekstile suurema usaldusvääruse ja muudab ka lugejate arusaama käsitletavast ühiskonnast. Muidugi peame alati arvestama, et ka kohalikud eksperdid (nagu poliitilised esindajad, kellest räägime allpool) on teatud sotsiaalse rühma liikmed. Nad võivad olla osa enamusest, kellel on käsitletava vähemuse kohta kindlad arvamused. Seetõttu on vaja olla ettevaatlik, kuid see ei tähenda sugugi, et me ei peaks ekspertide poole pöörduma. Kindlasti ei tohiks kohalike ekspertidega rääkimise asemel läheneda ainult Euroopa ekspertidele, kes sageli ei tunne vaadeldavat piirkonda.

Samuti on teretulnud intervjuueeritavad **kohalikud poliitilise võimu esindajad**. Keenia diskrimineeritud vähemuse näite kohta võivad nad meile anda oma vaatenurga. Nagu 1. ja 2. peatükis teada saime, on võim selles olukorras just nende käes, kes on hierarhias vähemuse liikmetest kõrgemal. Sama kehtib ka rändeteema puhul: riikide siseministriumid ja Euroopa agentuur Frontex on võimupositsioonil ja ülekaalus. Peaksime sellest teadlikud olema, seda kajastama ja tasakaalu huvides selle jõuperspektiivi tuvastama ja kõrvaldama.

Lõpuks jõuame **kogukonna** endani. Ent milliseid kogukonna liikmeid peaksime küsitlema, et saada olukorrast tasakaalustatud ja täpset pilti? Kas kogukonna juhtidega, tavaliselt meestega, kohtumisest piisab? Kas nad esindavad kõigi, isegi naiste

ja noorte arvamusi? Nii nagu võimusuhted eksisteerivad riikide ja kogukondade vahel, eksisteerivad need ka kogukondade sees. **Sageli ei saa me aru, et kogukonnad, eriti meist kultuuriliselt ja geograafiliselt kauged, ei ole homogeensed.** Vastupidi – sarnaselt kogukonnaga, kus me ise elame, on nad heterogeensed, täis erinevate huvide ja maailmavaatete indiviide. Minnes tagasi meie Keenia näite juurde: kui räägime juhtidega – kogukonna vanematega, kes on sageli ületanud selle, mida meie nimetame pensioniikka jõudmiseks –, võib nende vaatenurk olla täiesti erinev noorte vaatenurgast, kellel on piiratud võimalused end kogukonnas väljendada (olles võimuhierarhias madalamal positsioonil). See ei tähenda, et me ei peaks kogukonna vanematega arvestama, küll aga tuleks kuulata ka noorte häält – lõppude lõpuks on kogukonna kujundamine tulevikus nende teha, eriti kuna tänapäeval moodustavad noored selles geograafilises kontekstis kogukondades varasemast olulisema osa. Teise näitena toome rände Lääne-Aafrikas. Võib juhtuda, et jätame intervjueeritavate valimisel välja naised, kuna nendeni on raskem jõuda. Nad võivad olla raha teenimiseks lahkunud meeste emad või naised või hoopis ise sisserändajad. Tasakaaluka ja täpse kajastuse saavutamiseks peaksime kindlasti ka naistega vestlema, isegi kui neile on raske ligi pääseda.

Samuti väärrib märkimist koostöö **vahendajate** ehk *fixer*'itega. Vahendajad jäävad meie tekstides märkamatuiks, kuid iseäranis tundmatutes piirkondades võimaldavad nad meil vajalikku materjali koguda. Siiski on nad ka mitmete nii võimuga seotud kui ka lihtsate, isiklike dilemmade allikaks. Sageli on tegemist (endiste) ajakirjanikega, mis tähendab, et nad on vähemalt teoreetiliselt meie vajadustega kursis. Nagu me 1. peatükist teada saime, kuuluvad ajakirjanikud sageli domineerivasse sotsiaalsesse rühma. See kehtib tavaliselt ka vahendajate kohta. Kui nad aitavad meid diskrimineeritud vähemuse kohta reportaaži tegemisel, võib olukorda mõjutada nende endi positsioon, ideed maailma ja kõne all oleva vähemuse kohta. Teine, põhimõtteliselt inimlik element on lihtsalt laiskus. Siin peame silmas olukordi, kus vahendajad ei tee üldse lisatööd, vaid üksnes kordavad oma tavalisi samme. Nad võtavad ühendust inimestega, keda tunnevad või kellega on kerge kontakti saada. Halvimal juhul võivad nad mõnda asja müstifitseerida, et ise vähem tööd teha. Kuna meie kohalikke olusid ei tunne, on võimalik, et see jääb meile märkamatuks. Kumbki neist probleemidest ei tähenda, et me ei peaks vahendajatega koostööd tegema. Üldsegi mitte. See tähendab lihtsalt, et peame neile lähenema kui inimestele, kellel on erinevad taust, omadused ja puudused.

Kaks üldist näpunäidet ülaltoodust:

Proovige anda hääl otse neile inimestele, kellest kirjutate, et nad saaksid oma olukorda ise tõlgendada. Eriti juhul, kui nad on nõrgemal positsioonil (näiteks sisserändajad, vähemused, noored, naised). Selliselt toimides ei anna te mitte ainult oma auditooriumile väärtuslikumat sisu, tasakaalustatumat ja täpsemat pilti tegelikkusest, vaid näitate ka neile inimestele endile, et nende lugu on oluline ja et nad saavad ise ümbritsevat maailma muuta (võimestamine).

Austage inimõigusi, seiske nõrkade ja haavatavate – eriti laste – eest ning kaitske inimväärlikust. Te ei tohiks kunagi avaldada midagi, mis võiks teie intervjueeritavale probleeme tekitada. Mõnikord ei suuda te ohtu ette näha, kuid kui olete võimalikult ohust teadlik või kahtlustate seda, ärge riskige. Samuti jälgige, et säiliks inimeste väärikus. Iseäranis kehtib see laste puhul (eriti kolmanda maailma kontekstis), keda meil pole mingit probleemi näidata viisil, mille peale me Euroopa laste (võib-olla romad välja arvatud) puhul isegi ei tuleks – alasti, haledas olekus jne. **Ära tee teistele seda, mida sa ei taha, et sulle tehtaks.**

5.7 Näpunäited, kuidas intervjuud läbi viia

Kas tegemist on hästi ette valmistatud ja planeeritud intervjuuga või küsitled tänaval juhuslikke vastutulijaid, mõlemal juhul kehtivad teatud suhtlusvõtted, mis aitavad vastastikust usaldust saavutada ja intervjuu käima lükata. Antud tehnikad pärinevad valdavalt psühholoogia vallast ja akadeemilistest ringkondadest, mis kasutavad intervjuerimist kvalitatiivse uurimisviisina. Meetodid arendati algselt välja pikalt vältavate intervjuude jaoks, mil intervjuerijal on rohkelt aega, kuid neid saab edukalt kasutada ka ajakirjanduses.

Kui vähegi võimalik, püüa vältida *miks*-küsimust

Kui tegemist on otseselt intervjuueeritavale suunatud küsimusega (teiste inimeste kohta käivate küsimuste puhul see nii pole), osutub miks-küsimus kõige keerulisemaks. See küsimus nõuab analüütilist mõtlemist asjade üle, millel intervjuueeritav ei pruugi olla kunagi varem pikemalt peatunud. Nii võib intervjuueeritav anda lihtsustatud vastuse, et intervjuueerijale meele järele olla, või vastata vastumeelselt. Võimalik, et saad vastuseks napsisõnalise "ma ei tea" või järgneb hoopistükkis vaikus. Kui ootad, et vastus ei oleks iseenesestmõistetav, vaid sügav ja isiklik, õpi küsima "Miks?" ilma miks-küsimust kasutamata.

Kuula ja näita üles huvi

Kaugeltki kõik intervjuueeritavad ei ole edevad ja/või harjunud ajakirjanikega vestlema. Paljude jaoks ei ole enese väljendamine ja küsimustele vastamine niisama lihtne. Vahel tuleb seepärast intervjuusse tavalisest rohkem energiat panustada ja pikemalt süveneda, et äratada usaldust. Kui soovid intervjuueeritavat julgustada, näita üles suurt huvi selle vastu, mida tal öelda on. Ära küsi palju järjestikuseid küsimusi, vaid reageeri vastustele ja süvene. Näiteks võid vastust kiita või püüda looga suhestuda.

Vaikust ei maksa karta

Algajad intervjuueerijad on tihti hirmul, et kaotavad jutujärje, kiiluvad kinni, ja satuvad vaikusest paanikasse. Küll aga ei ole vaikus midagi halba, see võib hoopis kasuks tulla. Vaikus lubab meil hinge tõmmata, öeldut kokku võtta ja uuele ringile minna. Viiesekundiline vaikus võib näida üüratult pikk, kuid tegelikkuses jõuab intervjuueeritav vaevu lonksu vett võtta. Kui järje kaotad, võid kasutada sellist efektiivset meetodit nagu valjult mõtlemine. Ütle lihtsalt valjult välja, mis su peas toimub. Rääkima hakates saad jälle järje peale.

Võrdle:

- "Miks oled sa otsustanud kodumaalt lahkuda?" vs. "Ma sooviksin teada, kuidas oli langetada otsus kodumaalt lahkuda. Mida kõike tuli teil arvesse võtta?"
- "Miks te siin külas elate?" vs. "Kuidas sündis otsus end nimelt siin sisse seada?"

Näited:

- "See on äärmiselt huvitav!"
- "Tõtt-öelda polegi ma varem selle peale niimoodi mõelnud."
- "Ma ei suuda niisuguse otsuse langetamist isegi ette kujutada. See oli kindlasti raske."

Näited:

- "Mõtlen siin teie öeldule ja püüan asjas selgust saada."
- "See, millest te just rääkisite, oli väga huvitav."
- "Ma püüan välja mõelda, kuidas see kõik omavahel seotud on."

Peegelda seda, mis sulle huvi pakub

Vahel juhtub, et intervjuueeritav ütleb enesele teadmata midagi sellist, mis on sinu jaoks äärmiselt huvitav, kuid jätkab juttu hoopis teisel teemal. Parim viis huvipakkuva detailini naasta ja seda laiendada,

Kordus: Korda seda, mida intervjuueeritav just ütles. Tihti piisab, kui kordad ühte sõna, esitades selle küsimuse vormis. Tavaliselt asub intervjuueeritav asja täpsustama.

Ümbersõnastus: Korda öeldut oma sõnadega.

Kokkuvõte: Öeldu kokkuvõtmine on iseäranis kasulik juhul, kui intervjuueeritav püüab aidata sul mõista mõnda keerukat teemat. Kui intervjuueerid võõrkeelset inimest, on korduse vormis kokkuvõtte oluline selleks, et miski tõlkes kaduma ei läheks.

Õpi vigadest

Intervjuusid transkribeerides pane tähele, kuidas küsimusi esitad ja mil moel intervjuueeritav vastab. Pööra tähelepanu sellele, kus arutluse all olev teema muutus. Kas teemamuutuse algatajaks olid sina või intervjuueeritav? Kui sina, siis kuidas reageeris intervjuueeritav? Oli ta midagi lisamas, enne kui sa vahele segasid? Või märkad, et tal oli esialgsel teemal veel midagi öelda, kuid sina muutsid sihilikult teemat? Kas miski läks kaduma põhjusel, et sa ei tahtnud ettevalmistatud küsimustest kõrvale kalduda?

Märka oma keelekasutust ja sõnastust. Kas sind on lihtne mõista? Kas sa küsid suunavaid küsimusi? On sinu keelekasutus liiga emotsionaalne, sarkastiline, üleolev või keeruline? Liiga tehiskas või liiga familiarne? Lühidalt öeldes: kas sa suudad end kuu-

on öeldut peegeldada – korda, sõnasta ümber või võta see mõne sõnaga kokku – ja ideaalis ka oma huvi üles näidata.

Näide:

- Intervjuueeritav: “Ma olin hirmul.”

Sina: “Hirmul?”

Näide:

- “Kas ma saan õigesti aru, et...”
- “Mõistsin ma õigesti, et...”

Näide:

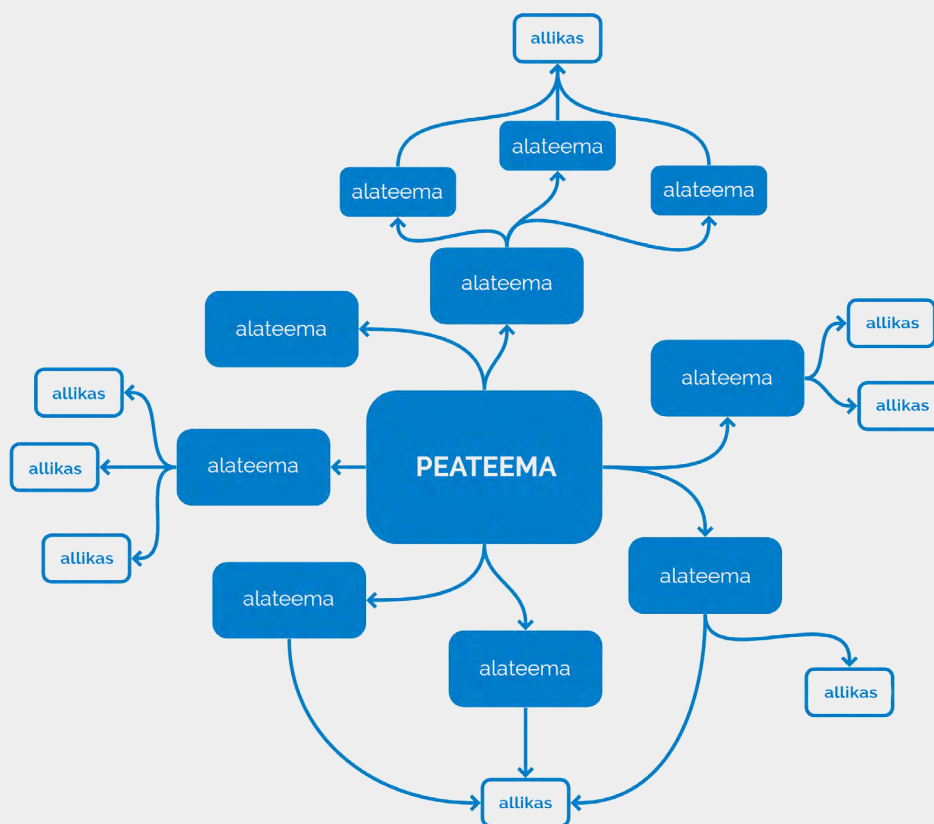
- “Lubage mul see kokku võtta, et ma asja kindlasti õigesti mõistaksin.”

lata, ilma et intervjuu tunduks kõlalt ebameeldiv?

Kui oma intervjuusid sel moel analüüsid, õpid iseendalt, millele edaspidi rohkem tähelepanu pöörata. Algaja intervjuueerija valmistab ette väga detailised küsimused järjekorras, mis näib neile loomulik. Küll aga võib intervjuu võtta ootamatu pöörde ja küsimused satuvad ebaloogilisse järjestusse. Küsimustele ei maksa siis enam toetuda – muidu saab neist takistus, mis sunnib sind järgima kindlat ülesehitust, kuid nii ei saa intervjuu loomulikult moel kulgeda. Harjutamine ja oma vigadest õppimine näitab peagi, et mõistlik on valmistada ette üldisemad teemad ja punktid, mitte kindlalt formuleeritud küsimused. Sel moel areneb intervjuu loomulikult, aga samas ei jää välja miski, mida sa oluliseks pead.

Ülesanne 5.8: Mõttekaart – välitöö ettevalmistus (30 minutit)

Joonis 5.8.1: Mõttekaart välitöö planeerimiseks

Lühend: Kui pead plaani, kuidas artiklit kirjutada, mis infot hankida ja kuidas infoni jõuda, võid mõtted vabas vormis järjestikku kirja panna. Ent inimese aju toetub sünergiale, mis tähendab, et ühest ideest sünnib teine ja nõnda järjepanu edasi. Mingis punktis need ideed kohtuvad või loovad uue mõttelõnga. Efektiivne meetod niisuguse üheinimese ajurünnaku läbiviimiseks on mõttekaart (Buzan, 2007), millel on erinevaid vorme. Mõnele meeldib värvilisi märkmepabereid seinale kinnitada, teine eelistab joonistada klassikalisi mõttekaarte. Meie proovime klassikalist versiooni (vt joonis 5.8.1).

Mis sind täpsemalt huvitab?

Võta piisavalt suur paber, joonista keskele ring, mille sisse kirjuta keskne teema, nt “majandusränne”.

Keskne teema hargneb alateemadeks. Alateemad jagunevad omakorda alateemadeks. Varu selle jaoks piisavalt aega. Kõige huvitavamad vaatenurgad jõuavad meieni tihti siis, kui näib, et pea on tühi. Alateemasid võib lisada ka hiljem, kogu protsessi vältel. Püüa leida erinevat liiki alateemasid, makrostruktuuridest (poliitiline, majanduslik jne) indiviidini tasandini (inimesed, kes on huviobjektiga mingil moel seotud). Vaata joonist 5.8.2.

Otsusta, millisele mõttekaardi osale soovid keskenduda ja jätta muu kõrvale. Koolitöö ja veel vähem artikli raames pole võimalik kogu teemat katta. Seepärast on oluline kindlaks teha, mis sulle täpsemalt huvi pakub ja sellest konkreetselt artiklist ülejäänud kõrvale jätta. Pane kirja 2–3 küsimust, millele artikkel vastata soovib. Lähtu nendest ja praagi üleliigne välja.

Näide:

- Kes on Eesti Vabariigis töötavad majandusrändajad? Milline nende elu välja näeb?
- Milline on eestlaste arvamus neist?
- Kuidas mõjutab elukohavalik nende pereelu Eestis ja kuidas perekonda päritolumaal?

Vaata mõttekaart üle ja mõtle järele, kuidas teemale ja alateemadele läheneda.

Milline valitud teema kohta käiv info on juba kättesaadav?

Ei ole ühtegi universaalsemat soovitus kui guugeldamine. Ent sellega kaasnevad omad riskid. Internetist on saanud hämmastav infoallikas, ühtlasi aga kahtlast teavet tulvil prügimägi. Enne kui oma artiklis millelegi tugined, kontrolli, kellelt või millelt info pärineb. Kui artiklis on statistilist teavet, tee kindlaks, mis on selle allikas. Võib juhtuda, et artikli autor kirjutas midagi valesti maha või tõlgendas infot väärtalt.

Ära karda kasutada teadustekste. Neid leidub näiteks Google Scholaris. Kui leitud kirjutised on ka nii aegunud, et neid tänapäeva kontekstis kasutada ei saa, annavad need siiski infot, kes on antud ala eksperdid. Neist võib leida väärt tsitaate, samuti võivad need juhatada teemaga seotud nimedeni.

Kui tead, mis sihtkohta artikkel sind viib, ära unusta kohalikku ajalehte, mis on sageli omavalitsuse veebilehel tasuta saadaval. Neist saab infot sihtkoha kohta ja ühtlasi on lehed allikaks, kust leida potentsiaalseid intervjueeritavaid ja olulisi kontakte.

Kui oled kindlaks teinud, mis teave valitud teema kohta saadaval on, vaata mõttekaart üle ja täpsusta alateemasid.

Kust/kellelt teema kohta teavet hankida?

Alateemade uurimisel ja täpsustamisel leiad tõenäoliselt juba võimalikke infoallikaid (ekspertid, aktiivsed sisseandajad, organisatsioonid, institutsioonid, andmebaasid, küsitlused jne). Ära looda, et need sul eeltöö lõpuni meeles püsivad, vaid märgi need jooksvalt üles.

Proovi iga alateema juurde leida vähemalt üks potentsiaalne allikas. Peamine on otsustada, kas allikas peaks olema subjektiivse või representatiivse vaatenurga esindaja (vt joonis 5.8.3):

a. Subjektiivne vaatenurk:

- Inimesed: asjaosalised (nt rändajad, käsitletava piirkonna kohalikud elanikud); inimesed, kes esindavad mõnda institutsiooni või kindlakujulist arvamust; ekspertid
- Organisatsioonid ja institutsioonid

b. Representatiivne vaatenurk:

- Statistika andmebaas; teadusuuringud; arvamusküsitlused

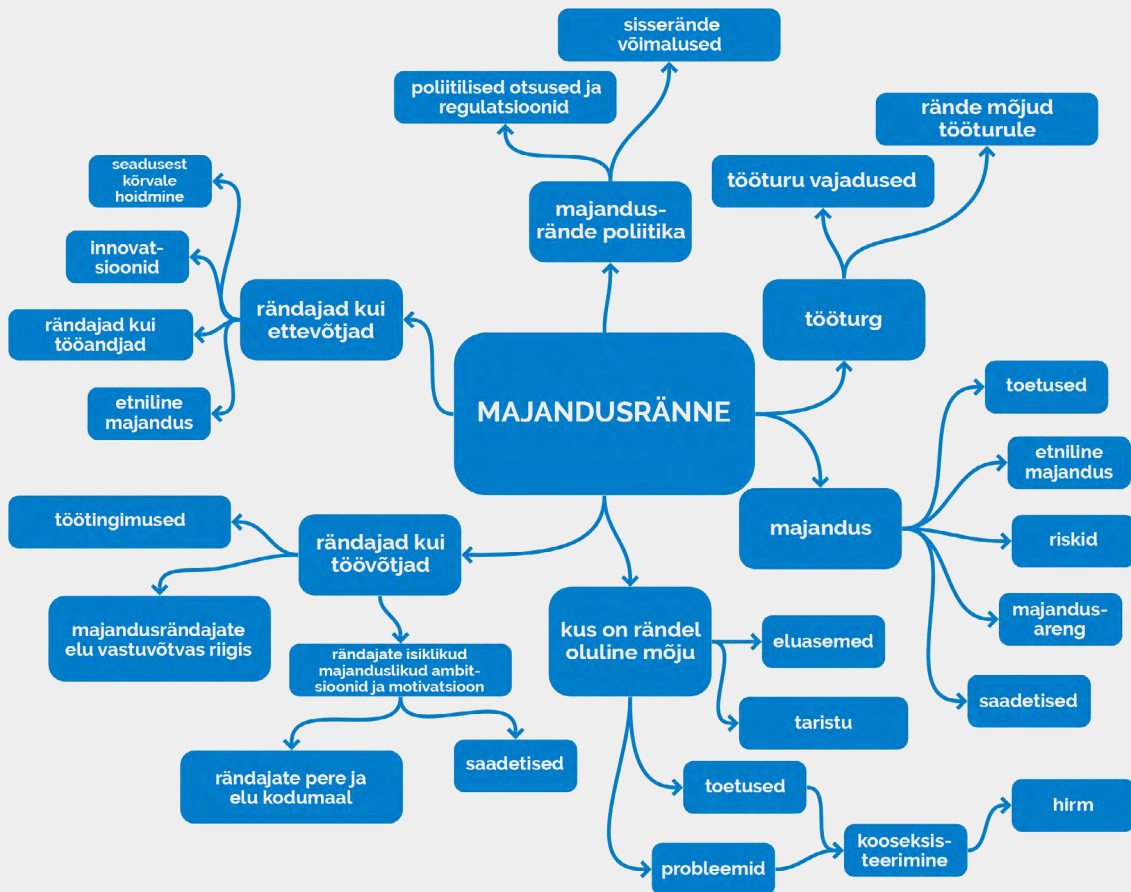
Allikate otsimisel ole loov, ära käi pelgalt nende jälgedes, kes on sel teemal varem kirjutanud. Näiteks kui soovid sisseandajate kontakte, ära looda ainult mittetulundusühingutele ja integratsiooni sihtasutustele. Nii baseeruks terve lugu vaid inimestel, kel on raskusi ja kes vajavad seepärast nende institutsioonide abi, või inimestel, kes on piisavalt informeeritud, et nende teenustest teadlikud olla. Samuti ei saa loota, et juhtud poolkogemata intervjueeritavat kohtama, näiteks tehase ees, kus pidavat töötama palju välismaalasi. Püüa leida ka teisi paiku, kus rändajad aega veedavad, näiteks sotsiaalvõrgustikud, koosviibimised, usuorganisatsioonid. Viimased on eriti head paigad, kus kohtuda inimestega, kes elavad erakorterites ja töötavad väikeettevõtetes ning kelleni on seetõttu raske jõuda.

Millised allikad on kohe saadaval ja millised raskemini ligipääsetavad?

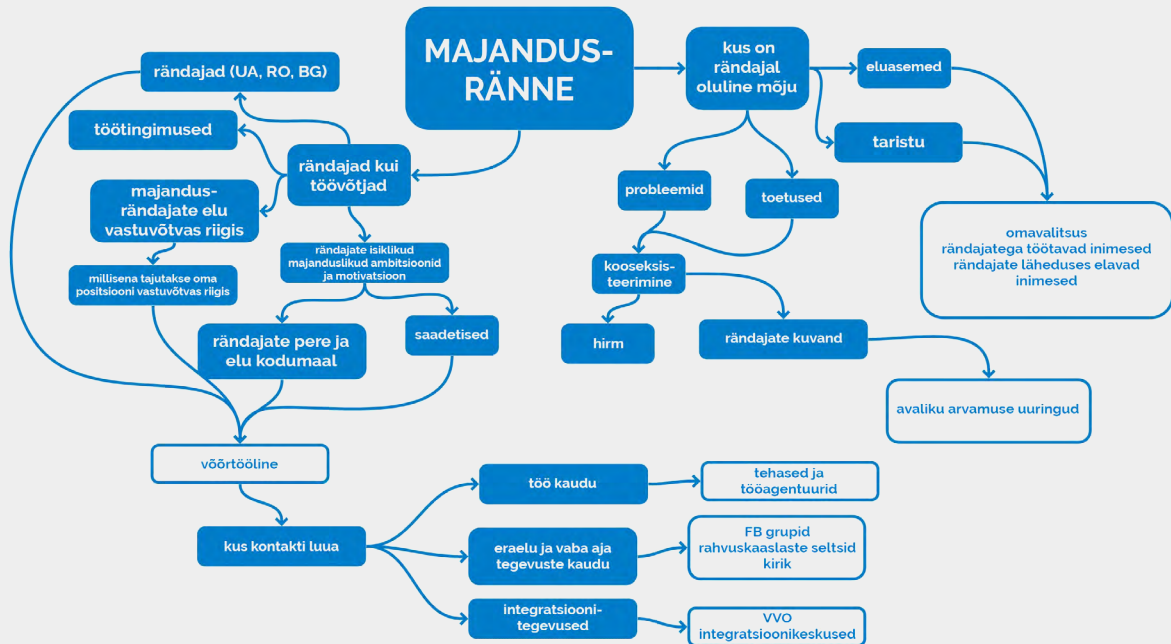
Liigita allikad relevantsuse põhjal. Jäta kõrvalised välja ja keskendu kõige olulisematele. Määra, millised allikad on tähtsad, millistele ligipääs on raskendatud, millised on aja- ja energiakulud (andmed), kellega on tarvis kohtumine kokku leppida. Keskendu kõigepealt neile. Inimestega on soovitatav ühendust võtta telefonitsi, mitte meili teel. Anna lühike ülevaade, kuidas nad aidata saavad ja täpsem info edasta meilitsi. Märgi üles kasulikud allikad ja kontaktid, et vajadusel nendega ka tulevikus kontakteeruda.

Sotsiaalse kapitali – laiahaardelise ja korrastatud kontaktide võrgustiku – loomine on ajakirjanduse erialal edu võti. Kuhu kontaktid koondada, on maitse asi: märkmikusse, Exceli tabelisse või mobiilirakendusse. Küll aga tasub vaevaga leitud kontakti puhul ära märkida ka see, millal ja miks temaga ühendust võtsid ja kuidas teie koostöö sujus. See on eriti oluline välismaalaste puhul, sest teisest rahvusest kontaktide nimed on nii võõrapärased, et aasta pärast on raske meenutada, kas Nguyen Anh oli mees või naine, ammu seda, mis vanuses ta oli.

Joonis 5.8.2: Näide mõttekaardist teemal “majandusränne” – ajurünnak

Joonis 5.8.3: Näide mõttekaardist – alateemade ja võimalike allikate täpsustamine

6. Töö allikatega

Ülesanne 6.1: Milline teistega kokku ei sobi? Teema: INFOALLIKAD (5 minutit)

Milline sõna teistega kokku ei sobi ja miks:

statistika   intervjueritav   mittetulundusühing   siseministerium   suhtlusvõrgustikud

Ühele kogenud ajakirjanikule iseloomulik tunnus on omaenda potentsiaalsete infoallikate andmebaas, kuhu on muu hulgas märgitud allikate kvaliteet. Samuti viitab laialdasele kogemusele oskus töötada erinevat tüüpi andmetega. Infoallikate alla

kuuluvad ka *statistilised andmed*, millel siin peatükis pikemalt peatumegi. Peatüki lõpus leidub põgus ülevaade allikatest, mille poole pöörduda, kui kajastad rahvusvahelist rännet ja/või sisserändajate ja enamusrahvuse kooselu käsitlevaid teemasid.

6.2 Kuidas töötada statistika kui infoallikaga?

Statistika on oluline ja väärtuslik infoallikas, mida saab kasutada artiklis eesmärgiga anda edasi suuremat pilti. Kuid statistiliste andmetega töötamine vajab harjutamist nagu iga teine oskus. Kaasaegsed suundumused esitada kvantitatiivseid andmeid statistilise või interaktiivse infograafika kujul laiendab võimalusi veelgi ja on viinud uhiuue distsipliini sünnini, milleks on *andmeajakirjandus*. Teisalt, kuna lugejad on nüüdseks harjunud infot

vastu võtma täpselt esitatud faktiliste andmete kujul, on ajakirjanikul lisäülesanne edastada kompleksset ja keerulist infot lihtsal ning kergesti mõistetaval viisil, eelistatavalt üheainsa pildi abil. Seetõttu peab ajakirjanik õppima mitte ainult infograafika kujul oma lugu rääkima, vaid ühtlasi mõistma numbreid, mida infograafika kuvab. Vaatleme nüüd võimalusi, kuidas andmeid töödelda ja kuidas andmete sobimatut käitlemist võib käsitleda manipuleerimisena.

Absoluutarvud vs. suhtarvud

Tüüpiliseks veaks on vale perspektiivi valik statistiliste andmete edastamisel: valitakse üksteist välistavalt absoluutarvude ja suhtarvude (suhtarv on väärtuse suhtena leitud arv, mille kõige sagedamini kasutatavaks vormiks on protsent) vahel või jäetakse tegemata nende kahe võrdlus.

Näide: Võrdle kahte võimalust, kuidas kajastada globaalset rändekasvu absoluutarvude abil ja protsentides.

Absoluutarvudes:

- “1999.–2015. aastal on rändajate üldarv maailmas kasvanud saja miljoni inimese võrra.”
- “1999.–2015. aastal on rändajate üldarv maailmas peaaegu kahekordistunud, kasvades 154,2 miljonilt 250 miljonile inimesele.”

Suhtarvudes:

- “1999.–2015. aastal on rändajate üldarv maailmas kasvanud, moodustades varasema 2,9% asemel 3,38% maailma elanikkonnast.”

Absoluut- ja suhtarvude kombinatsioon:

- “1999.–2015. aastal on rändajate üldarv maailmas kasvanud 154,2 miljonilt 250 miljonile, moodustades varasema 2,9% asemel 3,38% maailma elanikkonnast.”

Ainult absoluut- ja suhtarve kombineerides on lu-gejal võimalik saada terviklik pilt: rändajate arvu hüppeline suurenemine on peamiselt tingitud üle-

üldisest maailma rahvaarvu kasvust. Rändajate arvu suhteline kasv elanikkonnas on tegelikult väga ta-gasihoidlik.

Aasta	Rändajate üldarv (miljonites)	Rändajate suhtarv maailma populatsioonis (protsentides)
1990	154,2	2,9
2000	174,5	2,9
2010	220,7	3,2
2013	231,5	3,2
2015	250	3,38
2019	272	3,5

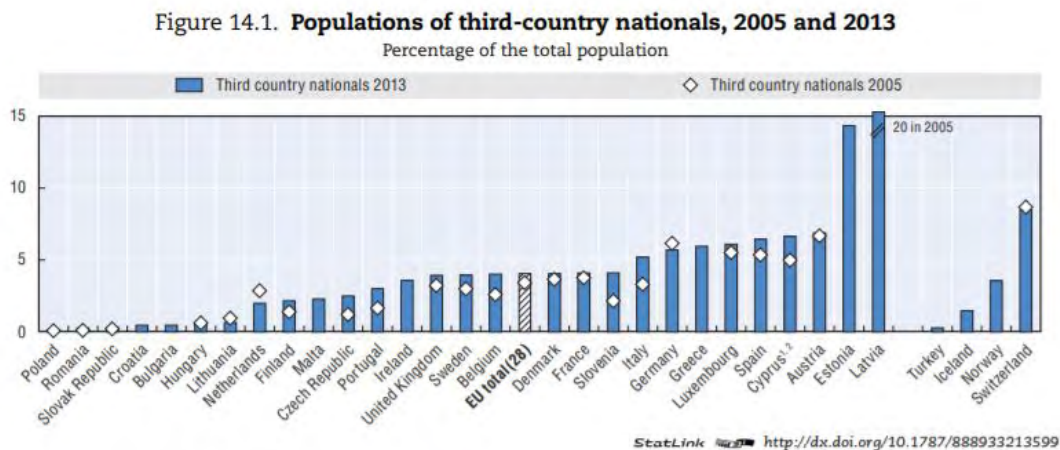
Tabel 6.2.1: Näide absoluut- ja suhtarvudega töötamisest – rändajate arvu suurenemine maailma elanikkonnas
Allikas: World Migration Report, IOM

Õigete kategooriate valimine – võrdle võrreldavat

Statistiliste andmete töötlemise kuldreegel on järgmine: vali sobivad kategooriad, mida on võima-lik üksteise suhtes mõõta ja/või võrrelda. Ära pane eri asju ühte patta. Näiteks ära võrdle kategooriaid,

kus ühikuteks on ühekohalised arvud, kategooriate-ga, kus ühikud on miljonites.

Näide: Valesti valitud kategooriad ja andmete esitamine ametlikul diagrammil:

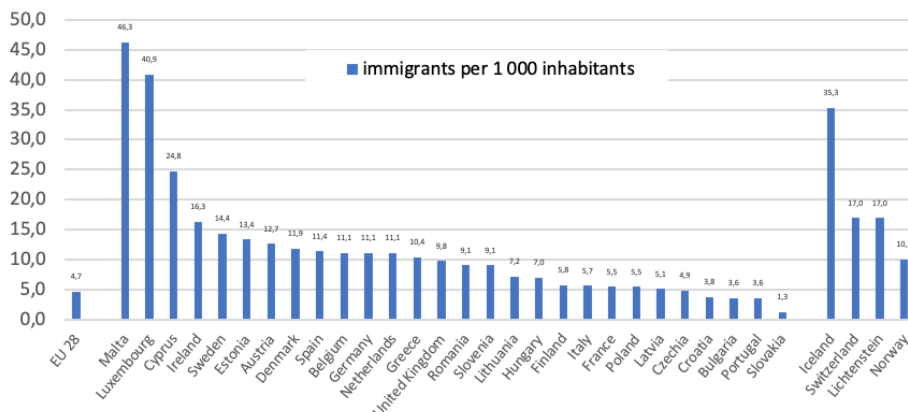

Joonis 6.2.2 Kolmandate riikide kodanike arvukus aastatel 2005 ja 2013
Allikas: OECD iLibrary

Joonise 6.2.2. puhul on näha, et vene päritolu määratlemata kodakondsuseta isikud (nn halli passi

omanikud) on pandud kokku kolmandate riikide kodanikega.

Immigrants, 2017

6.2.3: Sisserändajate osakaal elanikkonnas

Allikas: Eurostat

Joonisel 6.2.3 näitab diagramm promillides (‰) väljendatuna sisserändajate osakaalu elanikkonnas igas EL-28 ja EMÜ riigis ning Šveitsis 2017. aastal, s.o nii välismaalastest (nii eurooplaste kui ka KRK-de) sisserändajate kui ka kodanikustaatuse saanud sisserändajate osakaalu. Diagrammi võidakse valesti tõlgendada sisserändajate või isegi ainult välismaalaste koguarvu väljendamisena EL-28, EMÜ ja Šveitsi riikides; või võidakse seda valesti tõlgendada

positiivse rändesaldo väljendusena (st sisserände ja väljarände erinevusena). Diagramm võib lugejat segadusse ajada ka sellega, et Bulgaaria, Horvaatia, Läti, Leedu, Poola ja Rumeenia riigid näitavad kõrgeid sisserände väärtusi, kuid vaadates väljarände andmeid, mida diagramm ei esita, on nende riikide 2017. aasta rändesaldo negatiivne, st riigist on lahkunud rohkem inimesi kui juurde tulnud.

Andmete esitamine sobimatul või eksitaval kujul

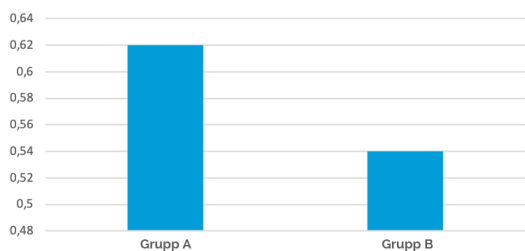
X-telje või y-teljega manipuleerimine võib teavet kuvada moonutatult, lapiku või vildakana. Nii

võib teatud nähtus paista täiesti ebaolulisena või vastupidi, olulisemana kui see tegelikult on.

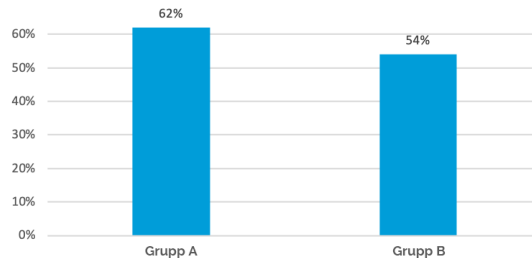
Näide 1: Nulli läbiva alusjoone väljajätmine

Võrrelge: Joonisel 6.2.4 ei ole alusjooneks 0%, mistõttu tulba A ja B vahel näib olevat väga oluline erinevus.

Joonisel 6.2.5 on alusjooneks 0%, mis võimaldab andmeid palju täpsemini esitada. Erinevus kahe tulba vahel ei näi liialdatud nagu esimesel joonisel.

Joonis 6.2.4: Alusjoon (x-telg) ei ole 0%

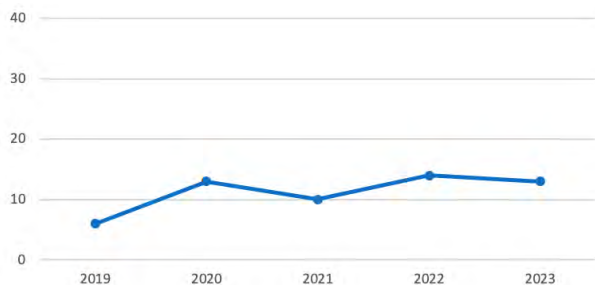

Joonis 6.2.5: Alusjoon (x-telg) on 0%

Allikas: Venngage

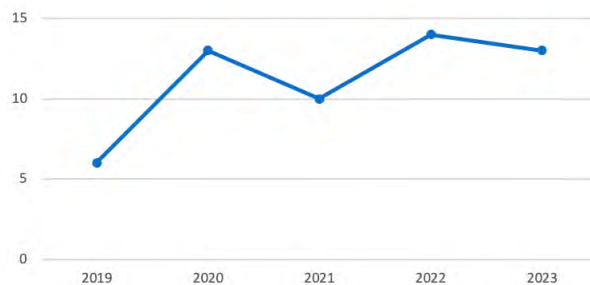
Näide 2: Ebasobivate ühikute ja maksimaalväärtuse valik y-teljel.

Võrrelge: Joonise 6.2.6 y-telje maksimaalväärtus on 40, mis on enam kui kaks korda suurem kui esitatud nähtuse suurim väärtus 14. Seetõttu näib nähtuse areng aja jooksul üsna ebaoluline.

Joonis 6.2.6: Ebasobivad ühikud ja y-telje maksimaalväärtus

Joonisel 6.2.7 on y-telje maksimaalväärtus vaid punkti võrra kõrgem esitatud nähtuse suurimast väärtusest. Sellisena kujutab diagramm nähtuse arengut aja jooksul palju täpsemini.

Joonis 6.2.7: Sobivad ühikud ja y-telje maksimaalväärtus

Allikas: Venngage

6.3 Võimalikud rändealased info- ja teabeallikad

Andmebaasid ja ülevaated

Eurobaromeetri standarduuring

<https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm#p=1&instruments=STANDARD>

Iga aasta mais ja novembris teostab Euroopa Komisjon arvamusküsitluse Euroopa Liidu liikmesriikides ja teistes valitud maades. Küsitlused hõlmavad erinevaid eurooplaste eluolu puudutavaid teemasid, sh rändega seonduvaid (inimeste vaated rändele, sisserändajatele, rändepoliitikale ja liikumisvabadusele).

Euroopa Rändevõrgustiku Kontaktpunkt Eestis

emn.ee

Euroopa rändevõrgustik (EMN) on 2003. aastal Euroopa Komisjoni poolt asutatud ja selle poolt koordineeritud uurimis- ja teabevahetusvõrgustik, mis koosneb liikmesriikide riiklikest kontaktpunktidest ja kohalikest rände- ja varjupaiga valdkonna organisatsioonidest, millega kontaktpunktid koostööd teevad. EMN-i peamine eesmärk on koguda ja

analüüsida ajakohast, objektiivset, usaldusväärset ja võrreldavat rände- ja varjupaigavaldkonna infot ning jagada saadud teavet poliitikategijate ja laiemale avalikkusega.

MTÜ Balti Uuringute Instituut

<https://www.ibs.ee/>

Balti Uuringute Instituut (IBS) on 1996. aastal asutatud iseseisev ja mittetulunduslik mõttekoda. Instituudi peamiseks eesmärgiks on edendada Läänemere regiooni avalikku poliitikakujundamist, pakkudes kõrgekvaliteedilist sotsiaalmajanduslikku analüüsi.

Poliitikauuringute Keskus Praxis SA

www.praxis.ee

Praxis on Eesti kogenuim ja tunnustatuim sotsiaal-majanduslike rakendusuuringute tegija.

MTÜ-d ja valitsusvälised organisatsioonid

Inimõiguste Keskus
humanrights.ee

MTÜ Eesti Pagulasabi
www.pagulasabi.ee

MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus
www.jmk.ee

MTÜ Mondo
www.mondo.org.ee

MTÜ Rahvusvaheline Maja
www.internationalhouse.ee

MTÜ Rahvusvaheline Rahvuskultuuride Ühenduste Liit Lüüra
www.lyra.ee

Riigiasutused

Eesti Rahvusvaheline Maja
<https://workinestonia.com/internationalhouse/>

Eesti Vabariigi Haridusministeerium
www.hm.ee

Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium
www.kul.ee

Eesti Vabariigi Siseministeerium
www.siseministeerium.ee

Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
www.sm.ee

Eesti Vabariigi Valitsus
www.valitsus.ee

Eesti Vabariigi Välisministeerium
www.vm.ee

Hoolekandeteenused AS
www.hoolekandeteenused.ee

Politsei- ja Piirivalveamet
www.politsei.ee

Sotsiaalkindlustusamet
sotsiaalkindlustusamet.ee

Riikidevahelised organisatsioonid

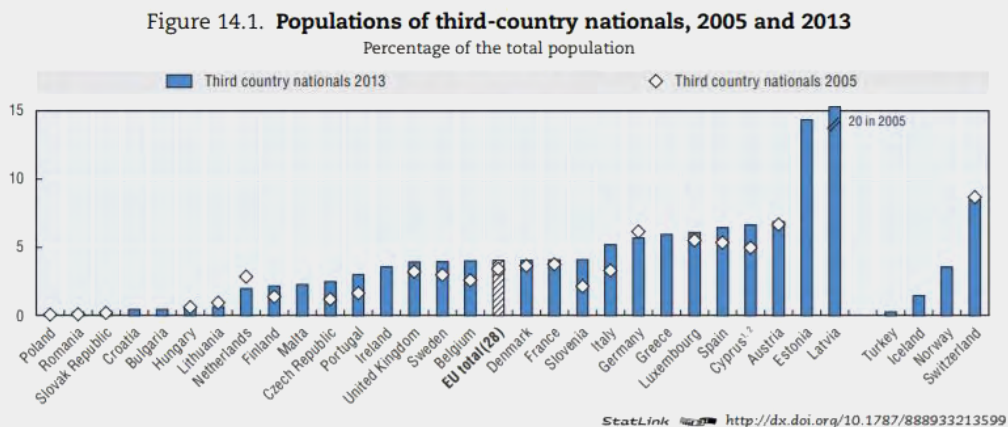
Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (IOM)
www.iom.ee

ÜRO Pagulasamet
www.unhcr.org/neu/ee

Ülesanne 6.4: Diagrammi lugemine (15 minutit)

Selle ülesande käigus vaatame kriitilise pilguga andmete graafilist esitamist ja mõtleme, kuidas seda ajakirjanikutöös kasutada. Vali harjutuse 6.4 jooniste A ja B vahel ning püüa andmeid juhendi põhjal samm-sammult lugeda/tõlgendada. Täida harjutus etteantud järjekorras ja ära liigu järgmise osa juurde enne, kui oled sellele eelneva täitnud. Loe viimast (4.) osa alles siis, kui oled täitnud 1.–3. osa. Kasuta seda, et hinnata oma 1. osa vastuseid.

6.4 – JOONIS A

Allikas: OECD iLibrary

6.4 – JOONIS B

2013. aasta oktoobris ajalehes "Postimees" ilmunud lugejaküsitlus

I OSA

Millist teavet ma jooniselt leian? Mida saan selle teabe põhjal järeldada?	Milliseid küsimusi ja kahtlusi joonis tekitab? Kas on midagi, mida on raske mõista ja mis vajab täpsustamist?
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

II OSA

Planeeritud peateema
ehk artikli keskne
teemapüstitus.
Planeeritud lähenemine
artiklile:

- peateema(d)/sõnum
- peamised isikud
- vaatenurgad
(nt majanduslik,
sotsiaalne,
humanitaarne,
turvalisusele
oriienteeritud,
ökoloogiline,
poliitiline,
integratsiooni
puudutav,
kohalik,
rahvusvaheline,
võrdlev)

Milliseid muid
infoallikaid plaanin
artiklis kasutada ja
miks?

- institutsioonid
- inimesed
- andmebaasid

III OSA

PEALKIRI

IV OSA: Hinnang

Joonis A	<ul style="list-style-type: none"> • Joonise pealkiri on “Population of third country nationals” (kolmanda riigi kodanikud) ning Eesti puhul on märgitud kolmanda riigi kodanikena ligi 15%. Tegelikult hõlmab antud juhul see protsent ka peamiselt vene päritolu määratlemata kodakondsuseta isikuid (nn halli passi omanikud). • Joonist lugedes jääb mulje, nagu oleks Eestisse väga suur sissetulek, kuid tegelikkuses on tegemist ajalooliste põhjustega, mille tulemil suurel osal elanikkonnast pole ei Eesti ega ühegi teise riigi kodakondsust. • Sarnaselt Eestiga hõlmab ka näiteks Läti statistika määratlemata kodakondsuseta isikuid, keda graafiku pealkirjast lähtudes võiks pidada kolmanda riigi kodanikeks.
Joonis B	<ul style="list-style-type: none"> • Antud jooniselt nähtuvad veebiportaali küsitluse tulemused ei ole tegelikult representatiivsed – inimesed saavad sellistel juhtudel korduvalt hääletada. • Sellise <i>gallup</i>'i teemapüstitus ja küsimused on vastuolus rahvusvahelise õigusega. Varjupaigataotlejate puhul ei ole tegemist majandusmigrantidega, samas kui küsitluse teemapüstitus käib just viimase inimgrupikohta. Pagulane ei otsi Eestist varjupaika seetõttu, et talle makstaks siin võibolla paremat palka, vaid seetõttu, et tema põhilisi õigusi inimesena, nagu õigust elule, on raskelt rikutud.

Lõpetuseks

Kui ootasid üksikasjalikke juhiseid, kuidas rändest kirjutada, mil moel rännet kujutada ja millistel teemadel peatuda, oled tõenäoliselt pettunud. Selle käsiraamatu eesmärk ei ole (ja ilmselt ei tohikski olla) niisuguseid vastuseid anda. Küll aga kehtib nii rändel kui ka kõigi muude teemade puhul kvaliteetajakirjanduse kuldreegel, milleks on püüdemine tasakaalustatuse poole ja vastutustundlik ümberkäimine allikatega. Peamine on aga olla teadlik oma suhtumisest teemasse ja oma seotusest sellega ning mõista, mil moel isiklikud veendumused ja kogemused, ootused ja nõudmised meie lugusid mõjutavad, eriti kui on tegemist emotsionaalselt nii laetud valdkonnaga nagu migratsioon. Nii ei olnudki selle käsiraamatu eesmärgiks teha ettekirjutisi, vaid olla orientiiriks, et julgustada sind ajakirjanduslike tööle – ja iseäranis rändetemaatikale – kriitiliselt lähenema.

Käsiraamatus tutvusime universaalsete ajakirjanduslike kontseptsioonidega ja rändeuuringute põhiliste leidudega, aga tööme ka konkreetseid näiteid selle kohta, millised on peamised suundumused rändetemaatika kajastamisel Euroopa meedias ja kuidas statistiliste andmetega töötada. Jagasime välitöö ja intervjuude läbiviimise kogemusi. Samuti pakkusime lugejale mitmes interaktiivses harjutuses võimalust end seoses ajakirjanduse ja rändega paremini tundma õppida. Sellegipoolest, nagu me juba eessõnas rõhutasime, ärge midagi liiga kergekäeliselt omaks võtke. Kontrollige, otsige, uurige. Taotlege täiendavaid vaatenurki ja seletusi, puuduvaid tegureid ja fakte.

Allikmaterjalid:

- Abbott, E. A. (2006). *Lapikmaa. Mitmemõõtmeline lugu* (tõlk. M. Väljataga). Tallinn: Vaba Maa.
- Agenda-setting theory. (i.a). *Wikipedia*. Vaadatud 27.01.2020 https://en.wikipedia.org/wiki/Agenda-setting_theory
- Anniste, K. (2018). *Rändetrendid maailmas, Euroopas ja Eestis*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Vaadatud http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/02/rita_ranne.pdf
- Aruguete, N. (2017). The agenda setting hypothesis in the new media environment. *Comunicacion y Sociedad*, 28: 35–58. Vaadatud <http://www.comunicacionsociedad.cucsh.udg.mx/index.php/comsoc/article/view/2929/5667>
- Bauman, Z. (2004). *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Slon.
- Buzan, T. (2007). *Mentální mapování*. Praha: Portál.
- Castles, S., De Haas, H., Miller, J. M. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 5th edition. New York: Pelgrave Macmillan.
- Creighton, T. T., Walker, C. L., Anderson, M. R. (2014). Coverage of Black versus White Males in Local Television News Lead Stories. *Journal of Mass Communication & Journalism*, 4(8), 1–7. Vaadatud 27.01.2020 <https://www.hilarispublisher.com/open-access/coverage-of-black-versus-white-males-in-local-television-news-lead-stories-2165-7912.1000216.pdf>
- Dean, W. (i.a). *What is the purpose of journalism?*. American Press Institute. Vaadatud 30.01.2020 <https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/purpose-journalism/>
- De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M. L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S., Villares-Varela, M. (2019). International Migration. Trends, Determinants and Policy Effects. *Population and Development Review*, 45(4), 885–922.
- Domingo, D., Masip, P., Costera Meijer, I. (2014). Tracing Digital News Networks. *Digital Journalism*, 3(1): 53–67.
- Eesti Pagulasabi. (2019). *Pagulasad Eestis*. Vaadatud <https://www.pagulasabi.ee/en/node/10>
- EJO. (2015). *Research: How Europe's Newspapers Reported The Migration Crisis*. European Journalism Observatory. Vaadatud <https://en.ejo.ch/research/research-how-europes-newspapers-reported-the-migration-crisis>
- Elvestad, E., Blekesaune, A., Aalberg, T. (2014). *The Polarized News Audience? A Longitudinal Study of News-Seekers and News-Avoiders in Europe*. 2014 annual meeting of the American Political Science Association. Vaadatud 30.01.2020 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2469713
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication* 43(4), 51–58.
- Ethical Journalism Network (2015). *Ethics 101: What is journalism and who is a journalist?* Vaadatud 30.01.2020 <https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/videos/what-is-journalism-who-is-journalist>
- European Commission. (2018). *Special Eurobarometer, 469: Integration of Immigrants in the European Union*. Vaadatud https://ec.europa.eu/home-affairs/news/results-special-eurobarometer-integration-immigrants-european-union_en

- Eurostat. (2019). *Residence permits – statistics on first permits issued during the year*. Vaadatud 16.01.2020 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year&oldid=456573
- Eurostat. (2019). *Migration and migrant population statistics*. Vaadatud 12.02.2020 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics#Migration_flows:_Immigration_to_the_EU_from_non-member_countries_was_2.4_million_in_2017
- Fandlová, M. (2016). Rozvojová pornografia: Ako médiá a mimovládky hrajú na naše city. *Hospodárske noviny*, 12. detsember. Vaadatud <https://hnonline.sk/svet/875112-rozvojova-pornografia-ako-media-a-mimovladky-hraju-na-nase-city>
- Fengler, S., Kreulter, M. (2020). *Migration coverage in Europe's media. A comparative analysis of coverage in 17 countries*. Otto Brenner Stiftung. Vaadatud 30.01.2020 https://www.otto-brenner-stiftung.de/fileadmin/user_data/stiftung/02_Wissenschaftsportal/03_Publikationen/AP39_Migration_EN.pdf
- Gatekeeping. (i.a). *Wikipedia*. Vaadatud 30.01.2020 cs.wikipedia.org/wiki/Gatekeeping
- Giddens, A. (2013). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Holton, A. E., Coddington, M., Lewis, S. C., Gil de Zúñiga, H. (2015). Reciprocity and the News: The Role of Personal and Social Media Reciprocity in News Creation and Consumption. *International Journal of Communication*, 9, 2526–254.
- Horváthová, A., Kováčová, L., Rigová, E., Miškolci, J. (2017). *Mediálne zobrazovanie rómskej menšiny a opatrení zameraných na ich začlenenie na Slovensku*. Slovak Governance Institute ja Romano kher – Rómsky dom. Vaadatud <https://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/01/Medi%C3%A1lne-zobrazovanie-r%C3%B3mskej-men%C5%A1iny-a-opatren%C3%AD-zameran%C3%BDch-na-ich-za%C4%8Dlenuie-na-Slovensku.pdf>
- Hosch, W. L. (2007). Web 2.0. *Encyclopedia Britannica*. Vaadatud <https://www.britannica.com/topic/Web-2-0>
- Hotka, D. (2018) Mladú Švédku brutálne napadli. O migrantoch píše len “alternatíva”. *SME*, 5. veebruar. Vaadatud <https://svet.sme.sk/c/20753677/mladu-svedku-brutalne-napadli-o-migrantoch-pise-len-alternativa.html>
- ICMPD. (2017). *How does the media on both sides of the Mediterranean report on migration? A study by journalists, for journalists and policy-makers*. Vaadatud 30.01.2020 https://www.icmpd.org/fileadmin/2017/Media_Migration_17_country_chapters.pdf
- Ivanič, P. (2017). *Diskurz alebo čo sa píše medzi riadkami. Svet medzi riadkami – Globálne prepojenia. Globálne vzdelávanie*. Vaadatud 30.01.2020 https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/Svet_medzi_riadkami_1_DISKURZ.pdf
- Jarošová, A., Buzássyová, K. (2015). *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Johnson-Cartee, K. S. (2004). *News Narratives and News Framing*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Kaal, E., Renser, B. (2019). *Rändetemaatika kajastamine Eesti meedias: ajakirjanike arvamus ja meediasisu*. Tallinna Ülikool ja Mondo. Vaadatud <https://mondo.org.ee/wp-content/uploads/2019/10/R%C3%A4ndetemaatika-kajastamine-Eesti-meedias1.pdf>
- Kandel, W. A. (2018). *U.S. Family-Based Immigration Policy. Congressional Research Service*. Vaadatud 16.01.2020 <https://fas.org/sgp/crs/homesecc/R43145.pdf>
- King, R. (2007). *Atlas of Human Migration*. London: Marshall Editions.

- Kleg, M. (1993). *Hate Prejudice and Racism*. Albany: State University of New York Press.
- Kovach, B. ja Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and Public Should Expect*. New York: Three Rivers Press.
- Kriglerová, E. G., Chudžíková, A. (2016). Utečenci nám nastavujú zrkadlo: akou krajinou chceme byť? *Menšinová politika na Slovensku*, 5(1): 1–10. Vaadatud 27.01.2020 <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2016/01/Ute%C4%8Denci-n%C3%A1m-nastavuj%C3%BA-zrkadlo.pdf>
- Kukk, M. (2016). *Pagulased Eesti meedias: korpuspõhine lähenemine*. Magistritöö. Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Kõnno, A. (2017). 21. sajandi algus Eesti ajakirjanduses: tähelepanekuid perioodist 1998–2016. P. Vihalemm ja I. Ude (toim), *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat*, 2016 (lk 44–49). Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts.
- Levitt, P., Lamba-Nieves, D. (2011). Social remittances revised. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1), 1–22.
- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick ja London: Transaction Publishers. Vaadatud 27.01.2020 https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
- McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187.
- McCombs, M. (2004). *Setting the Agenda. The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press.
- McCombs, M. (2005). A Look at Agenda-setting: past, present and future. *Journalism Studies*, 6(4), 543–557.
- Media Guide. (2016). *Media Guide. Practice and Ethics of Journalism for Adults*. Media Guide. Vaadatud 30.01.2020 https://mediaguide.fi/wp-content/uploads/2016/09/media_guide_eng_painoversio_final.pdf
- Media Guide. (2020). *Journalism is a societal profession*. Vaadatud 30.01.2020 <https://mediaguide.fi/mediaguide/journalism-is-a-societal-profession/>
- Min, S. J. (2010). From the Digital Divide to the Democratic Divide: Internet Skills, Political Interest, and the Second-Level Digital Divide in Political Internet Use. *Journal of Information Technology & Politics*, 7(1), 22–35.
- Návojský, A. (2014). Etika a hodnoty v zobrazovaní väčšiny sveta. Z. Gallayová (toim), *Globálne vzdelávanie – kontext a kritika* (lk 96–111). Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene.
- Návojský, A. (2017). *Mocenská a globálna perspektíva v diskurze. Svet medzi riadkami – Globálne prepojenia*. Bratislava: Globálne vzdelávanie. Vaadatud 30.01.2020 https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/Svet_medzi_riadkami_2_PREPOJENIA_FINAL.pdf
- Newman, N. (2019). *Reuters Institute Digital News Report 2019*. Reuters Institute for the Study of Journalism. Vaadatud https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf
- Nolan, D., Walker, S. (2018). Hungarian journalists admit role in forging anti-migrant 'atmosphere of fear'. *The Guardian*, 13. aprill. Vaadatud 27.01.2020 <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/13/hungary-journalists-state-tv-network-migrants-viktor-orban-government>
- Nugent, W. (1992). *Crossings: The Great Transatlantic Migrations, 1870–1914*. Bloomington: Indiana University Press.
- OECD. (2019). *International Migration Outlook 2019*. Vaadatud 16.01.2020 <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
- O'Shaughnessy, M., Stadler, J. (2008). *Media and Society. 4th edition*. London: Oxford University Press.

Pinker, S. (2018). The Enlightenment is Working. *The Wall Street Journal*, 9. veebruar. Vaadatud 30.01.2020 <https://www.wsj.com/articles/the-enlightenment-is-working-1518191343>

Popper, K. (2013). *The Open Society and Its Enemies: New One-Volume Edition*. Princeton: Princeton University Press.

Pospěch, P., Jurečková, A., Ivanič, P., Kaal, E., Hacek, J., Chalupková, P., Renser, B., Tokošová, E. (2019): *Exposed: Media coverage of migration in Czech Republic, Estonia and Slovakia. Comparative report. People in Need*. Vaadatud 22.01.2020 https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1325/file/2019_11_08_researchmediamigrationcz_sk_ee.pdf

Price, G. (2014). Decoding Benefits Street: how Britain was divided by a television show. *The Guardian*, 22. veebruar. Vaadatud 27.01.2020 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/feb/22/benefits-street-tv-programme-divided-the-nation>

Reuters. (2008). *Handbook of Journalism. Standards and Values*. Vaadatud http://handbook.reuters.com/index.php?title=Standards_and_Values

Said, E. (1997). *Covering Islam – How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. London: Vintage Books.

Semetko, H. A., Valkenburg, P. M. (2000). Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News. *Journal of Communication*, 50(2), 93–109.

Station. (2019). *Station meediamonitooring*. Vaadatud <http://station.ee/>

The Buggles (1979). *Video Killed The Radio Star*. Vaadatud 30.01.2020 <https://www.youtube.com/watch?v=W8r-tXRLazs>

Thorson, K., Wells, C. (2015). How Gatekeeping Still Matters: Understanding Media Effects in an Era of Curated Flows. T. P. Vos ja F. Heinderyckx (toim), *Gatekeeping in Transition* (lk 25–44). New York: Routledge.

Tkaczyk, M., Pospěch, P., Macek, J. (2015). *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize (výzkumná zpráva)*. Masarykova univerzita.

Van Dijk, T. (1993). Discourse and cognition in society. D. Crowley ja D. Mitchell (toim), *Communication Theory Today* (lk 107–126). Oxford: Pergamon Press.

Van Dijk, T. (1995). Power and the news media. D. Paletz (toim), *Political Communication and Action* (9–36). Cresskill, NJ: Hampton Press.

Vu, H., Guo, L., McCombs, M. (2014). Exploring “the World Outside and the Pictures in Our Heads”: A Network Agenda-Setting Study. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 91(4), 669–686.

Välisministeeriumi kodulehekül. (2018). *ÜRO globaalne ränderaamistik*. Vaadatud https://vm.ee/sites/default/files/uro_randeraamistik.pdf

Wasserstein, B. (2011). *European Refugee Movements After World War Two*. BBC. Vaadatud 27.01.2020 https://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/refugees_01.shtml

Inimesed ridade vahel

Rändetemaatika käsiraamat (tulevastele) ajakirjanikele

© People in Need, o.p.s.

Kõik õigused kaitstud.

Varianty – Migration Awareness Programme

People in Need, o.p.s.

Šafaříkova 24

120 00 Prague 2

www.clovektisni.cz

ISBN 978-9949-9774-9-9 (pdf)

Inimesed ridade vahel

Rändetemaatika käsiraamat (tulevastele)
ajakirjanikele

© People in Need, o.p.s.

Praha, veebruar 2020

“Inimesed ridade vahel. Rändetemaatika käsiraamat (tulevastele) ajakirjanikele” keskendub kriitilise lähenemisviisi väljatöötamisele rände ja rändajate ning rahvusenamuste ja nn uute vähemuste koeksistentsiga seotud teemade käsitlemiseks meedias. See pakub uudset vaatenurka traditsioonilistele ajakirjanduslikele mõistetele nagu kõneaine kujundamine, diskursus, raamistamine, väravavahi teooria ja ajakirjanduseetika, asetades need rändetemaatika konteksti ning keskendudes eriomasele olukorrale Euroopa Liidus, spetsiifilisemalt Tšehhis, Eestis ja Slovakkias. Käsiraamat selgitab rändealast põhiterminoloogiat ja tutvustab migratsiooniuringute peamisi järeldusi – seda kõike ajakirjanduse kontekstis. Tuginedes 3-faasilise õpiprotsessi mudelile (evokatsioon – tähenduse mõistmine – refleksioon), juhendab raamat lugejat mõistma enda kui ajakirjaniku isiklikke lähtekohti, aga ka piiratust. Samuti pakub see praktilisi näpunäiteid intervjuude läbiviimiseks ja infoallikatega töötamiseks. Käsiraamatu peamiseks sihtgrupiks on ajakirjandustudengid ja alustavad ajakirjanikud, kuid see võib osutada väärtuslikuks lugemismaterjaliks ka kogenud ajakirjanikele.

